

VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGASIN NR 9 DECEMBER 2014 PRIS: 89:-

Propaganda

Sofi Oksanen om Rysslands informationskrig

INTERPRESS 2804-09

7 388280 408901

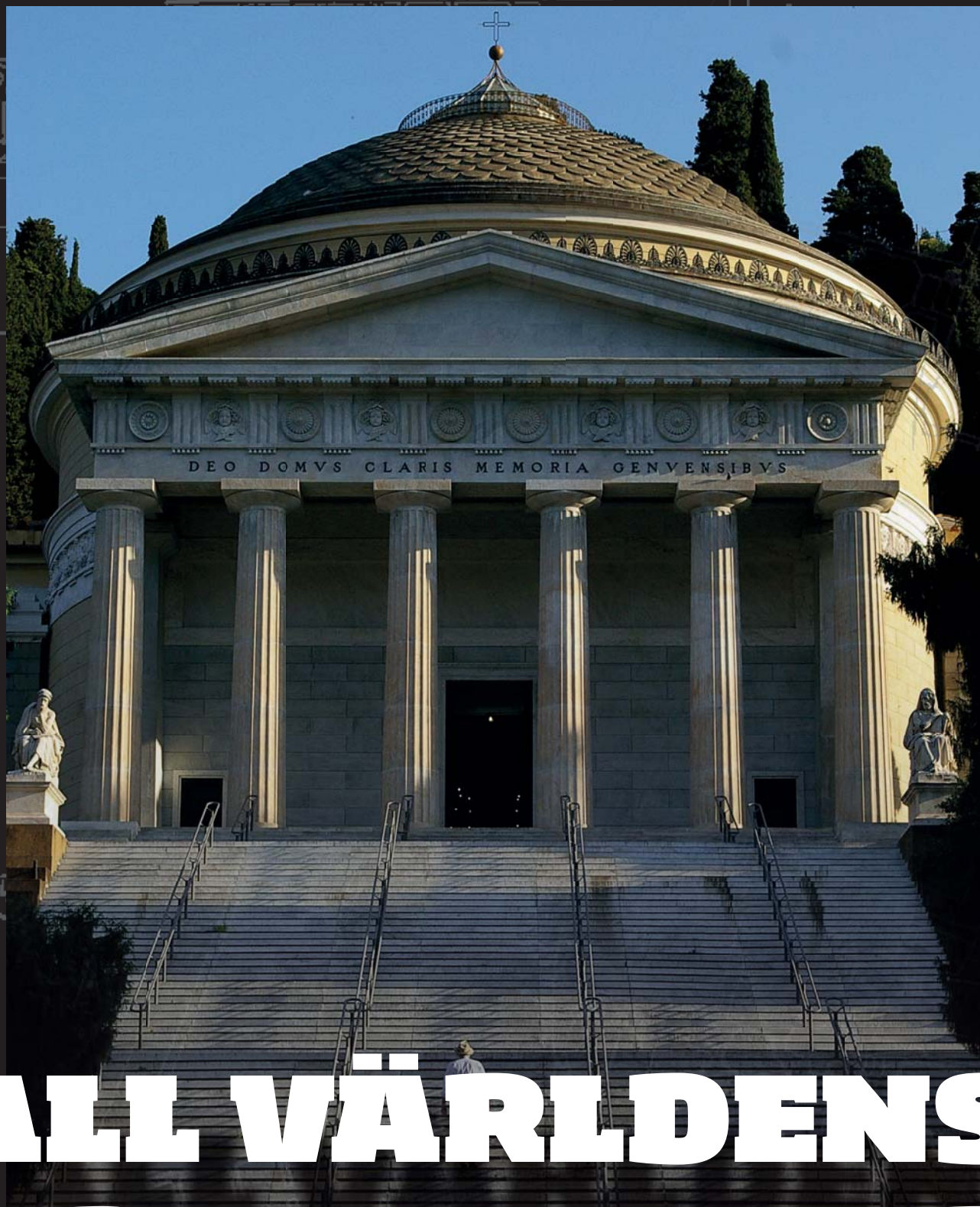
RETURVECKA V 07

TEMA: EUROPAS ÖDESÅR

Europa krisar och saknar ledarskap.

ULRIKE GUÉROT, CHARLES GRANT, GUNNAR ÅSELIUS
och FREDRIK ERIXON om hoten mot EU:s framtid

ALL VÄRLDENS ARKITEKTUR

PÅ AXESS TV
OCH AXESS.SE
NÄR DET PASSAR

*Katarinapalatset i Pushkin nära St Petersburg:
ett luxuöst mästerverk i rysk barockstil.*

*Soltemplet i Konark, Indien: ett tempel
fullt av erotiska statyer som än i dag
chockerar besökarna.*

*Katedralen i Albi, Frankrike: byggdes för att
förtrycka den lokala befolkningen. Idag väcker
dess skönhet beundran snarare än fruktan.*

Åtta berättelser om åtta sätt att bygga: skönhet, katastrof, drömmar, njutning, paradiset, makt, samband och döden.

Ett porträtt av mänskligheten sett genom dess byggnader. Arkitekturhistorikern Dan Cruickshank utforskar världens största städer, byggnader och monument och visar hur de avslöjar människans uppfinningsrikedom och övertygelser.

Klassisk bildning på

AXESS TV

Postmodernismen som propaganda

PJ Anders Linder

De styrande befäster inte sin ställning genom att övertyga folk om vad som är sant utan genom att klargöra vem som har makten att avgöra vad som är sant.

Den ryska fantasin kommer tyvärr inte bara till uttryck i konst, film och skönlitteratur utan också i en allt ambitiösare, Kremlregistrerad propaganda, där osanning, sanning och halvsanning smälts samman till en frätande mix. Sofi Oksanen ger flera exempel i sin artikel i detta nummer av *Axess*, och den som vill ha en fylligare redovisning kan med fördel studera en nyutkommen rapport av författaren Peter Pomerantsev och journalisten Michael Weiss. Den heter "The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money" och har publicerats av tankesmedjan Institute of Modern Russia tillsammans med nättidningen *The Interpreter*.

Att tänka på vapen i termer av militär utrustning är naturligtvis inte fel, men det är att tänka för smalt. Redan i dag använder Kreml en helt annan sorts vapen – information, kultur, finanser – för att skapa osäkerhet och vinna inflytande. Stora summor satsas på propaganda-tv. Experter i väst knyts upp genom anslag till tankesmedjor och erbjudanden om attraktiva poster i ryska företag. Rollen som stor energileverantör ger stora påtryckningsmöjligheter, och i länder som Cypern, Grekland och Bulgarien är Rysslands ekonomiska inflytande ytterst omfattande. Enligt den tyska säkerhetstjänsten står så mycket som en tredjedel av EU-landet Bulgariens produktion under rysk kontroll.

"Propaganda" leder tankarna till Sovjetunionen, men det finns avsevärda skillnader mellan gammal och ny desinformation. Pomerantsev/Weiss citerar en pr-man som arbetat med Vladimir Putins valkampanj: "På Sovjettiden var begreppet sanning betydelsefullt. Även om de ljög var de noga med att bevisa att det som de gjorde var 'sanningen'. Nu är det ingen som ens försöker bevisa 'sanningen'. Man kan säga precis vad som helst. Skapa verkligheter." Många ryssar ser igenom uppenbara överdrifter i tv-kanalernas nyhetsrapportering, men de styrande befäster inte sin ställning genom att övertyga folk om vad som är sant utan genom att klargöra vem som har makten att avgöra vad som är sant. Även för den som inte är så lätt lurad är det svårt att i långa loppet förbli opåverkad av det outsinliga flödet av påståenden om yttre hot, dekadensen i väst och de "fascistiska" härjningarna i det fria Ukraina.

Om människor inte grips av fientlighet mot omvärlden ska de åtminstone passiviseras och göras illusionslösa. Det ska inte kännas meningsfullt att vända sig mot överheten och kräva förändringar i Ryssland, för vad man ska förändra Ryssland till? Det är ju lika eländigt överallt.

Gentemot omvärlden handlar inte informationskriget som förut om att värva anhängare och visa att det egna samhällssystemet är överlägset. Flaggskeppet tv-kanalen RT (tidigare *Russia Today*), vars årsbudget på åtminstone 300 miljoner dollar är på väg att höjas rejält, och som planerar att utöka sina engelska, arabiska och spanska sändningar med tyska och franska, ägnar sig hellre åt att baktala väst än åt att hylla Ryssland och Kreml. Det sänds en strid ström program om misär och förfall i USA samtidigt som konspirationsteoretiker och extremister får hålla låda. En berättelse är lika god som en ann och de objektiva förhållandena är en trist och förläglad föreställning. I postmodernistisk anda sud-dar propagandisterna ut gränserna mellan sanning och lögn. Tittaren ska inte fyllas av trosvishet utan av tvivel. Är det verkligen så mycket bättre i Washington och London än i Moskva? Vad säger att våra verklighetsbilder är de rätta?

Den nya fördomsfriheten märker man även i relationerna mellan Moskva och politiska rörelser i andra länder. På Sovjettiden hade Kreml mest kontakter med marginaliserade kommunistpartier. I dag umgås man gladeligen med såväl ytterkantsvänstern som franska Front National. Allt samarbete som kan leda till ökad misstro mot USA eller EU är av intresse.

Vad har väst att sätta emot? Det viktigaste måste ändå vara att den fria nyhetsrapporteringen och debatten fungerar. En offentlighet utan starka krafter, som verkar för saklighet och allsidighet, är ingen angenäm tanke. Spinn och manipulation måste avslöjas och bemötas, och Pomerantsev/Weiss skissar på en ny ekologi där ökad medvetenhet hos traditionella medier kombineras med insatser från non profit-organisationer, till exempel i form av en ny, internationell *watch dog* som bevakar och upplyser om desinformation. Det allmänna bör blåsa liv i en del av det informationsarbete som lades ned efter kalla krigets slut. Att upplysa om hur andras desinformation fungerar är en högst legitim uppgift för ett psykologiskt försvar.

Den svenska Styrelsen för psykologiskt försvar lades för övrigt ned vid årsskiftet 2008/09. Efterträdaren Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) bedriver enligt egen utsago "inte något arbete som vi själva normalt sätter etiketten psykologiskt försvar på". Även på denna punkt har det blivit läge för de styrande att tänka om.

PJ Anders Linder

Året är 1994 och trots rädslan för det utländska, oron inför förändringar och viljan att sätta käppar i hjulet för etablissemangen så har svenska folket röstat ja till ett medlemskap i EU. Trots oddsen, vann vi.

20 år senare kan vi blicka bakåt och se att Ja-sidan samlade personer med mycket skilda uppfattningar om det mesta men som var överens om att Sverige skulle ta ytterligare ett steg och bli ett mer öppet och modernt land.

Samarbetet för JA var unikt och skapade relationer som har levt vidare och påverkat det politiska klimatet under lång tid.

Människor för JA!

av Lars Göran Johansson är den personliga berättelsen om den historiska folkomröstningen som förändrade Sverige.

"Jag tycker att boken ger en rättvisande beskrivning av JA-kampanjen. Framför allt tänker jag på den konsekventa strävan att arbeta med många avsändare, att åstadkomma partipolitisk bredd och att anslå en ödmjuk ton."

– Ulf Dinkelspiel, Europa- och handelsminister 1991–94, ledde Sveriges förhandlingar om medlemskap med EU

"Detta var en tid och en kampanj som förändrade Sverige utöver att vi gick med i EU. Vi bröt ny mark för nya band mellan alla de som hade en mer optimistisk och öppen syn på vår och Europas framtid och på det öppna samhällets styrka."

– Carl Bildt, undertecknade som statsminister fördraget om medlemskap som sedan godkändes i folkomröstningen

Köp boken i Timbro bokhandel www.timbro.se

10 SAMHÄLLE

- Baltikum* Sofi Oksanen skriver om Rysslands informationskrig. **10**
Kina Jojje Olsson konstaterar att Kina är starkt nog att skrämma andra länder till tystnad. **13**
Argentina Nathan Shachar gläds åt en seger för Argentinas fria press över klanen Kirchner. **15**
Krönika Katarina Tracz om ökad uppmärksamhet på Sverige i USA. **18**
Inspel Cecilia Garne begrundar den nya IT-chocken. **18**
I korthet Rapport från Baku. Partiledarskiftet **19**

20 FRIZON

- Erik W Larsson förundras och förfäras över sjukvården till USA:s fattiga. **20**
 Richard Swartz hävdar att den tappre soldaten Švejk är desperat. **26**

32 OPINION

- Svante Nycander vill inte se likgiltigheten öka. **32**

”

Mot Finland använder sig Ryssland av taktiken piska och morot, välbekant från finlandiseringsåren.

Sofi Oksanen, sid 10

TEMA: EUROPAS ÖDESÅR

36 Räkna inte med Tyskland

Europa står inför stora utmaningar som hotar dess sammanhållning och integration. Men att Tyskland skulle axla en ledarskapsroll är inte troligt.

Av Ulrike Guérot

42 Isolerade från kontinenten

Storbritannien verkar nu berett att lämna EU. David Cameron vill stanna kvar men saknar en strategi för att behålla medlemskapet. **Av Charles Grant**

49 Stormakter på reträtt

Europa är rikare och mer inflytelserikt än Ryssland. Men de håller båda på att förlora sin globala tyngd. **Av Gunnar Åselius**

53 På väg mot undergången

EU har aldrig fått en konstitutionell identitet och saknar därför grunden för en legitim representation. Det är en utmaning som Europa inte kan besvara.

Av Fredrik Erixon

56 INTERVJU

Mats Wiklund samtalar med William Kristol om amerikansk konservatism.

60 TRADITION

Tore Frängsmyr om den ensamme upplysningsmannen Peter Forsskål.

64 CIVILISATION

- Lyrik* Josefin Holmström läser krigspoesi 64
TV Erik Hedling hyllar de nya tv-serierna 66
Litteraturhistoria Lars Lönnroth reser i Pusjkins fotspår 68
Litteraturhistoria Ellinor Skagegård läser Hans Fallada 70
Kulturhistoria Mattias Severin om en dekadent adelsman 72
Krönika Joakim Stymne slår ett slag för stipendier 73
I korthet David Andersson om Stig Dagerman 73

74 RECENSIONER

- Håkan Arvidsson begrundar Kapitalets sprängkraft 75
Ruth Lötmarker blickar nostalgiskt tillbaka 79
Håkan Tribell väger hungriga munnar mot flinka fingrar 82
Margareta Melén avtäcker den digitala teknologins rötter 84
Martin Lagerholm inventerar parenteserna mellan världskrigen 86
Staffan Ulfstrand uppvärderar grupparbetet 88
Jens Riis lystrar till den rikaste filosofen sedan Seneca 90
Kim Salomon synar pakten mellan två våldsapparater 92
Johan Hakelius önskar sig en kunglig middagsgäst 94
Carl Rudbeck skådar ljusstrimmor i Nobelpriset 96

98 VÄRLDENS GÅNG

Johan Hakelius funderar över tecken i tiden.

AXESS

Chefredaktör och vd:

PJ Anders Linder

Redaktörer: David Andersson,
Jan Söderqvist och Mats Wiklund

Redaktionsråd: Niklas Ekdal,
Peter Elmlund, Thomas Gür,
Peter Luthersson, Nathan Shachar
och Isabella Thomas

Korrektur: Franciska Mouyem

Redigering: John Losciale och
Petter Carnhagen

Ansvarig utgivare: Peter Elmlund

Nästa nummer: 3 februari 2015

Annonser: redaktionen@axess.se

Material: Redaktionen tar inte ansvar
för insänt obeställt material. Den som
skickar material till Axess anses med-
ge elektronisk lagring och publicering.

Ekonomiansvarig: Linda Bengtsson

Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr.
111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Omslagsbild: Friso Gentsch/
TT Nyhetsbyrå

Prenumerationsärenden:

Helår 9 nummer: 674 kr.

Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31,

e-post: axess@pressdata.se

Typsnitt: Freight (Display,
Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Allduplo

David Andersson
Författare och redaktör
i Axess.

Håkan Arvidsson
Historiker och författare

Annika Borg
Teologie doktor,
skribent och präst

Fredrik Erixon
Director vid The European
Centre for Political Economy

Tore Frängsmyr
Professor emeritus i
vetenskapshistoria

Cecilia Garne
Fil dr i statsvetenskap

Charles Grant
Director vid Centre for
European Reform

Ulrike Guérot
Leder projektet "European
Democracy Lab" för
Open Society Initiative
for Europe (OCIFE.)

Johan Hakelius
Skribent

Erik Hedling
Professor i filmvetenskap
vid Lunds universitet

Josefin Holmström
Författare, kritiker och
doktorand i engelsk
litteratur i Cambridge

Martin Lagerholm
Litteraturkritiker
och kulturskribent

Erik W Larsson
Läkare och frilansjournalist

Ruth Lötmarker
Fri skribent och fd lektor
i franska vid Stockholms
universitet

Lars Lönnroth
Professor emeritus i
litteraturvetenskap

Margareta Melén
Lärare i informations-
kunnighet och bibliotekarie
vid Högskolan Väst,
Trollhättan

Svante Nycander
Journalist och författare

Sofi Oksanen
Författare

Jojje Olsson
Journalist och författare

Jens Riis
Journalist och kritiker

Carl Rudbeck
Fil dr i litteraturvetenskap

Nathan Sachar
Journalist och författare

Kim Salomon
Professor i historia vid
Lunds universitet

Mattias Severin
Docent i teoretisk fysik
vid Linköpings universitet

Ellinor Skagegård
Kulturjournalist

Joakim Stymne
Tidigare statssekreterare i
kulturdepartementet och
utrikesdepartementet

Richard Swartz
Journalist och författare

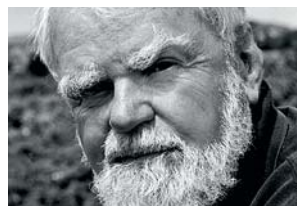
Jan Söderqvist
Redaktör i Axess Magasin

Ann Tiberg
Politisk reporter på TV4

Katarina Tracz
Biträdande chef för
tanksmedjan Frivärld.
International Research
Fellow vid McCain Institute
i Washington.

Håkan Tribell
Skribent och
kommunikationsrådgivare
inom public affairs

Staffan Ulfstrand
Professor emeritus i
ekologisk zoologi

Mats Wiklund
Redaktör i Axess Magasin

Gunnar Åselius
Professor i historia vid
Försvarshögskolan

FOTO: KEITH BEATY/TORONTO STAR

Dygdemönster

DET GODA SOM JAG VILL, det gör jag inte, men det onda som jag inte vill, det gör jag.

Orden är Paulus och han skrev dem till församlingen i Rom för närmare två tusen år sedan. Inte ens då räckte alltid förnuftet och den goda viljan till. Paulus inser sin tudelning, hur hans slits mellan sitt "köttsliga" jag och sitt goda förnuft. En dikotomi som präglar (inte enbart) den västerländska idétraditionen än idag, som vi kunde läsa i Richard V Reeves artikel om karaktärsutveckling i *Axess* (nr 6/2014).

Vi behöver hjälp för att odla de drag i vår karaktär som för oss framåt som individer och som skapar samhällen präglade av möjligheter och rättvisa: förnuft, uthållighet och flit, empati och barmhärtighet. För Paulus kom hjälpen från två håll, från den av Gud skaparen givna lagen och från Jesus Kristus som genom frälsningen räddar honom från denna "dödens kropp".

Reeves ger andra svar, kollektiva om social ingenjörskonst och individuella om vikten av det goda föräldraskapet. Det optimistiska är att det tycks gå att utveckla karaktären, det pessimistiska att det verkar vara svårt. Förändringar är tröglytande även i en så rörlig tid som vår.

Diskussionen om karaktär knyter an till dygdeetiken, som inte minst har haft och har stor bärighet på utformande av yrkesetik. Inom yrkesetiken är sådant som övning, reflektion och medvetenhet grundläggande inslag. Det handlar om att få syn på balansen mellan distans och närhet och om att förnimma den andra. Utgångspunkten är att vi har dessa förmågor och att vår mänskliga utrustning kan utvecklas.

Sådant som att stå ut med att misslyckas, lida nederlag och att kunna gå vidare och lära sig något av situationer är också de viktiga drag i denna typ av etik. Förhållningssätt som ligger nära prestationskaraktären med sina inslag av uthållighet, acceptans för uteblivna belöningar och självbehärskning.

Att dygdeetiken kommit att utvecklas ånyo har flera orsaker. En av dem är det starksnitt som psykologiprofessorn Carol Gilligans bok *In a Different Voice* utgjorde när den utkom 1982. I boken gör Gilligan upp med dåtidens teorier kring barns moralutveckling.

Hennes skäl var tvåfaldiga: många studier var gjorda enbart på pojkar och de studier som involverade flickor gav vid handen att flickor hamnade på en lägre grad av moralutveckling. Gilligan ifrågasatte resultaten och hur flickornas svar graderats. Hon kom fram till att man inte kunde tala om högre eller lägre moralutveckling, däremot involverade flickorna andra aspekter i sina uppfattningar om rättvisa, som till exempel relationer, än pojkar.

Boken möttes av ramaskrin från en del håll, även feministiska – ska nu flickor stängas in i relations-träsket igen? – men rönt också stor respekt och är numera att betrakta som en klassiker som förändrade bilden inom delar av etiken.

När det gäller karaktär, moral och social ingenjörskonst är det viktigt att ha i åtanke att det i dessa föreställningar kan ligga implicita uppfattningar om kön, precis som Gilligan visade. Vems karaktär handlar det till exempel om i fråga om tonårsgraviditeter och preventivmedel? Vems ansvar är det att små barn får en trygg och utvecklande miljö och att "härda ut under föräldraskapets slitiga, tålamodsprövande dagliga uppgifter", för att tala med Richard V Reeves?

Uthållighet och måttfullhet är inte könsneutrala dygder. I den sociala ingenjörskonstens namn har måttfullhet alltid varit mer klädsamt på en kvinna – och renlighet innefattat något mer bland idealen och sexualsynen för en kvinna än för en man. Förnuftet har varit mer en manlig dygd än en kvinnlig. Det har faktiskt till och med betraktats som en synd att göra anspråk på att använda förnuftet om du är kvinna.

Ingenting är således enkelt. Men det som många av oss kan enas om är behovet av att utveckla vår karaktär – och att detta har sysselsatt människan i alla tider.

Annika Borg

Jätten skakar världen

13 Kina är nu starkt nog att skrämma andra länder till tystnad.

Tig – i statens namn!

15 Klanen Kirchners korståg mot Argentinas fria press har lidit ett praktfullt nederlag.

Krönika

18 Katarina Tracz om ökad uppmärksamhet på Sverige i USA.

Inspel

18 Cecilia Garme begrundar den nya IT-chocken.

I korthet

19 Rapport från Baku. Partiledarskiten.

BALTIKUM

Putin finland

Identifikation: Ung prorysk demonstrant framför statyn på den sovjetiska soldaten i Tallinn.

FOTO: AFP PHOTO/ALEXEY SAZONOV/TT

Ryssland bedriver ett informationskrig mot Finland och Baltikum. Regimen behöver både yttre och inre fiender som stöd för sin politik, skriver **Sofi Oksanen**.

DET RYSKA HYBRIDKRIGET utkämpas även på andra håll än i Ukraina. Under den gångna hösten har såväl medier som statsmakt medgett att också Finland utsätts för det informationskrig som förs av Ryssland. Situationen är inte ny – det nya är att man erkänner det offentligt.

Verksamheten ger sig till känna på många sätt i vårt vardagsliv. Tidningarnas debattspalter har befolkats av en armé av internettroll som basunerar ut Moskva-vänliga åsikter och härjar till och med på

iserar

Tyngdpunkten låg i den psykologiska påverkan som strävade till att isolera Estland från väst och från grannlandet Finland.

Lögnerna kom sig av rysk-finska vårdnadstvister som utspelade sig åren 2012–2013 och som fick stor uppmärksamhet i ryska statsstyrda medier. Där hävdades det att finska myndigheter kunde haffa ryska turisternas barn direkt ur hotellrummen. Kampanjen påverkade Finlandsbilden i Ryssland, och det är enkelt att återkalla företeelsen i folkminnet när behov uppstår att ge sig på Finland.

MOT FINLAND ANVÄNDER SIG Ryssland av taktiken piska och morot, välbekant från finlandiseringsåren. Då belönade man med handelsförmåner och skrämde med provokation. Så har också Aleksander Dugin, en av Putins chefsideologer, uppmanat Ryssland att hålla fast vid sina intressen i Finland just genom finlandisering. Det är inte konstigt, eftersom psykologisk krigföring alltid använder sig av förhärskande föreställningar och känslolandskap i det aktuella landet. Trots att Dugins läror på senare tid inte har uppmärksammats så mycket finns det skäl att minnas att hans verk *Geopolitikens grunder* (1997) tillhör den ryska arméns läroböcker. Finlandiseringen ligger Dugin så varmt om hjärtat att han skulle vilja sprida den över hela Europa.

I oktober övergick ryska medier under en kort period till att svartmåla Finland: då inträffade nämligen ett tragiskt mord i Helsingfors och den finske förövaren råkade tillhöra det finländska makthavarpartiet Kokoomus eller Samlingspartiet, medan mordoffret var en representant för kretsen som driver rysk "landsmannapolitik". *Rossijskaja Gazeta*, språkrör för den ryska regeringen, rubricerade brottet så här: "Finsk nationalist mördade rysk kvinna på grund av Krims återbördande till Ryssland." Enligt ryska medier var mordet politiskt och ett resultat av russofobi.

DEN FINLÄNDSKA POLISEN anser att påståendena om mordets motiv är rent nonsens och saknar belägg. Ryssland hotar sedan många år med att försvara sina landsmän till och med militärt också utanför det egna landets gränser, och därför är den här typen av svartmålning problematisk.

De baltiska länderna har redan länge

utgjort måltavla för Rysslands nya informationskrig. I Estland skärptes läget år 2007 i samband med konflikten kring statyn av en sovjetisk soldat mitt i Tallinns centrum. För esterna var den en representant för ockupationsmakten medan den för Ryssland symboliserade Befriaren. Statyn förslades i god ordning till gravgården och, tvärt emot vad Ryssland hävdar, förstördes den inte. Läget tillspetsades och ledde till upplopp som stöddes av Kreml, och i den ryska duman beskylldes Estland för fascism redan innan statyn hade flyttats. Ungdomsrörelsen "Nashi", som åtnjöt Moskvas beskydd, omringade Estlands ambassad i Moskva och bar omkring banderoller med slagord som vi känner igen från ryska medier under tiden för kriget i Ukraina.

Förnekare av den estniska belägringen och deportationerna hade redan tidigare etablerat sig i Finland. Till att börja med gav en förvånad finsk press utrymme åt dessa finländare som också köpte upp reklamutrymme i tidningarna, publicerade böcker och började nätverka med motsvarande aktörer i andra länder. Det grundläggande budskapet i verksamheten följde samma mönster: Belägringen av Estland liksom deportationerna var en myt och i Estlands byggdes koncentrationsläger för ryssar.

Kremls språkrör lyckades inte sabotera relationerna mellan Finland och Estland, men betydelsefullt är att denna agitationsgrupp inledde sin verksamhet just i Finland, just innan konflikten om bronsstatyn flammade upp. Cyberattackerna vid samma tid var bara en teknisk del av kampanjen. Tyngdpunkten låg i den psykologiska påverkan som strävade till att isolera Estland från väst och från grannlandet Finland. Detta var Rysslands första internationellt synliga desinformationskampanj mot ett Natoland.

Sedermåla har exempelvis en person ur agitationsgruppen som säger sig representera Finland dykt upp i folkrepubliken Donetsk. Gruppen ägnar sig fortfarande åt att svartmåla dem som kritiserar den ryska politiken, och publikationsverksamheten har fortgått bland annat med en turistguide över Helsingfors, som säljs i Ryssland. Uppgifterna i guideboken stämmer inte överens med verkliga fakta om Finland.

ATT MÅLA UPP FIENDEBILDER är en process som pågått länge i de ryska statsstyrda medierna eftersom den ryska regimen behöver såväl yttre som inre fiender som stöd för sin politik. Koncentrationslägren representerar den ultimata ondskan, och påståendena om deras existens ligger därför helt i linje med Rysslands informationskrig. Fienden ges felaktig information som orsakar en känslomässig reaktion hos en person som inte inser att hon eller han har blivit manipulerad. Syftet är att förmå fienden

babyforum som annars frekventeras av vanliga mammor. Den som följer nyheterna från Ryssland kan råka ut för betald Facebook-reklam där man hänvisar till sajter som driver Kremls agenda.

Samtidigt har ryska medier beskrivit Finland som Rysslands enda egentliga vän i väst, ett land som trots sanktionerna fortsätter sitt kärnkraftssamarbete med Rosatom.

Men för ett par år sedan var läget annorlunda. Då påstods det att det fanns koncentrationsläger för ryska barn i Finland.

att fatta önskvärda beslut. Metoden tillämpas såväl inom militär verksamhet som i inrikes- och utrikespolitiken, inom diplomati, medier och i handelsförbindelser.

Ett folk som bygger koncentrationsläger för ryssar väcker negativa känslor hos dem. Upprepas påståendet tillräckligt länge, börjar tillräckligt många tro på det. Och även om ingen skulle tro räcker det med att tvivel uppstår, eller att negativa, odefinierbara känslor förknippas med det folk som påståendet gäller.

På motsvarande vis används fascism- och koncentrationslägerretoriken också utanför Ryssland. Att stämpla ukrainare och baltar som fascister väcker instinktivt samma negativa känslor både i väst och bland ryssar. Återigen: det räcker med en misstanke för att minska empatin gentemot de länder som är föremål för Rysslands aggression.

ENLIGT OBEROENDE opinionsmätningar anses de baltiska länderna ha varit Rysslands värsta fiender, och med hjälp av propaganda kan alltså även en mygga förvandlas till ett sannolikt hot mot en stormakt. Morotaktiken erbjuds inte dessa forna sovjetländer. Det går inte längre att styra Baltikum med hjälp av ekonomiska

förmåner, men genom att förneka och håna ockupationerna och de med folkmord jämförbara deportationerna påverkas psykologiskt det land som utgör måltavla.

I år har koncentrationslägerretoriken i ryska medier koncentrerat sig på Ukraina. De statliga kanalerna har sänt ett program där vanliga byggarbetsplatser påstås vara på väg att bli koncentrationsläger – för ryssar. Reportaget ackompanjerades av ödesmät-

För Ryssland är information ett vapen, som inte känner några landsgränser.”

tad musik och kameran zoomade insinuant in duschutrymmena.

Kärnan i det ryska informationskriget är upprepning och dess grundläggande budskap sprids ut över ett geografiskt vidsträckt område, under ett långt tidsspann. När dessa texter eller budskap citeras mångfaldigas de och slutligen försvinner

den ursprungliga källan, men känslans sinnebild blir kvar. Och däri döljer sig desinformationens list.

I repetitionens uppdrag ingår också att normalisera begrepp. Medierna som verkar för Kreml och trollarmén fungerar synkront och stöder varandra. De grundläggande budskapen är desamma, vare sig de kommer från den ryska statsförvaltningen, diplomaterna, medierna eller genom trollen på internet. Att tillgodogöra sig denna ordbok är enkelt: i ryska medier och rysk diplomati är orden fascism, nationalism, extremism, koncentrationsläger och russofobi synonyma med västerländska värderingar och demokrati, pressfrihet och fri tillgång till information.

Varför? För att Rysslands egna medborgare inte ska fatta tycke för dessa västerländska företeelser, uppfatta dem som positiva, eftertraktade värderingar. För att de ska hålla sig på sitt eget lands sida, för vem skulle väl vilja försvara människor och värderingar stämplade som fascistnationalister? För att väst ska koncentrera sig på andra frågor än Rysslands de facto katastrofala tillstånd för mänskliga rättigheter och yttrandefrihet. Det är något som regimen definitivt inte vill ska uppmärksammas, vare sig av de egna medborgarna, eller av

En EU-finansierad förläggning för asylsökande nära Donetsk i Ukraina kallas av Moskva för ett ”fascistiskt koncentrationsläger”.

FOTO: EFREM LUKATSKY/TT NYHETSBYRÅN

utländska. Man har även tidigare använt sig av motsvarande projiceringar för att styra uppmärksamheten någon annanstans, bort från de egna problemen.

INFORMATIONSKRIGET ÄR EN oskiljaktig del av den ryska krigsföringen, och de psykologiska operationerna utgör ett övergripande sätt till innästling. Denna form av krigsföring genomförs av civila, politiskt aktiva, av massmedier och den ryska staten. Enligt den ryska krigsföringsläran bör konstnärer, diplomater, sakkunniga, journalister, författare, förläggare, tolkar, specialister inom medier, internetplanerare och hackers ingå i de grupper som genomför informationsoperationerna. Om inte västerländska medier upphör att citera den ryska statsledningens tal eller börjar begränsa sina egna medborgares yttrandefrihet, så kommer budskapen från Kreml oundvikligen att tränga in i de fria medierna.

Ett sådant förfarande placerar västerländska medier i en svår situation och gör dem också sårbara: man kan inte kväva en medborgardiskussion och varje person med avvikande åsikter tillhör inte den ryska armén av internet troll. Enligt den ryska läran om krigsföring ska informationskriget fortlöpande utkämpas i världens massmedier. Även orsaken till Sovjetunionens sammanbrott står att finna i det informationskrig som väst och Nato utkämpade mot sovjetväldet.

I OCH MED VLADIMIR PUTINS makttillträde ökade budgeten för utländska operationer markant och säkerhetstjänsten FSB reste sig ur sin mörka svacka. Samtidigt har de västliga mediernas resurser krympt och förmågan att avläsa propaganda försämrats efter Sovjetunionens fall. I de baltiska länderna är man veteraner på området, men Finland har vaknat sent ur sin slummer och inte heller övriga västlänningar borde vaggas in i tron att de inte är måltavlor och att det som sker pågår någonstans "österut". För Ryssland är information ett vapen som inte känner några landsgränser. FSB genomför sina skickligaste operationer så att de som utsätts för dem inte ens lägger märke till att de inletts eller att de pågår.

Eftersom ett varmt krig är kostsamt, utkämpar Ryssland sin kamp om län-
länder och landområden med hjälp av ombud i andra länder och uppmuntrar lokala meningsskiljaktigheter, precis som i Ukraina, de baltiska länderna och i Finland. Ryssland kommer fortsättningsvis att använda sig av informativa och psykologiska medel även i framtiden, och med dessa medel fortsätter man att destabilisera väst – i väst. Hos oss och hos er. ✨

Översättning: Janina Orlov

Demonstration i Hongkong mot kinesiskt förtryck av demokratirörelser.

FOTO: PHILIPPE LOPEZ / TT NYHETSBYRÅN

KINA

Jätten skakar världen

Den kinesiska regimen tar inte längre intryck av omvärldens kritik. Kina är nu starkt nog att skrämma andra länder till tystnad, skriver **Jojje Olsson**.

KINAS MYNDIGHETER ÄR inte kända för att hålla vad de lovar. Det blev Hongkongs befolkning varse i slutet av augusti, då löftet om att stadens nästa regeringschef skulle röstas fram i fria val 2017 plötsligt drogs tillbaka. Istället skulle invånarna få välja mellan två tre kandidater som på förhand godkännts av ledarna i Peking.

Beslutet fick hundratusentals Hongkongbor att välla ut på gatorna för att visa sitt missnöje, och ockupera viktiga delar av staden för att tvinga fram en ändring. Det var dock inte enbart sveket om nästkommande val som triggade folkets missnöje. Tvärtom är det en kedja av händelser som fått motsättningarna att öka i Hong-

kong sedan överlämningen från Storbritannien 1997.

Korruption och inflation har skjutit i höjden. Den akademiska friheten hotas vid stadens universitet, och ett curriculum innehållandes "moralisk och patriotisk utbildning" i stadens grundskolor lades tillfälligt på hyllan först efter stora protester sommaren 2012. Lokala mediehus köps upp och tystas ned. Inflationen har fått fastighetspriserna att tredubblas det senaste årtiondet, medan löneökningen under samma period blott varit tre procent.

Den ojämlika ekonomiska utvecklingen kan utläsas av att Hongkongs >>

Kinas utrikesminister Wang Yi med sin amerikanske kollega John Kerry.

FOTO: JONATHAN ERNST/TT NYHETSBYRÅN

gini-koefficient nu ligger på 0,537. Det är den högsta siffran av detta internationellt vedertagna mått för klasskillnader i hela den industrialiserade världen, och tillika en ökning från 1997.

EN ANLEDNING ÄR ATT Hongkongs mäktiga affärsmagnater har ingått en ohelig allians med kommunistpartiet, där politisk lojalitet byts mot ekonomiska fördelar. Bevis för denna allians kom då Xi Jinping i oktober kallade upp sjuttio av Hongkongs rikaste affärsmän till Peking för ett möte bakom slutna dörrar i Folkets stora hall. Kohandeln innefattade löften om fortsatt monopol för stadens affärselit inom viktiga områden, samt utökade möjligheter för dem på det kinesiska fastlandet.

Att försäkra sig om de mäktigas stöd gör det praktiskt möjligt för Kina bryta mot löftet om fria val som garanteras i Basic Law; den nya grundlag som antogs i samband med överlämningen. Moraliskt ser Kina heller inga bekymmer med detta, och avfärdar systematiskt all kritik som utländsk inblandning i Kinas interna angelägenheter.

Redan i augusti varnade statliga medier för att Kina inte kommer att tolerera Hongkong som en "språngbräda för omstörtade verksamhet i Kina", och hävdade att vissa element där redan var i maskopi med utomstående makter. Under oroligheternas första dagar mejlade Kinas utrikesministerium utländsk diplomatisk personal i Hongkong och uppmanade dem att hålla sig borta från protesterna. Anonyma diplomater sade till *South China Morning Post* att de blev överraskade såväl över själva brevet som dess auktoritära ton.

När USA:s utrikesminister John Kerry

sedan manade Hongkongs myndigheter till återhållsamhet mot obehövade demonstrationer fick han ett rappt svar av sin kinesiske kollega Wang Yi, som väste att USA bör hålla sig borta från Kinas inre angelägenheter. Uttalandet kom inte från någon presskonferens i Peking, utan då Wang Yi stod axel mot axel med Kerry i Washington, just innan de båda skulle påbörja samtal.

Kinas allt viktigare plats i världsarenan har förutom tuffare retorik även lett till en vidgad intressesfär.

DEN AGGRESSIVA KINESISKA hållningen har fått omvärlden att välja sina ord noga, trots att proteströrelsen i Hongkong bett om stöd. Många är tysta av rädsla att skada den viktiga relationen med ett allt rikare och mer oberoende Kina. En liknande situation vore otänkbar för bara några årtionden sedan.

Napoleon kallade redan på 1800-talet Kina för "en sovande jätte" som kommer att skaka om världen den dag hon vaknar. Men då jätten vände sig utåt var hon till en början inställsam och vänlig. Deng Xiaoping i cowboyhatt under sitt besök i USA 1979 blev sinnebilden av ett ödmjukt Kina. Signalen var att det hopplöst eftersatta landet nu ville anpassa sig för att samarbeta med väst.

En tidig kulmen av detta samarbete nåd-

des i januari 1984, då Zhao Ziyang som folkrepubliken första premiärminister någonsin besökte USA. Han mottogs givetvis av dåvarande president Nixon med full statsbankett i Vita huset, där Zhao bland annat sade: "Jag kommer till ert land som ett vänskapligt sändebud från det kinesiska folket, i syfte att öka vår ömsesidiga förståelse, stabilisera relationerna och förbättra vänskapen mellan Kina och USA".

Under besöket bar den liberala Zhao Ziyang som första kinesiska politiker västerländsk kostym, vilket han menade var "mer bekvämt" än den sedvanliga Mao-kostymen. Under avslappnade långluncher sade han sig vilja se Kinas kvinnor "göra sig vackrare" med hjälp av läppstift, örhängen och moderna frisyrier just som i USA. Det var exakt fem år efter att de båda länderna etablerat normala diplomatiska relationer, och den tidigare så slutna jätten verkade utvecklas i en lovande riktning.

Samarbetet hade visserligen inte varit helt smärtfritt; särskilt besvärlig var frågan om Taiwan. I *Taiwan Relations Act* som antogs 1979 åtog sig USA att skydda den lilla ön vid händelse av krig, samt att sälja avancerade vapen till dess armé. Det väckte stor ilska i Peking, men hindrade inte att relationerna med USA blomstrade under 1980-talet.

DETTA VAR NÄMLIGEN EN tid då Kina var mer beroende av väst än vice versa. Deng Xiaoping sade berömt att "det inte spelar någon roll om katten är svart eller vit, så länge den fångar möss". Hans strategi för att modernisera Kina innefattade att ligga lågt och bida tiden.

Utbytet med omvärlden ledde dock till att Kinas befolkning våren 1989 tog till

gatorna med krav om politiska reformer. Jätten bytte nu skepnad och blev skningslös. Det ödesdigra vägvalet märktes inte enbart genom blodbadet på Himmelska fridens torg, utan även av att reformpolitikern Zhao Ziyang sattes i en husarest som han knappt tilläts lämna innan sin död femton år senare.

Väst reagerade starkt på massakern. Fördomanden kom som brev på posten, tillsammans med ekonomiska och politiska sanktioner. Sverige hörde till de länder som frös sina diplomatiska relationer med Kina, och ett möte med USA:s högsta ledare skulle dröja ända till 1997. Generalsekretärare Jiang Zemin reste då till Washington och blev uppläxad av Bill Clinton om historieskrivning och mänskliga rättigheter.

Den temperamentsfulle Jiang hade dock bara att bita sig i tungan. Kina ville nu lämna den diplomatiska frysboxen, och det var inte möjligt med något väsende om "inre angelägenheter" likt det Kerry nyligen fick uppleva. Kina befann sig då i underläge och det gällde återigen att bida sin tid. Succén fullbordades då landet blev fullvärdig medlem i Världshandelsorganisationen 2001.

ATT KINAS UTRIKESPOLITIK är böjbar likt bambu kan också ses i relationen med Japan, som även den blomstrade under 1980-talet. Efter ett kort avbrott 1989 fortsatte Japan med sina fördelaktiga yen-lån till Kina, som de facto var ett maskerat krigsskadestånd för andra världskriget; Kina godtog dock aldrig benämningen "skadestånd". Men då Japan 2008 upphörde med dessa lån och Kina ett par år senare gick om och blev världens andra ekonomi så hade japanerna spelat ut sin roll. Retoriken mot den gamla bidragsgivaren är i dag tuffare än någonsin.

Den globala finanskrisen fick Kinas allt viktigare plats i världsarenan har förutom tuffare retorik även lett till en vidgad intressesfär. "En vänlig samexistens mellan USA och Kina är nödvändig för att bibehålla fred och stabilitet i världen", sade Zhao Ziyang i Vita huset 1984. I dag ger Kina amerikanerna skulden inte bara i Taiwanfrågan utan också för den militära upptrappningen i Syd kinesiska havet. Man finner sig heller inte längre i att bli uppläxad angående massakern på Himmelska fridens torg.

I luset av denna utveckling är det svårt att se Peking alls kompromissa i Hongkong. Dels på grund av realpolitik; minsta eftergift vore en signal till frihetsrörelser i Taiwan, Tibet och Xinjiang att fysiskt motstånd lönar sig. Dels på grund av det enkla faktumet att Kina nu är starkt eller rikt nog att bita ifrån och skrämma andra länder till tystnad. Jätten har slutligen växt sig stor nog att skaka om världen. ♣

President Cristina
Fernández de Kirchner.

FOTO: VICTOR R. CAIVANO/
TT NYHETSBYRÅN

ARGENTINA

Tig – i statens namn!

Klanan Kirchners korståg mot Argentinas fria press har lidit ett praktfullt nederlag. Efter sex år av statliga trakasserier har de flesta frisinna medier ridit ut stormen, skriver **Nathan Shachar**.

DEN ARGENTINSKA peronistregeringen består numera av President Cristina Fernández de Kirchner, samt sonen Maximiliano Kirchners kompisar, ett kamratgäng som kallas "La Campora". (Efter Héctor Campora, en vänsterperonistisk tandläkare som valdes till president i maj 1973 och avlöstes av sin ledare Juan Domingo Perón när denne återvände från sin spanska exil några månader senare.)

På sitt sätt hör också förra presidenten (2003–2007) Néstor Kirchner, som avled plötsligt 2010, till den inre kretsen. Det är

hans preferenser och hans metoder som präglar regeringspolitiken. Sällskapets meritlista är dyster läsning. Herrskapet Kirchners härjningståg i den sydliga olje-provinsen Santa Cruz, och senare i statskassan, överträffar alla rekord i detta stormrika, utblottade land. Trafiken av kappsäckar med 500-eurosedlar till Kirchners konton i Schweiz och på Seychellerna har kartlagts av en ambitiös åklagare, José María Campagnoli – som regeringen nyligen lyckades avsätta (och ställa inför rätta!).

Men hur många lass kontanter landets >>

Anhängare till president Kirchner demonstrerar mot tidningen *Clarín* i Buenos Aires.

FOTO: NATACHA PISARENKO/TT NYHETSBYRÅN

folkvalda än fört i säkerhet bortom haven så är de en droppe i havet jämfört med svifterna efter regeringens ekonomiska politik. Finansminister Axel Kicillof hyllar Karl Marx och förnekar kallblodigt lagen om tillgång och efterfrågan. Hans första budord: Politik är allt och ekonomi ingenting! Det finns inget ekonomiskt som inte kan trollas bort med en ordentlig dos politik.

Men i år har verkligheten fått Kicillof på knä ett par gånger. Först då han tvingades devalvera och sedan då de enorma subventionerna på hushållsgas avskaffades. Gasen var så gott som gratis, en praktik kopierad från Venezuela, där gratis bensin slukar en fjärdedel av den bankruttmässiga regimens budget.

EN LJUSGLIMT I MÖRKRET för det forna oljelandet Argentina, som numera importerar energi, kom för ett par månader sedan, med budet om kopiösa fyndigheter skiffergas i den andinska provinsen Neuquen. Prospekteringen är ännu inte klar, men regimen har skyndat sig att sluta ett avtal med den nordamerikanska oljejätten Chevron, trots att ingen utvinning kommer att påbörjas förrän långt efter att Kirchners lämnat makten ifrån sig nästa år.

Det hastigt hopsnoddade avtalet lite pinsamt, med tanke på regeringens dagliga, rituella förbannelser mot "imperiet" USA och mot multinationella företag i allmänhet. (Cristina Kirchner konfiskerade 2012

Argentinas peronism är en kostbar fars för utomstående och en hjärtskärande tragedi för de drabbade.

med dekret spanska Repsols ägarmajoritet i det argentinska oljemonopolet YPF.)

Ännu mer svårsmält för allmänheten var att det invecklade kontraktet med Chevron hemligstämplats. Argentinarerna har varit med om ett och annat under årens lopp, och inte ens regimens mest stjärnögda apologeter tvivlar om orsaken utan anser att stora pengar har bytt ägare under förhandlingarna, som rimligtvis utgått från "klanen K:s" kortsiktiga, snarare än statens långsiktiga, intressen.

Argentinas peronism är en kostbar fars

för utomstående och en hjärtskärande tragedi för de drabbade. Släktled efter släktled av detta duktiga och idérika folk förblir gisslan hos en infantil och ovärdig ideologi – som inte ens är någon riktig ideologi, utan endast en storstatlig ursäkt för att doppa fingrarna i statskassan. (När statens medel inte räcker till för peronismens omättligen behov så är all egendom i fara, som 2008, då paret Kirchner konfiskerade tvåhundra-femtio miljarder kronor i *privata* pensionsfonder.)

MEN DET FINNS EN GOD nyhet att rapportera från Argentina: Familjen Kirchners och peronismens stora och dyra krig mot pressen har misslyckats. Efter sex år är de icke-lojalistiska medierna blodiga, sönderrivna och skuldsatta, men de har överlevt. Argentina är inte som Venezuela och Ecuador, där självhärliga populisterna kväst nästan alla oberoende medier.

Kriget mot medierna har kostat miljarder och vållat enskilda journalister svåra lidanden, men allmänheten har fortsatt köpa de tidningar överheten brännmärkt, och hållit fast vid radio- och tv-kanaler som inte tar order från presidentpalatset Casa Rosada. Lika glädjande är det att

rättsapparaten, till skillnad från Venezuelas och Ecuadors, i stort sett vägrat delta i attentaten mot pressen.

Från första början, 2003, inrättade Néstor Kirchner ett presskontor i Casa Rosada, där ett femtiotal personer nagelför tidningar, radio och tv på spaning efter kritiska, fientliga eller välvilliga inslag. Besvärsliga medier gavs svar på tal i form av indragna statliga annonser, medan smickarna kasserade in sin belöning i samma valuta. Regimens gunstling blev vänsterradikala *Página 12*, som efterhand skrinlade alla invändningar. (När tidningens stjärnreporter Julio Nudler uppdagade svårt skumrask i regimens närhet valde *Página 12* att inte publicera.)

Kirchner applicerade i större skala den modell han använt som guvernör i den sydliga oljeprovinen Santa Cruz, den gängse modellen i landets perifera regioner. I provinsen Santiago del Estero såg den peronistiska härskarklanen Juárez (1948–2004) till att där inte fanns mer regimkritik än i Nordkorea.

De stora liberala tidningarna, *Clarín* och *La Nación*, var starka nog att inte låta sig köpas eller tystas. De intog en skeptisk men inte fientlig hållning till Kirchners. År 2008

skar det sig dock på allvar mellan dem och regimen. Då beslöt Kirchners om en dramatisk höjning av utförseltullarna. Sådana tullar har funnits i de flesta länder – i Sverige till på 1860-talet – men idag är det framför allt Argentina och Ryssland som driver in skatt på det viset.

DET VAR REDAN TIDIGARE en dryg uppgift för argentinska odlare att tävla med konkurrenter i länder som USA och Brasilien, där vete- och sojaodlare subventioneras av staten. Men nu ville Néstor Kirchner koppla exporttullarna på solrosolja och soja direkt till världsmarknadspriset, enligt en progressiv taxa, så att regeringen under goda år skulle kunna lägga beslag på ända upp till 80 procent av exportintäkterna.

Exportörerna, från latifundister till småodlare, satte sig till motvärn. Vägar spärades, exporten lamslogs och jordbrukarna förlorade miljarder. Efter två månader kapitulerade Kirchners och dekretet drogs tillbaka.

Under krisen hade Néstor Kirchner varnat tidningen *Clarín*s VD Hector Magnetto: – Jag måste krossa jordbrukarna politiskt, stå inte i vägen för mig!

Men både *Clarín* och *La Nación* tog jordbrukarnas parti, och efter sitt snöpliga nederlag – det första efter fem år av tillväxt och ökande popularitet – utsåg paret Kirchner de bägge tidningarna till statsfiender. Det var framför allt *Clarín*, världens största spanskspråkiga tidning, som demoniserades och förföljdes. Buenos Aires husväggar tapetserades med affischer där tidningens ledning, ägare och skribenter hånades och förtalades. Ministrar och talesmän inledde sina presskonferenser med att skicka ut *Clarín*s och *La Nación*s reportrar. Skribenters datorer hackades, deras personliga korrespondens spreds

Huliganer trängde in på redaktionerna och flera reportrar försågs – inte av staten bevars – med kostsam livvakt.

på nätet och chefen för presidentkansliet skröt om att han hade tvåhundra bloggare i sin sold med uppgift att trakassera journalister. Huliganer trängde in på redaktionerna och flera reportrar försågs – inte av staten bevars – med kostsam livvakt. En speciell tv-kanal, *Canal 7*, ägnades nästan helt åt kriget mot pressen. Långa rader journalister rensades ut från radio- och tv-kanaler, etermedier behöver både statliga annonser och sändningstillstånd och är mer åtkomliga för utpressning än papperstidningar.

I AUGUSTI 2009 tog regeringen över tv:s fotbollssändningar. Reklaminslagen avskaffades och sändningarna blev en megafon i statens krig mot pressen. Under matcherna, i löpande texter i bildens undre kant, och framför allt under halvtidsvilan, predikade Kirchners ordet, och avslöjade *Clarín*s och *La Nación*s ”mullvadsarbete i kapitalismens och imperialismens tjänst”. Det var inte billigt att kompensera klubbar, fotbollsförbund och tv-kanaler för reklambortfallet, men vid det laget hade kriget mot pressen blivit en fix idé hos de styrande, och fick kosta vad det ville.

Men *Clarín*-koncernen kan också utdela tjuvnyp när någon kommer dess intressen för nära. (När den svenska gratistidningen *Metro* lanserades i Buenos Aires tunnelbana klåddes utdelarna upp av *Clarín*s tidningspojkar, och i ett huj lanserade *Clarín* en egen gratistidning. *Metro* hördes aldrig av mer.) Och *Clarín* hade också en tv-kanal, *Canal 13*. År 2012 upplät man den åt Argentinas farligaste journalist, Jorge Lanata, en gång vänsterradikal och grundare av den bitska tidningen *Página 12*, idag underordnad regeringsorgan. Lanatas tv-show fick namnet ”Periodismo para todos”, – Journalism för alla – en anspelning på regeringens ”Futbol para todos”.

Lanatas program var mest skrätt, imitationer och drift med överheten. Men varje avsnitt innehöll initierade och sensationella avslöjanden om klanen Kirchners handel ochandel. När officiella talesmän förnekade att Cristina Kirchner någonsin besökt Seychellerna reste Lanata dit och intervjuade flera ämbetsmän, som berättade vitt och brett om den främmande presidentens topphemliga besök.

Lanatas avslöjanden var förödande för Kirchners. Regimens nästa steg var ofrivillig komik i den högre skolan. I sin förtvivlan över Lanatas rating – mellan 20 och 30 procent av tittarna – beslöt man i Casa Rosada att flytta de bästa fotbollsmatcherna till klockan halv nio på söndagarna, så att andra halvlek skulle börja samtidigt med Lanatas program. Klubbarna protesterade, men tystades med enorma dusörer ur statskassan. I maj 2013 var det premiär för den nya modellen. Stormatchen Newell's Old Boys-Boca Juniors och regeringen Kirchner – mot Lanatas antikorrupsionsshow.

DET BLEV ETT SVIDANDE nederlag för regeringen. 11,3 procent av tittarna valde fotbollen mot 25,6 procent för Lanata. Det har ingalunda kylt av regeringens stridslystnad, och väldiga resurser bränns fortfarande i kriget mot pressen. Men nästa år är förhoppningsvis (Cristina har planer på en politisk karriär för sonen Maximo) epoken Kirchner till ända, och Cristinas efterträdare, vem det än blir, har inga planer på att fortsätta det dyra korståget. ✨

Katarina Tracz
är International
Research Fellow
vid The McCain
Institute for
International
Leadership i
Washington DC.

Ny Sverigebild i Washington

Under en vecka i mitten av oktober tycktes allt handla om Sverige. I Washington DC behandlade nyheterna under ett par dagar inte bara ebola och Islamiska staten, utan också ubåtsjakten kring Kanholmsfjärden. Hemma i Sverige beskrev Gudrun Schyman ubåtsjakten som "julafton för patriarkala försvarsmantiker". Det ligger en gnutta sanning i skildringen: för oss som ägnar tid åt säkerhetsfrågor var det en bra vecka, så även i Washington. Som svensk i den amerikanska huvudstaden fann jag mig hastigt stå i konversationens centrum. Plötsligt fanns där ett uppriktigt intresse för säkerhetssituationen i Stockholms skärgård: Hur ligger det till med det svenska försvaret? Vad har er minitaryrflotta att komma med mot Putin? Och varför envisas svenskarna med att stå utanför Nato?

Det ökade intresset för Östersjöområdet är slående. För mindre än ett år sedan var det globala säkerhetspolitiska engagemanget för regionen näst intill obefintligt. Östersjön sågs som ett fredens hav som få säkerhetspolitiska analytiker ansåg det värt att ägna sin karriär åt. Föga förvånande, kan tyckas, för en region som präglats av stabilitet, unik europeisk ekonomisk tillväxt och starka demokratiska institutioner.

DET SVALA INTRESSET FÖR VÅR DEL AV VÄRLDEN bör också ses mot bakgrund av ett dalande amerikanskt engagemang för Europa. President Obama deklarerade tidigt under sin första mandatperiod att USA:s utrikespolitik skulle fokusera mindre på Mellanöstern och Europa och mer på Asien. "Pivot to Asia", som kursändringen kom att kallas, bottnade i antagandet att lejonparten av den politiska och ekonomiska utvecklingen under 2000-talet skulle utspelas i Asien och Stillahavsregionen. I Washington har antalet Europa- och Mellanösternkännare blivit färre och ersatts av Asienexperter. Till dem som är verkligt kunniga inom nordisk-baltiska frågor hör knappt ett tjugotal personer.

Men så kom våren 2014. Sedan Rysslands annektering av Krim och invasion av Ukraina har även de ivrigaste Asienentusiasterna tvingats att ägna viss uppmärksamhet åt Europa, ett intresse som främst riktas åt kontinentens nordöstra delar. En lång rad säkerhetspolitiska experter menar nämligen att Natos nordöstra flank är nästa måltavla för Putins revanschism, någonting som får konsekvenser för Östersjöregionen i allmänhet och för de baltiska länderna i synnerhet.

Sverige berörs ofrånkomligen av utvecklingen. Redan före höstens dramatiska ubåtsjakt var uppmärksamheten för Sverige och Östersjöregionen på stadig uppgång. Under Natomötet i Wales i september ägnades en stor del av agendan åt vilka åtgärder alliansen bör vidta för att försäkra sina nordiska och baltiska medlemmar. Även icke-medlemmar som Sverige och Finland uppmärksammades genom överenskommelser om fördjupat partnerskap.

SOM SUPERMAKT MÅSTE NATOS viktigaste medlem USA kunna ägna sig åt mer än en fråga åt gången. Vid sidan av att framtidsblicka mot Asien, bomba Islamiska staten och bekämpa av ebola måste Obama-administrationen nu åter fokusera på Europa och före detta Sovjet.

Givet vårt geografiska läge kommer Sverige att få sin beskärda del av amerikansk och Nato-uppmärksamhet framöver. Det lär fortsätta vara spännande att vara svensk i Washington DC. ✨

I korthet

INSPEL

Med en arbetslöshet som står och stampar och en riksbank som har tömt sitt magasin och infört nollränta står vi alla som fågelholkar och undrar vad i helvete nu då.

I Frankfurt tvingas ECB-chefen Mario Draghi signalera ett nytt "whatever it takes" för att lugna marknaderna beträffande euroländer som inte kommer någon-vart, som Frankrike.

Mitt i detta flimrar det förbi en artikel i *Guardian* om hur automatiseringen snart kommer att ta jobben även från dem av oss som har ett.

Den mänskliga hjärnan tenderar att minnas information som förstärker den egna rädslan. I det här fallet hotet om ytterligare ekonomisk nedgång i Europa. Så jag finkammar nätet för att återfinna den blodisande *Guardian*-artikeln men hittar istället en rapport från Stiftelsen för Strategisk Forskning, med samma budskap.

I rapporten beskrivs hur 53 procent av jobben i Sverige kommer att försvinna på tjuo år. Bland de jobb som robotar och androider kapar åt sig finns även tjänstemannayrken. Sannolikheten att datorerna tar över journalisternas jobb är till exempel 18 procent.

Det verkar säkrare att vara präst – bara 0,8 procents sannolikhet att man datoriseras.

Tänkte jag som en android skulle jag förstås genast söka en prästutbildning. Eftersom jag fortfarande är människa ger jag istället ifrån mig ett hänskratt. För beräkningarna visar att inte ens dataspecialisterna går säkra. De löper 11 procents risk att själva bli digitaliserade.

"Jojo", skrockar jag. "Och då har ni inte ens lyckats åstadkomma en sökmotor som hittar en nyligen publicerad artikel i *Guardian*!"

Min mänskliga hjärna vet förstås något annat också. Att högmod går före fall. Konjunkturfall. Så det är nog hög tid att vår arbetsmarknadspolitik, utbildningspolitik och lönebildning blir något som datorerna aldrig kan bli.

Ödmjuka.

Cecilia Garme

Så går det till i Baku

Låt oss säga att du befinner dig på Sultanahmetsidan av Istanbul och blickar österut över Bosporen. Du står då på europeisk mark, och där på andra sidan sundet ligger Asien. Inga konstigheter. Låt oss då säga att du vänder på klacken, tar först spårvagn och sedan metro ut till Atatürk airport, flyger österut förbi hela Svarta havet, över hela den sydkaukasiska landremsan och landar i Baku vid Kaspiska havets strand, blott 30 mil från det Iran där man får fängelse om man vill se en volleybollmatch och råkar vara kvinna. Då är du plötsligt, tro det eller ej, tillbaka i Europa igen. Det är åtminstone vad man med emfas kommer att säga åt dig.

Detta med republiken Azerbajdzjan som en del av Europa är i allt väsentligt en fråga om två saker: vilja och pengar. Såväl det ena som det andra finns här i övermått, vad gäller det senare främst tack vare olja och gas. När Azerbajdzjan kunde lösgöra sig från den kolslamsande Sovjetunionen i början av 1990-talet, bestämde man sig helt enkelt för att ingå i Europa alldeles oavsett om geografiska och politiska trivialiteter eventuellt kunde indikera något annat.

Sagt och gjort: bort med det kyrilliska alfabetet och in med det latinska. Och så började man arbeta till sig diverse prestigefyllda arrangemang i syfte att vässa den europeiska profilen. Mest lyckat och storslaget var världsskapet för Eurovision Song Contest för två år sedan (då Sverige vann med "Euphoria"), ett evenemang för vilket man byggde den ståt-

Början på en olympisk arena.

liga Baku Crystal Hall ute på en udde vid Nationella flaggtorget (hemort för världens näst högsta flaggstång, 162 meter, som pryds av en azerisk flagga i storleken 70x35 meter).

Och nu byggs det på nytt i Baku: ett helt gäng pampiga arenor av olika karaktär. Nästa sommar arrangerar man nämligen de första Europeiska spelen (friidrott, gymnastik, simning och ett drygt dussin andra grenar), tävlingar som har den olympiska rörelsens välsignelse och vars status, idag obefintlig, man har för avsikt att pumpa upp med energisk kommunikation, styrd av en entusiastisk fransman. Det är turkar som bygger och det är

"Detta med republiken Azerbajdzjan som en del av Europa är i allt väsentligt en fråga om två saker: vilja och pengar."

en koreansk arkitektfirma som har ritat det idag halvfärdiga Olympiastadion där jag valas runt en fuktig förmiddag i november iförd påbjuden skyddsmundering.

Öppenheten är det inget fel på. I Azerbajdzjan är man angelägen om att knyta till sig och rikligt löna den utländska kompetens man anser sig sakna. Generöst behandlar man även tillresta journalister. Men hur är det med demokrati, mänskliga rättigheter och liknande? Tja, man har en president. Honom kan man rösta på. Han blir omvald med Putinsiffror utan att besvära sig med någon kampanj. Man har också en första dam, omskvallrad bland amerikanska diplomater med anledning av många och omfattande kosmetiska kirurgiingrepp (enligt Wikileaks). Några politiska fångar finns det inte. Däremot visar det sig tråkigt nog att de oppositionella i regel spionerar åt ärkefienden Armenien, varför de förstås måste fängslas av den anledningen.

Detta nya, utvidgade Europa uppvisar således en hel del nytt och exotiskt.

Jan Söderqvist

EN SORTI UTAN EFTERMÅLE

Under tio års tid var han en fixstjärna i svensk politik. Vid tillfällen helt utan motstånd från den politiska oppositionen, vars största parti sargades först av valförluster 2006 och 2010, och därtill av uppsplitande ledarstrider. Men en fixstjärna likafullt, och tystnaden när han försvann blev öronbedövande på sina håll.

Som statsman hade Fredrik Reinfeldt en formell och rätt tråkig stil. Men den bottnade i en genomtänkt idé om vad statsministerämbetet krävde av sin rollinnehavare. Han var aldrig ifrågasatt i sitt parti och det gick inga historier om honom som det gjorde om företrädaren Göran Persson. Och han var känd för sitt långsiktiga strategiska tänkande.

I den logikens namn bör han ha haft en plan både för eftermälet och för efterträdaren. Det fanns politiska sortier före hans som rimligen borde förskräcka, inte minst inom socialdemokratien. När Ingvar Carlsson tillkännagav

sin avgång 1994 var Mona Sahlin så nära en utpekad kronprinsessa man kan komma, tills skandalen kring hennes kontokortanvändning satte stopp för hennes kandidatur. De socialdemokratiska ledarskiften som skett sedan dess har samtliga varit en sorts reaktion på det föregående, så att partiet närmast gjort till regel att på sitt traditionellt slutna vis välja en ledare som är så olik den förra som möjligt. Det har därtill varit ledarskiften som präglats av plågsamma och mycket offentliga maktkamper.

Rykten gör gällande att Reinfeldts sorti var planerad att äga rum tidigare. Borg skulle ha tagit över som partiledare, sägs det internt, och Reinfeldt styrt vidare som statsminister. Det hade kanske varit välgörande i ett parti som länge dragits med organisatoriska problem. Dessutom skedde allt idéarbete ändå i finansdepartementet, så på det sättet hade det varit logiskt att Borg tagit över partiet.

Det som i stället hände är rätt unikt i svensk politik. Även Göran Persson tillkännagav sin avgång på natten efter ett valnederlag 2006, men han fortsatte att vara i högsta grad synlig i politiken och han spelade en stark roll som oppositionsledare fram till sin avgång. Reinfeldts tystnad blev kanske extra tydlig eftersom den sammanföll med att även Anders Borg och Carl Bildt lämnade den offentliga scenen. Men den är så påfallande att flashback har en elva sidor lång tråd med spekulationer om vart han har tagit vägen.

Klart är att en statsminister efter åtta år har all rätt att vila. Och en sak är tydlig: Reinfeldts agerande har banat tydlig väg för efterträdaren.

Så nu blir det upp till Anna Kinberg Batra att fixa det där med eftermälet.

Ann Tiberg

Av Erik W
Larsson

1

Vart ska herr Sanchez ta vägen?

USA:s sjukvård pressas av fattiga latinos utan försäkring och uppehållstillstånd. Samtidigt är illegala invandrare en viktig del av den amerikanska ekonomin.

För bara ett par veckor sedan betraktade sig Manuel Sanchez som fullt frisk. Visst, han hade den där diffusa ryggvärken som kom och gick sedan några år tillbaka, men den gick oftast över på en Ipen eller två. För övrigt levde den knappt trettioårige Sanchez ett sunt liv som byggnadsarbetare och familjefar i en medelstor stad i den amerikanska Södern. Det kom därför som en överraskning för Sanchez när läkaren på akuten berättade att hans njurar inte längre fungerade.

Det var när Sanchez började notera blod i urinen som hans flickvän tvingade honom att åka in till akuten vid stadens stora universitetssjukhus. I Sanchez blodprover noterades skyhöga nivåer av ämnet kreatinin – en avfallsprodukt som i vanliga fall filtreras bort av njurarna. Så fungerade dock inte Sanchez njurar, som båda hade ett urholkat utseende på akutens datortomografi. När han presades av akutläkaren så medgav Sanchez att han förvisso haft lite svårigheter med kisseriet under några månader. Han kunde också erinra sig ett par episoder av illamående, ibland med kräkningar. På frågan om varför han inte uppsökt läkare tidigare gav Sanchez undvikande svar, tills han till slut medgav att han var illegal invandrare från Mexiko, och som sådan rädd för att bli avslöjad och deporterad.

Själv träffade jag herr Sanchez när han överfördes till det internmedicinska team där jag tjänstgjorde som underläkare. Sanchez hade vid det här laget redan genomgått ett par omgångar dialys, och mådde enligt egen uppgift prima. Orsaken till hans njursvikt var dock ej helt klarlagd. En kraftigt uppsvälld urinblåsa på röntgen antydde att det rörde sig om ett kroniskt hinder i urinröret. En remiss skickades till urologen, som lovade att återkomma inom några dagar med en rapport.

Den försynte och ständigt leende Sanchez blev inom kort mycket omtyckt bland såväl läkare som sköterskor. På knackig spanska gjorde vi vårt bästa för att förklara hans urologiska problematik på enklast möjliga sätt. Sanchez lyssnade uppmärksam, men det var oklart hur mycket han egentligen förstod. Snarast verkade han angelägen om att så fort som möjligt återgå till sitt arbete på bygget,

där hans frånvaro kostade hans familj mycket pengar.

”Kommer han att behöva dialys efter att han skrivs ut?” frågade teamets socialarbetare under morgonmötet. Teamet utbytte frågande blickar. Den slanke och solbrände herr Sanchez såg inte alls ut som någon typisk dialyspatient. Att hans njurar skulle återhämta sig var dock långt ifrån självklart.

”Om han behöver dialys så får han problem”, fortsatte socialarbetaren. ”Akutvård för odokumenterade invandrare finansieras av staten via Medicaid, om de inte har råd att betala själva. Öppenvård är dock en annan femma, särskilt dialys. För det kommer han att bli tvungen att åka hem till Mexiko.”

En tystnad spred sig över konferensbordet.

”Har de ens dialys i Mexiko?” frågade en kollega med ett flin.

Socialarbetaren ryckte på axlarna.

”Hur som helst så borde vi kanske förvarna patienten”, sade socialarbetaren. ”Om att han inte kan få dialys i det här landet.”

Under de följande dygnen betraktade vi med vemod hur herr Sanchez kreatinin-nivåer envist vägrade att sjunka, trots att hans urin nu kunde flyta obehindrat genom katern i hans urinrör. Det stod klart att hans njurar var svårt skadade, troligen permanent. Dialysbehovet var ett faktum.

Vid morgonmötet några dagar senare tog överläkaren på sig uppgiften att tala med patienten om hans framtid. Senare på eftermiddagen hör vi skrik och bråk i korridoren utanför patientens rum. En ursinnig kvinna i joggingbyxor, med ett småbarn under vardera arm, ondgör sig inför en grupp sköterskor.

”På akuten sa de att allt skulle ordna sig!” skriker kvinnan. ”Och nu säger ni plötsligt att han inte kan få någon vård, bara för att han är mexikan!”

Bakom kvinnan står herr Sanchez och tittar förläget ner i golvet, medan en sköterska kämpar med att lirka ut hans urinkateter. Det visar sig att herr Sanchez, troligen på flickvännens inrådan, har bestämt sig för att lämna sjukhuset.

”Det finns ingen poäng med att han stannar om ni ändå inte kan hjälpa honom!” fortsätter >>

”

Bara under första halvan av år 2014 har 70 000 ensamkommande barn och ungdomar tagit sig över den amerikanska gränsen från Mexiko. Hur många fler skulle dyka upp nästa år om tillgången till sjukvård blev helt fri?”

USA:s latinos: ständigt i arbete och käftar aldrig emot.

FOTO: J. SCOTT APPLEWHITE/
TT NYHETSBYRÅN

flickvännen, medan herr Sanchez själv signerar dokumentet som bevisar att han skriver ut sig själv A.M.A. - "Against Medical Advice". Med gemensamma krafter försöker vi förmå patienten att stanna, åtminstone tills vi lyckats ta reda på vad som blockerar hans urinrör. Patienten har dock redan bestämt sig.

"Jag känner mig mycket bättre nu", mumlar herr Sanchez skamsat, innan han i rask takt lämnar avdelningen tillsammans med sin familj. Sköterskorna utbyter ett par snopna blickar, men återgår snart till sina dagliga sysslor. Själv lutar jag mig mot väggen och drar en lång suck.

"Oroa dig inte", säger en röst bredvid mig. "Han kommer tillbaka. Om inte hit så till något annat sjukhus."

Jag tittar upp och ser teamets socialarbetare. Han besvarar min frågande blick med en axelryckning.

"Var ska han annars ta vägen?" säger han kort och går tillbaka till sitt kontor.

Detta är den stora frågan: vart ska personer som herr Sanchez ta vägen? Det är en fråga som för närvarande delar det amerikanska folket. För vissa är svaret självklart: han borde åka hem till Mexiko och sluta snylta på den amerikanska välfärden. För andra är herr Sanchez ett offer för en i grunden rasistisk gränsdragning mellan folk och folk, och borde kräva samma rättigheter som vilken amerikan som helst. Frågan är inte bara av rent etisk art, utan inrymmer också en komplicerad, praktisk dimension. Den amerikanska staten garanterar idag – via 1986 års *Emergency Medical Treatment and Labor Act* – nödvändig, akut vård åt vem som helst som anländer till ett sjukhus, oavsett vederbörandes medborgarskap, försäkring eller förmåga att betala. Gränsen dras vid icke-akut öppenvård, som för illegala invandrare endast finns att tillgå vid ett fåtal gratiskliniker, ofta bemannade av volontärer. Denna bristande tillgång på primärvård kan ibland få förödande konsekvenser.

Om herr Sanchez hade fått träffa en läkare för ett par år sedan så hade han troligen än idag gått runt med ett par friska njurar. Att god tillgång till preventiv vård ofta leder till lägre sjukvårdskostnader i längden har bekräftats i flera studier, och det gäller latinos såväl som "puramerikaner". Å andra sidan; om USA går med på att tjäna som vårdcentral åt hela det västra halvklotet, vilka signaler sänder detta till fattiga grannländer? Bara under första halvan av år 2014 har 70 000 ensamkommande barn och ungdomar tagit sig över den amerikanska gränsen från Mexiko. Hur många fler skulle dyka upp nästa år om tillgången till sjukvård blev helt fri? Dubbelt så många? Tio gånger så många? Hur många herr Sanchez har de amerikanska skattebetalarna råd att betala för? Det är förstås ett skambelagt resonemang, som i princip aldrig låter sig kännas vid i det offentliga rummet. Tanken finns dock alltid där, på akutmottagningen såväl som i röstbåset.

På vägen till jobbet morgonen därpå passerar jag ett halvdussin stora byggplatser. Där byggs nya lyxlägenheter åt universitetets välbärgade elever och ständigt växande personal-

styrka. Klockan är bara halv sju, men byggarbetarna är redan på plats. Praktiskt taget alla är latinamerikaner. För en entreprenör utgör latinos en oemotståndlig källa till arbetskraft, och det enda som den utkonkurrerade amerikanske arbetaren kan göra är att muttra ilsket för sig själv och skicka ett par hundringar till *The Tea Party*. Latinos är billiga i drift och jobbar hårt. De käftar inte emot, bildar inga fackföreningar och tjafsar inte om arbetsförhållanden eller arbetstider. Att många av dem är i landet olagligt ses snarast som en bonus; inga skatter, inga sociala avgifter, inga sjukförsäkringspremier att oroa sig för. Om en av dem åker fast så finns det alltid tio som är villiga att ta hans plats. Visst, även latinos blir så småningom gamla och sjuka, har barn som behöver gå i skolan, och sliter ner landsvägar med sina evinnerliga pickup-trucks. Dessa kostnader absorberas dock av delstaten och den federala regeringen i Washington. För näringslivet är det hela ett fiffigt sätt att "privatisera vinster och socialisera kostnader", för att låna en fras från den kontroversielle humanekologen Garrett Hardin.

På bordet mitt i personalrummet står en trave lådor märkta *Dunkin' Donuts*, omgiven av smutsiga servetter. En sömnpressad nattjour palperar försiktigt varje munk för sig för att försöka bedöma graden av ätbarhet. Munkarna är från igår, och var en gåva från överläkaren till *IntMed2*, ett av de internmedicinska teamen. När ett läkarteam lyckas med att skriva ut alla sina patienter under en och samma arbetsdag så belönas detta traditionellt med någon typ av sötsak, ofta munkar. Uttrycket som används för denna bedrift är "winning the game" – att vinna matchen. I förrgår var det *IntMed2* som vann matchen, och munkarna var därmed ett faktum. Inte bara det; *IntMed2* belönades också med en rejäl sovmorgon – utan patienter behövs det ingen morgonrond. Detta fokus på att bli av med patienter kan verka cyniskt, men är på sätt och vis oundvikligt. Varje journalanteckning som skrivs granskas noga av respektive patients försäkringsbolag, som inte har för avsikt att ersätta sjukhuset för ett endaste onödigt sjukhusdygn. Om vårt sjukhus inte brydde sig om att driva på patientomsättningen skulle det också inom kort förvandlas till landets dyraste härbärge för fattiga. Åtminstone hälften av sjukhusets patienter kommer från stadens fruktade slumkvarter, där många lever i ett kroniskt kaos av våld, droger och lösdriveri. För sådana människor är en vårdavdelning ofta att likna vid en oas, eller åtminstone ett säkert gömställe.

Min kollega jourläkaren bestämmer sig till slut för en glaserad munk med chokladströssel. I tre giriga tuggor slukar han sitt byte och går tillbaka till sin dator. Jag slår mig ner vid datorn bredvid honom.

"Var det ert team som fick ta över Gonzales?" frågar jouden, utan att titta upp från sin skärm.

Jag öppnar journalprogrammet och klickar på fliken för nya patienter.

Javier Gonzales, 62 years old.

Jag svarar jakande.

"Stackars er", mumlar min kollega. "Han är en enda röra."

”

I en färsk undersökning från New York framkom det att uppemot fyrtio procent av alla patienter som erhåller dialys i delstaten är illegala invandrare.”

Mexiko har gått om USA som "världens fetaste land".
FOTO: AFP PHOTO/RONALDO SCHEIDT/TT

Jag dubbelklickar på herr Gonzales och börjar skumma igenom hans journal, som är mycket lång. Min kollega har rätt: herr Gonzales är mycket riktigt en enda röra. Under de senaste månaderna har patienten kommit till akuten tre gånger för diffusa magsmärtor. Varje gång har undersökning och blodprover varit normala. Den fjärde gången kom patienten in med blodförgiftning. Han överfördes genast till intensivvården, där han tillbringade flera veckor. Under denna vistelse dog patienten två gånger, och fick återupplivas med hjärtmassage. Hans hjärna verkar ha klarat sig hyfsat, men njurarna tog mycket stryk. Utöver detta har herr Gonzales förhöjda levervärden, vätska på lungorna, infektion i flera leder, liggsår och paranoidea vanföreställningar. Det står klart att vårt team har dragit en gigantisk nitlott. Med patienter som herr Gonzales vinnas det inga munkar.

"Familjen är inte glad", påpekar en sköterska under morgonmötet. "De tror att vi skrev ut patienten för tidigt från intensivvården bara för att han är mexikan och inte har några papper."

Överläkaren himlar med ögonen. Som om vi inte hade nog med bekymmer.

"Funkar hans njurar?" frågar överläkaren. Jag svarar nekande. Herr Gonzales har inte producerat någon urin på en vecka, och kommer att behöva permanent dialys. Teamet drar en gemensam suck. Om patienten vill överleva så

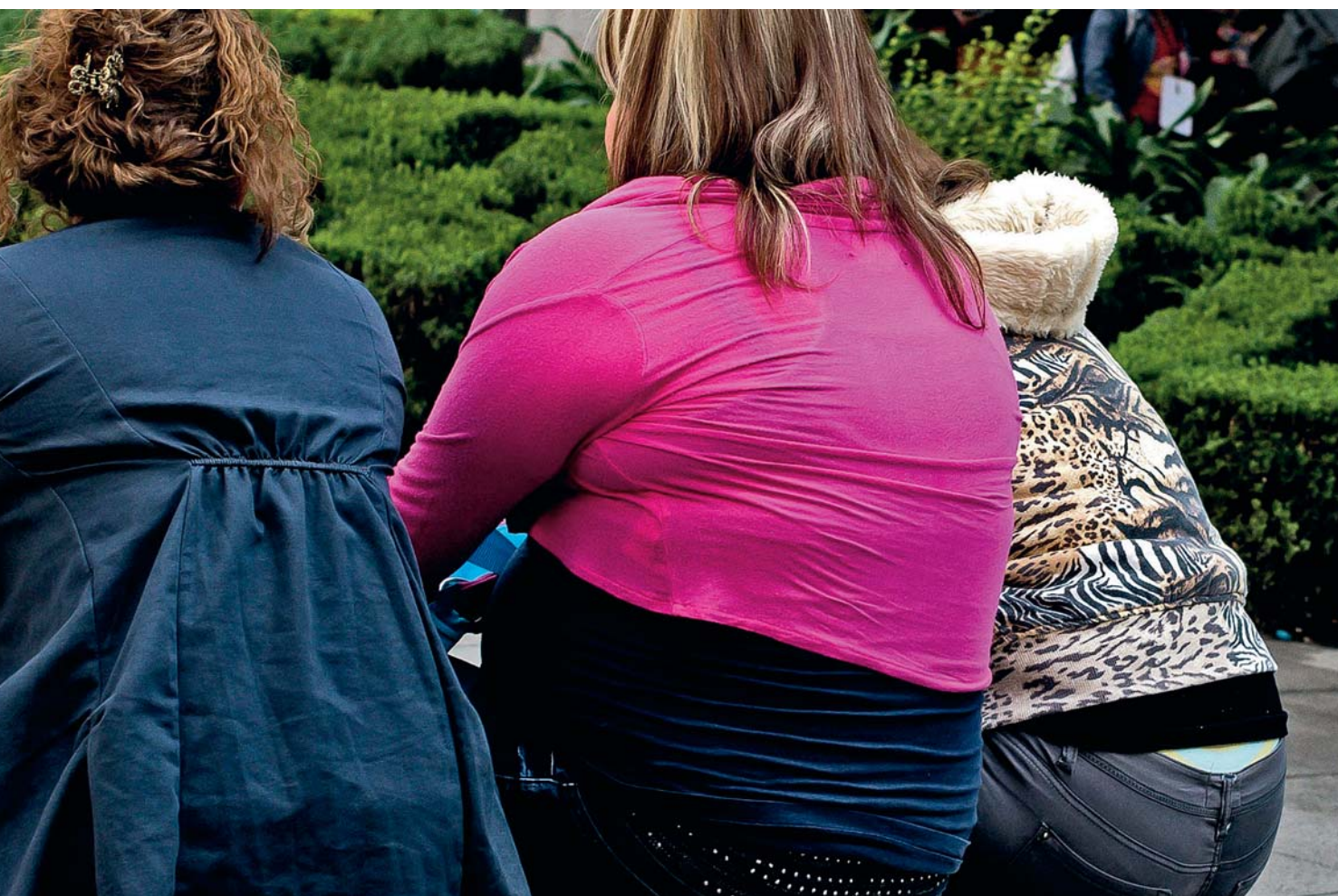
måste han genast återvända till hemlandet efter att han skrivs ut.

"Det är viktigt att någon snarast pratar med familjen om framtiden", säger överläkaren och sneglar åt mitt håll. "Vi vill inte riskera en scen, som med herr Sanchez."

Som teamets minst dåliga spansktalare så får jag äran att framföra de dåliga nyheterna. Med tunga steg styr jag min kos mot dialysenheten.

Dialys är en teknik för att filtrera blod från avfallsprodukter, och uppfanns år 1943 av den holländske läkaren Willem Johan Kolff. Holland befann sig vid denna tid under tysk ockupation, och Kolff hade stora svårigheter med att få tag i rätt utrustning och råmaterial. På MacGyverskt vis lyckades Kolff ändå snickra ihop en något så när fungerande dialysapparat utav korvskinn, tomburkar och en gammal tvättmaskin. Tekniken utvecklades vidare av svensken Nils Alwall, som i Lund byggde världens första kliniskt användbara dialysmaskin. Utav alla patienter med njursjukdomar är det bara ett fåtal som är sjuka nog att behöva dialys. Utav dessa är det ett ännu mindre fåtal som behöver dialys på livstid. Som läkare i Sverige kan man arbeta på akuten i månader utan att stöta på en enda patient med "terminal njursvikt" – det vill säga, en kroniskt dialysberoende patient. På min amerikanska arbetsplats är de att betrakta som stamkunder.

"I framtiden kommer varje amerikan att ha sin egen dialysapparat i källaren", skämtar en >>

njurintresserad kollega. ”Det kommer att vara som att ha sin egen bubbelpool eller pingisbord.”

Det är en dystopi, men ingen absurd sådan. Staden där jag arbetar har en befolkning på drygt tvåhundra tusen invånare. Utöver två stora universitetssjukhus finns där åtminstone åtta särskilda dialyskliniker. Njursvikt kan ha många olika orsaker. I herr Sanchez fall så var det ett hinder i urinvägarna som långsamt slog ut njurfunktionen. I andra fall kan ett akut hjärtstopp beröva njurarna deras blodförsörjning och orsaka vävnadsdöd, vilket drabbade stackars herr Gonzales. Den vanligaste orsaken till njursvikt i västvärlden är dock fetma. Fetma ökar risken för högt blodtryck och diabetes, som tillsammans nöter ner njurarna. Vid det laget patienterna kommer på att besöka läkaren är det ofta för sent, och de är dömda att ligga uppkopplade till en dialysapparat tre gånger i veckan, fyra timmar per gång, i resten av livet. Dialys är mycket dyrt, och kostar amerikanska skattebetalare hundratal miljarder kronor årligen. På andra sidan Rio Grande är situationen ännu dystrare. Mexiko, som i fjol berövade USA titeln som ”världens fetaste land”, står idag inför en jättelik, hälsoekonomisk kris. Åtminstone hundrafemtio tusen mexikaner erhåller redan regelbunden dialys, men nästan lika många nekas behandling pga bristande resurser eller avsaknad av sjukförsäkring. I takt med att denna grupp växer så blir också ”medicinsk turism” från Latin-

amerika till USA en allt vanligare företeelse. I en färsk undersökning från New York framkom det att uppemot fyrtio procent av alla patienter som erhåller dialys i delstaten är illegala invandrare

Efter ett par knackningar öppnar jag försiktigt dörren märkt *Gonzales*. I sängen ligger en ihopkurad, nästan oansenlig, liten man, med en syrgasgrimba över öronen och en nasogastrisk tub i ena näsborren. Patienten är än så länge för svag för att kunna äta själv, och erhåller all näring via sin tub. Jag nickar artigt till patienten, som svarar med ett par stönande läten och ett tandlöst leende. Runt omkring patienten sitter fem personer; en man och fyra kvinnor. Två av kvinnorna är äldre, och sitter invirade i filtar. Mannen, som ser ut att vara runt trettio, tittar upp från sin iPhone. På bruten, iberisk skolspanska presenterar jag mig för patienten och hans familj. En av de yngre kvinnorna spannar ögonen i mig.

”Kan du förklara varför de inte ville ha min far på intensiven, trots att han är så sjuk?” frågar hon på spanska. Jag tar ett djupt andetag, och inser att jag borde ha kört patientens journal genom *Google Translate* innan jag gick in i rummet. Visst, medger jag, patienten är fortfarande mycket sjuk, och i behov av mycket hjälp. Läget är dock ej längre kritiskt, varför han inte behöver ligga på intensivvårdsavdelningen. Jag fortskrider med en lång redogörelse, ett organ i taget, för patientens många

”

Latinos är billiga i drift och jobbar hårt. De käftar inte emot, bildar inga fackföreningar och tjafsar inte om arbetsförhållanden eller arbetstider.”

Inte alltid välkomna.
Demonstrationer i
Murietta, södra
Kalifornien, mot
illegal invandring.

FOTO: DAVID MCNEW/
TT NYHETSBYRÅN

medicinska problem och vad vi gör för att hantera dem. Publiken verkar alltså skeptisk, men har inte mycket annat val än att lita på vad doktorn säger. Jag sparar patientens njurar till sist, för att på skonsammast möjliga sätt föra in diskussionen på patientens juridiska situation. När jag börjar prata om Medicaid och dess regelverk gällande "odokumenterade" patienter så rynkar patientens dotter på näsan.

"*Qué quieres decir?*" frågar hon, en smula ilsket. Bakom henne reser sig den unge mannen från sin stol.

"Öhhh... *la situacion... documental...*" säger jag med ett nervöst leende. "*...que su padre no tiene los documentos... correctos... öhhh... Americanos...*"

Patientens dotter stirrar på mig med rödsprängda ögon. Hon ser ut att vilja säga något, men får inte fram orden. Istället vänder hon blicken ner mot golvet. Hennes syster tilltalar mig från andra sidan rummet.

"Min far är ingen illegal invandrare" säger hon på engelska. "Han har ett turistvisum och är bara på besök i det här landet."

Jag känner temperaturen i rummet stiga, medan jag mentalt börjar bläddra igenom den stora högen med papper vi fick från intensivvården. Visst fanken stod där "undocumented" någonstans...

"Vi vill inte stanna i landet illegalt", fortsätter systemen. "Vi vill bara att pappa blir bra så att vi kan åka hem till Mexiko."

Jag börjar inse att jag trampat i ett gigantiskt klaver. Med ett idiotiskt leende på läpparna genomsöker jag desperat rummet efter sympati, men hittar ingen.

"Vi kan ta med hans visum till sjukhuset och visa upp det om ni inte tror oss", säger sonen med ett något aggressivt tonfall. Bredvid honom börjar en av de äldre damerna snyfta. Med hängande huvud genomsöker jag min ynkliga spanska vokabulär efter alla tänkbara sätt att be om ursäkt.

"Uppenbarligen har vi begått ett enormt misstag...", börjar jag med darrande röst. Jag förklarar hur oriktig information, ofta baserad på fördomar och stereotyper, lätt sprids på ett sjukhus. Någon faller en snorkig kommentar på akuten. En kommentar blir till ett påstående. Ett påstående blir till en journalanteckning, och en journalanteckning blir till en sanning. Efter att ha framfört min personliga ursäkt så går jag vidare till att be om förlåtelse å överläkarens, sjukhusets, delstatens och hela det amerikanska folkets vägnar. Långsamt känner jag stämningen tina upp något.

"Huvudsaken är att pappa blir bra", säger sonen. "Allt det där andra kan vänta."

Jag håller med, och påpekar vikten av att snarast upprätta en kommunikationslinje med patientens läkare i hemlandet. Patientens barn nickar instämmande, men ingen säger något. I en undergiven pose, och med löften om skärpning framöver, lämnar jag sakta patientens rum baklänges. Väl ute i korridoren så lutar jag mig mot väggen och slår mig för pannan.

"*How's it goin', doc?*" frågar en välbekant röst. Jag tittar upp och ser teamets socialarbetare,

sörplandes på en kopp Starbucks kaffe. Med bestörtning i rösten berättar jag om mitt katastrofala möte med familjen Gonzales.

"Jag hade ingen jävla aning om att han hade ett visum!" gnäller jag. "Det stod klart och tydligt *undocumented* i journalen..."

Socialarbetaren lyssnar med stor sympati, men verkar samtidigt en smula road av min historia.

"Äsch, häng inte upp dig på det där", säger han med en avvisande gest. "Visum eller inget visum, vem bryr sig...?"

Jag ger honom en frågande blick.

"Egentligen blir det bara värre för herr Gonzales om han har ett visum", fortsätter socialarbetaren. "Om han är illegal så täcks hans sjukhuskostnader av Medicaid. Om patienten har ett giltigt visum så räknas han som vilken turist som helst, och då gäller inte Medicaid's garanti för akut sjukvård."

"Så du menar att patienten måste betala hela räkningen själv?" frågar jag.

"Inte en chans", säger socialarbetaren. "Flera veckor på intensivvården, då snackar vi hundratusentals dollar. Det kan han aldrig betala."

"Så vart skickar ni räkningen?" frågar jag, en smula förvirrat. "Till hans försäkringsbolag i Mexiko?"

Socialarbetaren tittar på mig som om jag vore ett barn.

"Tror du att *den killen* har en sjukförsäkring?" skrockar han glatt och skakar på huvudet. "Det skulle förvåna mig om han har träffat en läkare i hela sitt liv. Säg du hans tänder?"

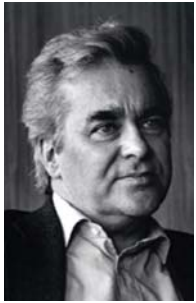
"Så... vem betalar?" frågar jag.

Socialarbetaren rycker på axlarna.

"Vem vet? Sjukhuset? Delstaten? Spelar ingen roll. I slutändan blir det alltid du och jag som betalar", muttrar socialarbetaren och kastar sin pappersmugg i soporna.

När jag anländer till jobbet morgonen därpå har herr Gonzales försvunnit från teamets lista. Enligt journalen så drabbades patienten av ett akut lungödem under natten, och skickades genast tillbaka till intensivvården. Herr Gonzales ligger nu i respirator och erhåller dialys dygnet runt. Prognosen är förstås mycket dålig. Efter herr Gonzales sorti så har vi bara tre patienter kvar på listan: två slarviga diabetiker och en inflammerad ändtarm på bättringsvägen. Alla borde kunna skrivas ut under eftermiddagen. Jag känner redan doften av färsk munkar. Matchen kan fortfarande vinnas.

Jag brygger mig en kopp Americano och går ut på balkongen. Vårt arbetsrum ligger på tionde våningen, och utsikten är spektakulär, särskilt en solig dag som denna. På byggplatserna omkring universitetet har arbetarna redan påbörjat dagens första skift. Någonstans där i myllret av gula hjälmgar går herr Sanchez, som lämnade sjukhuset i förrgår. Jag föreställer mig hur han vid det här laget börjar känna sig illamående och trött. Fram emot eftermiddagen börjar underbenen svullna upp, och varje andetag känns tyngre än det förra. Det är förstås bara en tidsfråga innan herr Sanchez kommer tillbaka och knackar på dörren till akutmottagningen. Om inte hit så till något annat sjukhus. Vart ska han annars ta vägen? ✿

Av Richard Swartz

2

Richard Swartz är
journalist och författare.

Rädda sig den som kan

De flesta läser berättelsen om den tappra soldaten Josef Švejk som en skämtroman. I själva verket är Švejk en av världslitteraturens mest desperata hjältar.

Det är ett besynnerligt faktum att förra århundradets mest berömda soldat är så påfallande omilitärisk: i bylsig, opressad uniform, orakad, mestadels undanstoppad i något straffkompani eller i buren. Håller han någonsin ett vapen i händerna? Ett gevär i rem på axeln – ja. Men i händerna? Efter mer än ett halvdsusin omläsningar på olika språk av Jaroslav Hašeks berättelse om den tappra soldaten Švejks äventyr under det första världskriget är jag fortfarande osäker på saken.

Jag minns inte. Har jag förträngt?

Ett är i alla fall säkert: skjutet gör han aldrig. Ingen liten sak i ett krig som kostade minst femton miljoner människor livet.

Josef Švejk förblir civilist också som militär. Men vem är han? Särskilt mycket får vi inte veta om honom, inte mer än att han är ungkarl, kan rådbråka tyska, lider av reumatism och får hjälp i hemmet av en fru Müller. Švejk försörjer sig på att kupera och i nödfall måla om stulna hundar vars stamtavlor förfalskas för att underlätta försäljningen. Vi anar att största delen av hans tid tillbringas över ölsejdlarna på Gyllene Bägaren. I Prags gatuvimmel skulle vi inte känna igen honom. På ett oroande sätt verkar Švejk vara utan både biografi och psykologi. Ingenting alls får vi veta om hans känslor och inre bevekelsegrunder.

Längtar han? Åtrår eller älskar? Är han upprörd, rädd eller kanske förtvivlad? Vi vet inte.

Inte heller har han någon familj. Skulle här finnas släktband så är det med Robert Musils man utan egenskaper, rabbi Löws *homunculus* Golem eller Karel Čapeks robotar. Över hela Švejks existens vilar något konstgjort. Finns här liv, så bara något lågt och nedanförmänskligt.

Hade vi inte haft illustratören Josef Lada att åberopa oss på skulle Švejk vara mer anonym än Franz Kafkas hjältar, en av dem som bekant redcuerad till en endaste initial (K).

I stället har Lada skapat den mest exakta bilden vi har av någon som egentligen inte finns, försett honom med den där robusta, kägelformade lilla kroppen och en oföränderligt godmodig, mildt enfaldig uppsyn. Inget i denna fysionomi

Maktfullkomligt
och otillgängligt:
slottet i Prag.

FOTO: SYLVAIN SONNET / GETTY IMAGES

förändras av umbäranden, varken de på kaserngården, under transport till fronten eller på cell. En människa – i alla fall en romanhjälte – som en arkivmeter.

Lada har för all framtid fixerat Švejks utseende; att återge honom på annat sätt vore helt enkelt omöjligt. Det finns ingen som läst Jaroslav Hašeks bok som inte bär denna bild av den tappre soldaten med sig.

Men vår trohet till Ladas berömda fantombild har paradoxalt blivit möjlig just genom att vi nästan ingenting vet om Švejk; genom att Lada låtit honom ta gestalt ur ingenting blir den så tvingande. Och inget finns där som kan ifrågasätta den, inget att ta fasta på för den som skulle vilja retuschera bilden.

Ändå vill jag hävda att Lada leder oss vilse. Ty hans bild av Švejk understryker allt som egentligen inte hör dit, vad som enbart är yta, alltså detta godmodiga och sällskapliga, det burleskt lustiga. Men Josef Švejks godmodiga kolugn är bara en mask att tygla rädslan med. I själva verket är han en av världslitteraturens mest desperata, mest ensamma hjältar. Det har att göra med att han hör en ny tid till: en epok i vilken bifiguren eller lakejen emanciperat sig, där en Fredag eller Sancho Panza

gjort sig av med Robinson Crusoe eller Don Quijote för att ensam inta scenen. Den tappre soldatens överordnade är mycket riktigt alla utbytbara; de kommer och går och kommer så småningom alla att försvinna medan Švejk ensam blir kvar. Som en av sina stulna byrackor är han herrelös.

Men denna nya tid är också början till massornas och kulsprutans tidevarv och nu är det krig. Josef Švejk riskerar att som en vem som helst stoppas in i ledet och där förvandlas till ett nummer.

”

Det går inte att bestraffa någon som gör exakt vad han blivit beordrad att göra, inte med mer än att spärra in eller skälla ut honom.”

>>

ILLUSTRATION: JOSEF LADA

Det vore fatalt. Ty den som kan räknas, som förlorat alla de bokstäver som ger namn och identitet, befinner sig i största fara. Nu behöver krigsmakten soldater, som det heter för att försvara fosterlandet, fast i praktiken som kanonmat. Švejks motståndare är inte så mycket ryssen eller serben utan detta väldiga krigsmaskineri som vill ta livet av honom – därav hans ensamhet och desperation.

Här tycks inte finnas annat val än att ta upp kampen och försvara sig.

Men hur?

Det är besynnerligt att så få av Švejks otaliga uttolkare inte sett den dödliga fara i vilken han befinner sig. I stället väljer de att skratta åt hans skämt och roas av hans upptåg som befann vi oss i en pikareskroman eller inuti ett cirkustält. Men Švejk är på väg att fraktas till fronten i mänsklighetens första stora förintelsekrig. Där väntar med stor sannolikhet – som för så många andra – en säker död tillsammans med en slarvigt grävd massgrav på honom. Inte så konstigt att Švejk vill fly ur statistikens och de stora talens kolumner, och påminner han in sin fatala belägenhet om någon så är det inte en gycklare utan just någon av Kafkas hjältar.

Vi ska återkomma till dem. Ty också de har att värja sig, mot lagens godtycke eller slottets maktfullkomliga otillgänglighet, trots att slott och domstol jämfört med den galiziska fronten måste betraktas som en barnlek.

Hur klarar man sig från att hamna där?

Först och främst genom att vinna tid. Det gör

Švejk genom att visa god vilja. Till punkt och pricka utför han alla order. Visserligen avslöjar denna lydnad befallningarnas absurditet, men gör honom samtidigt oantastlig. Det går inte att bestraffa någon som gör exakt vad han blivit beordrad att göra, inte med mer än att spärra in eller skälla ut honom. Illa nog kan man tycka, men knappast vid en tidpunkt när folk börjat dö som flugor.

Låt oss inte heller ta miste på Švejks stora sinnesnärvaro: han är alltid precis där han råkar befina sig, ingen annanstans, aldrig offer för några önskedrömmar eller illusioner. Det har med hans erfarenhet att göra; ingen ideologi eller tro är utsatt för så effektiva dödgrävare som de som håller till på krogen eller kaféet. I stället bekämpar den tappre soldaten motståndaren på hans egna villkor. Inte genom att negera (Švejk är ingen dialektiker) utan just med ja och amen: som en jiu-jitsu-brottare förstärker han motståndarens rörelse för att få honom på fall, sträcker och tänjer den, förlänger så den kejsarligt och kungliga (K. u. K.) arméns intentioner ut över den rand där de inte längre befinner sig på verklighetens fasta grund utan av egen kraft störtar ner i det absurda.

Som överlevnadsstrategi är det inte helt ofarligt, och ingenting vore förstås lättare än att uppfatta honom som otillräknelig, rentav som idiot. Det sker också ideligen och Švejk är den förste att själv bättra på sina befäls omdömen: javisst, han är en idiot, en "officiell" och fullkomlig sådan. Men till sist är alla hans befäl förvirrade och uttröttade intill sammanbrottets gräns av en

”

Den går att läsa som en enda stor hyllning till minnet, till nödvändigheten av att veta varifrån man kommer och vem man är som förutsättning för att inte bli till slaktboskap.”

marsch mot fronten är också ett slags odysse, en *road movie* eller modern Anabasis, fast Švejk strävar i motsatt riktning till marschbataljonens. Han är ju inte på väg hem, vill därför inte som Odysseus komma fram. I stället vill han göra resan så lång som möjligt eftersom han fruktar att vid vägs ände den där massgraven är det enda som väntar på honom.

Och ännu är han inte där.

Och hur går det för Švejks bekanta från Prag? För Josef K. och K.? Riktigt illa. Det visar sig att K. aldrig blir insläppt på slottet och att Josef K. får en kniv i hjärtat; två gånger vrids den där om. Han dör som en hund. Bara skammen överlever honom, skriver Kafka.

Skammen över vad? Över att inte ha försvarat sig.

Men det är som vore Kafkas hjältar oförmögna till just försvar. Inte heller kan de dra nytta av andras erfarenheter. I sin kamp mot byråkratins oöverskådliga maktapparat får de ändå en hel del goda råd: välmenande, ofta insiktsfulla, förmedlade av personer som är väl förtrogna med domstolen eller slottet. Det borde vara till hjälp. Josef K. och K. ställer frågor och de får svar, men verkar inte lyssna till dem. Snarare betar de sig som hade de ingenting hört. Eller vännu värre: som om de genast glömt bort vad de hört. Det händer till och med att de somnar när någon berättar något viktigt för dem. Allt börjar sedan om på nytt utan att de kommit ur fläcken.

Är de autister? Snarare då konstgjorda människor. Medan Švejk faller tillbaka på vem han är och upplevt kan de inte ens lägga sig till med en artificiell biografi. All erfarenhet och alla goda råd är som bortkastade på dem eftersom de inte kan göra någonting av dem. De inte kan "läsa" sin egen belägenhet, är otillgängliga för all form av *feedback*, kan till skillnad från Švejk inte relatera någon information till sin egen person. Trista fakta.

Vi börjar misstänka att de inte kan ta världen till sig därför att de själva inte befinner sig i den. Varken de själva eller vi vet egentligen vilka de är. Till skillnad från Švejk berättar de aldrig något därför att de ingenting har att berätta. De är utan förflutet och tycks sakna förmågan att minnas. Men en sådan person kan inte hjälpa, än mindre hjälpa sig själv. Josef K. och K. verkar dömda till att misslyckas och gå under.

Här blir det dags att skriva om deras familjehistoria.

Är de besläktade med någon så inte med Švejk utan med Golem. Golem är den konstgjorda människa som rabbi Löw i det gamla Prag skapar av de fyra elementen. En "färdig" människa, helt utan biografi och minnen. Alla Golems delar är visserligen mänskliga, också anletet ger rabbinen mänskliga drag; men talet felas hans skapelse. Stum och med huvudet vilande i de grova händerna blir Golem sittande vid spisen i rabbi Löws hus och väntar på nya uppdrag. Så är han dömd att framleva sin "existens" helt beroende av någon annan, ett viljelöst instrument i främmande händer. Dock var rabbi Löw en gudfruktig människa som tog väl hand om sin *homunculus*.

Men om en sådan varelse blir lämnad åt sitt eget öde?

Kafka visar oss vad som då händer. På samma gång ger han oss en vision av den moderna människan: ensam, uppryckt ur sitt sammanhang, hjälplös inför det byråkratiska maskineri som vill förintä henne.

Hur annorlunda är inte Švejk som sitt eget livs bokhållare! Och han är framgångsrik. Sheherazades tusen och en natt är visserligen ett svårslaget rekord, men det kommer att visa sig att Josef Švejk inte är så värst mycket sämre: när boken om den tappra soldaten efter drygt tusen sidor (i den tjeckiska originalutgåvan) plötsligt tar slut därför att Jaroslav Hašek supit ihjäl sig och pennan fallit ur hans hand, har Švejk inte ens nått fram till fronten. Han befinner sig i närheten av Przemyśl, ungefär etthundrafemtio kilometer ifrån den.

Om inte detta bör kallas en enastående framgång vet jag inte vad ordet betyder.

Švejk lyckas där både Josef K. och K. misslyckas.

Inte så illa för någon som handlar med stulna hundar.

I flera decennier har jag grälat med tjeckiska vänner om Josef Švejk, ofta på krogen (fast aldrig på turistfällan Gyllene Bägaren). Flera av dem vill inte riktigt kännas vid honom, som skulle han ha förolämpat dem moraliskt eller i deras tjeckiska patriotism.

Som symbol för nationen vill ingen se honom. Pavel Kohout anser att han är en opportunist som enbart skulle representera sin tids tjeckiska trasproletariat; det enda vi är ense om är att Bertolt Brecht är en ännu större idiot än Švejk när han i en av sina pjäser skickar ut den tappra soldaten i det andra världskriget.

En förödande, oförlätlig anakronism; att uppträda som Švejk och ändå överleva är kanske möjligt under kejsar Franz Josef, men vore under Hitler en säker dödsdom.

Och Václav Havel? Han ville inte ens tillerkännas Švejk mänskliga egenskaper, inte se honom som en person av kött och blod, snarare då som något just konstgjort, en av många i Prags klassiska tradition av *homunculi*.

Ludvík Vaculík går ännu längre. För honom är Švejk en nihilist. I en lika kort som berömd text ägnar han sig åt vad som för mig liknar litterärt angiveri när han låter Švejk med sin outgrundliga uppsyn uppträda som en av de många förhållsledare dissidenten Vaculík konfronterades med innan realsocialismen bröt samman i Prag. Som jag menar en grotesk missuppfattning. Eller som om Vaculík inte läst boken om Švejk, åtminstone inte det första kapitel där han med stor list – och man anar hans återhållna desperation – tar sig ur polisspionen Brettschneiders klor.

I många år nu har jag krävt upprättelse för Josef Švejk. Förgäves. Hur är det möjligt att gårdagens dissidenter trots uniformen inte känner igen honom som en av dem? Emellanåt gör det mig upprörd. Också ni hade ju krogen eller kaféet som enda scen! Precis som Švejk tillbringade ni mesta tiden där och det är för mig obegripligt hur ni i

”

Ingen ideologi eller tro är utsatt för så effektiva dödgrävare som de som håller till på krogen eller kaféet.”

”

Hundra år har gått sedan första världskrigets utbrott och Charta 77 är glömd som realsocialismen är glömd. Men Josef Švejk väntar fortfarande på sin rehabilitering.”

ILLUSTRATION: JOSEF LADA

årtal kunde låta honom sitta vid bordet bredvid utan att bjuda in honom.

På sätt och vis lärde ni er också det mesta av Švejk. Era metoder var civila. Ni grep inte till våld för att värja er. Som Švejk gjorde ni aldrig en fluga förnär. Charta 77 var egentligen er variant av hans sätt att värja sig mot makten utan att öppna strid med den: att av makten kräva att den intill sista bokstaven skulle hålla sig till sina egna lagar och förordningar, att pocka på en bokstavstrogen läsning också av det finstilta i stället för att behandla Lagen som formalia och ren dwekoration.

En sådan juristisk jiu-jitsu hade Švejk omedelbart begripit.

Och även Švejks rädsla borde ni ha förstått: på goda grunder var ni ju själva rädda, rädda för att spärras in, för de ideliga förhören och trakasserier, rädda att sluta som fönsterputsare eller som eldare i något pannrum. Som Švejk riskerade ni att strykas ur rullorna, att förvandlas till en icke-person, att bli till nummer utan hopp om att någon sin kunna bli till en medborgare. Precis som han var ni helt enkelt rädda för att upphöra att existera.

Och precis som ni höll Švejk sanningen högt. Hur kunde ni glömma det? Ljuger gör han aldrig; inte ens fältprästen Katz kan beslå honom med lögn. Hans anekdoter är kanske tillspetsade eller groteska, ibland med tvivelaktig sensmoral, men inte lögnaktiga. Hur skulle han kunna vara en "nihilist", en "lögnare" eller rentav "världslitteraturens underbaraste anarkofatalist" (Jakob Strobel y Serra)? Ingenting av detta, menar jag, har

med Josef Švejk att göra. Vad han försöker undvika är just sitt *fatum*, och i denna ansträngning finns inget romantiskt eller anarkistiskt, däremot hårdnackad ordning och systematik.

I stället håller sig Švejk strikt till sanningen, om inte alltid av övertygelse så åtminstone av självbevaringsdrift. Det måste vara svårt att hitta ett bättre exempel på vad Havel kallar att "leva i sanning"; också inför krigsrätten talar han sanning, trots att den där sanningen kan göra honom ett huvud kortare. Detta skvallrar också om mod. Låt oss erkänna: med sin sanningslidelse står han i samma stora böhmiska tradition som ni chartister förde vidare från Jan Palach, Jan Hus eller Tomáš Masaryk vars valspråk som president var "sanningen segrar".

Nu är alltsammans historia. Hundra år har gått sedan första världskrigets utbrott och Charta 77 är glömd som realsocialismen är glömd. Men Josef Švejk väntar fortfarande på sin rehabilitering. Kan ske en staty? Fast säkert skulle den tappre soldaten då genast börja en lång utläggning om statyers korta livslängd och vad duvor brukar använda dem till, allt i avsikt att rädda sig själv från ett sådant öde i marmor eller brons.

Fast bjuda honom på några öl skulle man förstås kunna göra. Inte bland turisterna på Gyllene Bägaren, men någonstans nära slottet i Prag, för att så slå två flugor i samma smäll och påminna all världslig makt om dess utmätta tid och dödlighet. ✨

Tiggarna omkring oss leder till social avtrubbning. Det försvagar välfärdssamhället och ökar mottagligheten för extremism.

Öva inte upp likgiltigheten

Av Svante Nycander

Ludvig Nordströms reportage *Lort-Sverige* 1938 bidrog till en mental omställning, ett nytt svenskt självmedvetande. Misären bland en stor del av landsbygdens befolkning var inte okänd, men Nordströms detaljerade beskrivning var ändå omskakande.

Han skrev om utomhusdass som förstörde brunnsvattnet, om dragiga bostäder med råttor och löss, om odörer från röta i trävirke, mögelsvamp, nattkärl, svettinpyrda kläder och sura skodon. ”Vi tittade in i två gårdar. Svarta rum, den gamla spismuren igen, smutsigt, nerrökt, obäddade sängar, kringkastade kläder, disk, matvaror och – gapande, stirrande, stumma, psykiskt defekta människor. Jag var mitt i det syd- och mellansvenska eländet igen! Gudsens och de gamla brukens atmosfär.”

NORDSTRÖM UPPRÖRDES INTE bara av ohälsan, snusket och fattigdomen i sig – sådant som alltid hade funnits. Han jämförde med det nya Villa-Sverige, som marscherade fram på bred front, med ”funkishus, trädgårdar. Blommor, ljusa glada färger”. Lort-Sverige var ovärdigt ett välfärdssamhälle, en utmaning mot moderniteten. Han mötte en gammal man i obeskrivliga kläder, ett stort yvigt grågrönt hår och ett tovtigt, slemmigt skägg:

”Jag glömde allt annat för detta fasansfulla ansikte, denna spöklika figur, stigen som ur själva jordens mystiska inandömen. Han föreföll mig ett ögownblick som en hallucination. --- Det var Lort-Sverige i egen person, i levande mänsklig gestalt. --- Denna gestalt är det, som Villa-Sverige har att bekämpa, besegra och bära till graven.”

Medkänsla saknades inte i Nordströms reportage, men den starkaste drivkraften var en annan. Han tillhörde en generation

som lärt av Strindberg och andra att se kritiskt på den privata välgörenheten – under århundraden ansedd som det egentliga botemedlet mot socialt elände. Lort-Sverige borde bekämpas med ingenjörskonstens rationella metoder, med ”nya hus, betonggrunder, byggnadsställningar”.

DETTA VAR VIKTIGT därför att existensen av ett obeskrivligt elände mitt i samhället, rentav ”i omedelbar närhet av Stockholms lyx och njutningsliv”, är socialt avtrubbande. Välfärdssamhället vilar ytterst på att vi förmår uppröras även av brister och orättvisor som inte innebär extrem misär.

De rumänska tiggarna vädjar till medlidandet. Vi skäms när vi går förbi utan att låtsas se dem, skäms också som givare av patetiskt otillräckliga allmosor i allas åsyn. Varför ger vi den ena tiggaren men inte den andra? Men vi vänjer oss, övar sakta upp vår likgiltighet. Vanan att se gränslös fattigdom utan bot gör oss hårda också mot åldringar som far illa i världen, barn som växer upp med missbrukande föräldrar, kvinnor som behöver skydd mot plågoandar. Välfärds politikens grund i medborgarnas inlevelse och sensibilitet försvagas.

VI INTEGRERAS I EUROPA och måste bejaka detta, men när man talar om ”samhället” tänker alla européer på den egna nationen. Hemlandets traditioner, politiska partier och opinioner formar vår uppfattning om det allmännas sociala ansvar. Bara ett fåtal erkänner ett svenskt medansvar för andra europeiska länders sätt att behandla minoriteter, och ingen väntar sig att resten av Europa ska göra något för de fattiga i Sverige. Ansvaret för de sämst ställda är och bör vara nationellt. Tiggeri på gatan har vi som nation en gång lagt bakom oss. När det nu återkommit kan man befara att det länkar in det sociala tänkandet i ett urgammalt

”

Betala en generös kompensation till dem som lockats hit av svenska myndigheters passivitet, men förbjud det vane-mässiga tiggeriet.

Vanan att se gränslös fattigdom gör oss hårda.

FOTO: JEPPE GUSTAFSSON/TT

välörenhetsspår: givande från individ till individ.

Vi hade en lag mot lösdriveri från 1885 till 1965. Lösdrivare var den som strök omkring utan att söka arbete, utan medel till sitt uppehålle, utan att ärligen försörja sig. Sanktionen var tvångsarbete, som beslutades av länsstyrelse eller poliskammare. Att leva av vanemässigt tiggeri eller av egen eller andras prostitution räknades inte som ärlig försörjning. Lagen ansågs tidigt föråldrad men blev ändå kvar under 33 år av socialdemokratiskt styre. Samhällsmakten bekämpade aktivt "bettleri" så länge fenomenet hade nämnvärd omfattning. Trots hårdheten fanns det anständiga motiv. Gatutiggeriet är ovärdigt ett folkhem, allmosor som ett sätt att lösa den fattiges problem tillhör en annan tid och en annan värld. Myndigheterna gjorde rätt när de rev Lort-Sverige i dess nya skepnad av de romska tiggarnas erbarmliga campingläger. Så ska ingen leva i Sverige.

Och Bo Rothstein hade rätt när han skrev: "De som i sin medmänsklighet ger dessa människor en slant bidrar inte på något vis till att upprätta dem som medmänniskor och att göra deras liv mera värdigt." (DN Debatt 28/12 2013.) Men hans förslag att förbjuda givandet var feltänkt. Syftet skulle ju vara att sätta stopp för

tiggeriet, men en sådan lag mot medmänsklighet skulle inte efterlevas, många skulle skänka sina slantar i protest mot lagen.

Rumänska romer ska ha samma rätt som andra inom EU att besöka och att arbeta i Sverige. Men att försörja sig genom tiggeri på allmän plats, så som nu sker i stor omfattning, bör inte vara tillåtet för någon. Betala en generös kompensation till dem som lockats hit av svenska myndigheters passivitet, men förbjud det vanemässiga tiggeriet. De som försvarar det nya lösdriveriet har inte levt sig in i välfärdsstatens tankevärld och psykologi.

I MYNDIGHETS-SVERIGE anses gatutiggeri inte i sig vara ett problem. Det man oroar sig för är människohandel. Länsstyrelsen i Stockholm har ett nationellt uppdrag att försöka kartlägga i vad mån utländska EU-medborgare i Sverige är offer för sådan handel. Man har frågat lokala myndigheter och organisationer och funnit att 305–555 sådana personer kan ha utsatts för exploatering i samband med tiggeri under 2013. Kanske fler, kanske färre.

På nätet finns ett flöde av svärbedömd information, till exempel intervjuer med enskilda poliser: "Vi har sett dem komma i karavan med tio skåpbilar, stanna vid en parkeringsplats och dela upp stan mellan

sig på en karta." "Gränsen mellan verksamheterna är otydliga. En person kan tvingas tigga på dagarna och begå brott på kvällarna." Även om sådant är undantag innebär tiggeri i stor skala att mycket pengar är i omlopp och att trafiken gradvis blir mer organiserad och kommersiell.

Frånvaron av kartläggning och socialvetenskaplig analys av masstiggeriet är slående. Finns det inga internationella studier av intresse för oss? Är människohandel det enda som är värt att undersöka?

NOVUS HAR FUNNIT ATT 56 procent av svenskarna vill förbjuda gatutiggeri, och endast 23 procent anser att detta är ett dåligt förslag. Bland partiföreträdare verkar 90 procent vara emot ett förbud – alla utom Sverigedemokraterna.

Danmark, Nederländerna, Norge och Storbritannien är bland de länder som lagstiftat mot gatutiggeri. Högerpopulistiska partier spelar en växande roll i hela Europa, och de drar andra med sig. Det är nödvändigt att bjuda motstånd mot dem, men det gäller att ha övertygande argument, annars driver vi människor med gott omdöme och god vilja i armarna på extremisterna.

Swante Nycander är författare och journalist.

TEMA

EUROPAS ÖDESÅR

EU:s problem är nu så stora att framtiden står på spel. Allt fler européer drar slutsatsen att dess ledare inte förmår att enas kring centrala framtidsfrågor som ekonomi, utrikespolitik och integration. Och medan politikerna famlar efter svar och det långsiktiga ledarskapet uteblir utmanas de av aggressiv nationalism, populism och rysk militarism. Fyra skribenter tar sig an en ödesdiger utveckling för Europa.

Räkna inte med Tyskland

Europa står inför stora utmaningar som hotar dess sammanhållning och integration. Men att Tyskland skulle axla en ledarskapsroll är inte troligt.

Av Ulrike Guérot

Hundra år efter den första europeiska explosionen börjar en del idag att ställa existentiella frågor om Europas framtid. Kommer 2015 att bli ett europeiskt ödesår? Det rätta tillfället att ställa dessa frågor är verkligen nu – ett nytt Europaparlament har just blivit valt, en ny EU-kommission är på plats. Kommer de att göra skillnad? Kan de göra skillnad? Kan de införa en ny institutionell ingenjörskonst så att Europa äntligen kan leva upp till sin potential, ta itu med de svåra frågor som ligger framför oss, såsom ett gemensamt internationellt engagemang å ena sidan, och, å andra sidan, gå mot fördragsändringar, i syfte att ta itu med EU:s konstitutionella dödsläge, överbrygga den djupa klyftan som medborgarna känner gentemot EU, bygga upp förtroendet igen och övertyga besvikna, för att inte säga frustrerade, ungdomar om att Europa finns där ute för deras framtid? Kort sagt: Är Europa berett att utforma sitt gemensamma öde?

Och ännu viktigare: vem är beredd att axla ledarrollen för att det skall kunna ske? År 2017 kommer vi att få se val i Tyskland och Frankrike samt en folkomröstning i Storbritannien om att lämna EU under ett och samma år. Risker är stor att tre politiska ekonomier som behöver tillgodose förment nationella intressen, målgrupper och debatter, under trycket från valen bortser från det strategiskt nödvändiga i Europa. I det avseendet kommer nästa europeiska "lagstiftande församling" att vara långtifrån ordinär.

Eurokrisen har helt klart lämnat Europa med en fadd eftersmak. Inte nog med att fredsbudskapet har nått vägs ände, Europa håller på att bryta med sitt arv – det än så länge allmänt obestridda antagandet att Europa är bra för alla. Ett paradigmskifte är tydligt i den europeiska debatten: Att plädara för Europa är inte lätt nuförtiden

och EU har förlorat många försvarare. Teknokratväldet i Brysselsystemet står i blickpunkten inte bara för allmänhetens ilska, utan fyller numera även bibliotek med samhällsvetenskaplig litteratur med analyser av hur ett ekonomiskt maktsystem – som i stor utsträckning är bortkopplat från grundläggande demokratiska mekanismer, inte tillåter någon verklig opposition eller har någon "ångerrätt" för politiska val – härskar över runt 500 miljoner medborgare.

Följaktligen har EU förlorat sina försvarare. I en del länder, som Storbritannien och Danmark, fanns det ursprungligen inte många. Som ett resultat av detta har delar av de före detta pro-europeiska eliterna i länder som Frankrike och Tyskland ändrat inställning och är numera kritiska mot Europa, eller frånvarande. Det franska *Partie Socialiste* (PS), Mitterrands parti, utmanas av sin vänsterflygel i fråga om Europa. *Alternative für Deutschland* (AfD) är ett parti med många respekterade ekonomer, en stor del av dem ingår i den tyska eliten. Europas unga är splittrade: en del av dem har vänt Europa ryggen och är relativt mottagliga för populistiska rörelser – från Jobbik i Ungern till Le Pen i Frankrike.

Erasmus-barnen, å andra sidan, lanserar sociala rörelser och aktiviströrelser och försöker desperat skissa på nya föreställningar om gränsöverskridande och en jämställd europeisk medborgarrätt, men deras röster hörs egentligen inte. Europa sägs behöva en ny berättelse, men har ingenting fängslande att berätta. Man underpresterar inom en rad politiska områden, såsom tillväxt, energi, cyberfrågor, utrikespolitik och migration, där nationella intressen spelas ut mot europeiska värderingar och mål. Tilltron har till stora delar gått förlorad, populistiska partier är på uppgång, regionerna vädrar sin chans, i »

EUROPAS ÖDESÅR

Försvagad fransk-tysk axel: Förbundskansler Angela Merkel och president François Hollande.

FOTO: STEFAN BONESS/INA AGENCY

Skottland och Katalonien, och politiska system och partisystem är djupt splittrade över hela EU.

Men ännu viktigare: Europa verkar fortfarande försöka ta reda på om krisen är över och om man är på väg mot en ekonomisk återhämtning, till och med i den europeiska södern – ett argument som ofta hörs i Tyskland, där krisen inte orsakade samma samhälleliga sönderfall; eller om Europa redan har förlorat kampen mot krisen genom att gå miste om ett utmärkt tillfälle att övervinna välkända brister beträffande institutioner och system, särskilt i strukturen för styret av euron. Verkliga gemensamma skatte- och penningmässiga skydd har inte skapats – trots framsteg i bankunionen – inte ens då trycket var som störst, 2011–2012, när det under ett kort ögonblick i historien verkade möjligt att euron kunde komma att rädda. Samhällsbanden som håller ihop Europa blir allt svagare på grund av åtstramningspolitiken, de nationella ekonomierna går åt olika håll, detta gäller särskilt eurozonen och de östeuropeiska länderna, skillnaderna mellan stad och landsbygd blir allt större i hela EU. Allt detta har stor inverkan på de nationella valmanskårerna som i tider av djupa samhälleliga nedgångar kräver ”mindre Europa”.

Eftersom Europa missade sitt enhetsögonblick när krisen var som värst är man nu tvungen att följa systemberoende bristfälliga makroekonomiska politiska strategier, som fortfarande kretsar kring nationalstatens världsbild och avfärdar den grundläggande skattemässiga enigheten och solidariteten, men också behovet av EU-finansierade transnationella investeringsstrategier, något som Europa skulle behöva. Där ”mer Europa” är ett politiskt argument som befinner sig i en återvändsgränd närmar sig upplösning runt hörnet. Om det senare uppenbarar sig har vi fortfarande det värsta framför oss i så måtto att vi fortfarande inte har sett de verkliga politiska konsekvenserna av eurokrisen. Dessa kan drabba EU just då de nationella och europeiska politiska systemen är splittrade och dysfunktionella. De samhälleliga konsekvenserna av krisen skulle i så fall ominnetgöra alla strävanden att utforma en gemensam europeisk framtid.

Mitt i denna kollektiva europeiska misströstan – som speglar en oroande avgrund mellan europeiska behov och de nationella debatterna när det gäller frågan om varifrån energin och kraften skall komma för att kraftfullt kunna utforma Europas framtid – vänder allt fler ögonen mot Tyskland. Tyskland har uppmanats att visa europeiskt ledarskap många gånger. Kommer Tyskland att sätta stopp för åtstramningspolitiken? Kommer landet att hjälpa Frankrike? Vad kommer man att göra när det gäller Ryssland? I fråga om Ukraina i lika hög grad som om tillväxten har Tyskland fått en nyckelroll i det europeiska beslutsfattningssystemet eller, som Angela Merkel en gång sa, inget viktigt ekonomiskt eller annat beslut i Europa fattas mot Tyskland.

Under krisåren har Tysklands inflytande i Europa i stor utsträckning växt. Landet har lämnat sin ställning som en europeisk berörd part som det hade fram till 1989, där inte bara tyska intressen sades vara lika viktiga som europeiska intressen, utan där Tyskland i själva verket betalade för många europeiska kompromisser och på det hela taget hade tre verktyg för att förädla sin makt i Europa: Det fransk-tyska förhållandet; påverkansarbetet till förmån för de mindre EU-länderna och det starka ställningstagandet för den gemensamma metoden, att alltid stärka EU-kommissionens och Europaparlamentets roll. Alla tre har mer eller mindre övergivits under

eurokrisen: den fransk-tyska motorn har enorma problem, särskilt på grund av den ekonomiska asymmetrin mellan de två länderna; de små länderna känner sig försummade av Tyskland och slutligen har den gemensamma metoden – genom eurostyrningen, som till stor del äger rum utanför fördragen – försvagats och med den både EU-kommissionens och Europaparlamentets roll. Angela Merkel uppfann ”unionsmetoden”, som ersatte mekanismerna i EU:s mer eller mindre egalitära supranationella struktur med ett Europarådscentrerat system, i vilket Tyskland tydligt dominerar beslutsfattandet.

Tysklands Europapolitik bestämdes av till synes icke förhandlingsbara krav i utbyte mot tyskt finansiellt engagemang. Man tog med IMF i förhandlingarna om ett räddningspaket för Grekland, år 2012 tvingade man fram finanspakten i strid mot de flesta EU-medlemsstaterna och man lade in sitt veto mot euroobligationer – detta är bara tre exempel på unilaterala handlingar. Beträffande den finansiella solidariteten kan man hävda att Tyskland inte bar de finansiella kostnader som antingen skulle ha motsvarat dess ekonomiska tyngd inom eurozonen eller tagit hänsyn till vinsterna från både skapandet av euron och det handelsöverskott Tyskland genererade – tyska exportvaror går ju framför allt till den europeiska periferin i de södra delarna av EU.

Tyskland hade ett handelsöverskott på 192 miljarder 2007; sam-

tidigt hade de södra länderna i eurozonen tillsammans ett gemensamt underskott på i storleksordningen 192 miljarder euro. Både de tyska eliterna och gemene man visade sig dock vara förvånansvärt oemottagliga då Christine Lagarde tog upp problemet med den sviktande handelsbalansen inom eurozonen. Dessutom vann Tyskland på själva eurokrisen, exempelvis genom negativa räntor på dess statsobligationer under de kritiska åren 2011–2012;

bara detta uppgick till runt 80 miljarder.

Poängen här är den slående skillnaden mellan den allmänna opinionen i Tyskland, som känner sig finansiellt överansträngd i sin solidaritet med Europa, och den ekonomiska verkligheten. Tyskland har framställt en berättelse om sin finansiella roll i Europa och har satt sig i offrets roll. Om Tysklands uppträdande under de senaste åren kan ses som en indikator för hur landet kan komma att uppträda i framtiden och för Tysklands förmåga att ta över en europeisk ledarskapsroll är det rimligt att hävda att Tyskland inte är berett. När det gäller behovet av europeisk solidaritet skiljer sig den allmänna opinionen i Tyskland betydligt från genomsnittet i EU.

Ar 2011 var över 60 procent av européerna positiva till att åtminstone ta över de skuldsatta ländernas skulder, medan bara 35 procent av tyskarna var övertygade om att detta faktiskt skulle minska kostnaderna för krisen. Medan 38 procent av européerna är för euroobligationer är bara 18 procent av tyskarna det. Det finns många fler siffror som pekar på ett betydligt lägre engagemang för den finansiella solidariteten inom Europa i Tyskland än i resten av EU. 65 procent av tyskarna skulle vilja minska Tysklands finansiella engagemang i ESM och en förkrossande majoritet är emot ESM. Huruvida Tyskland härmed kvalificerar sig för en europeisk ledarskapsställning är något som följaktligen måste ifrågasättas. Landet förefaller oförmöget att få medborgarna att ställa sig bakom de politiska alternativ som ett sådant ledarskap skulle kräva.

”Europa håller på att bryta med sitt arv – det än så länge allmänt obestridda antagandet att Europa är bra för alla.”

EUROPAS ÖDESÅR

Avundad. Den tyska modellen: Opels bilfabrik i Bochum.

FOTO: ULRICH BAUMGARTEN/GETTY IMAGES

I själva verket finns det två berättelser om eurokrisen, en internationell och en tysk. För att tala i Foucaults termer är den tyska *kunskapsordningen* om eurokrisen vitt skild från den europeiska eller *internationella kunskapsordningen*. Det är verkligen helt otroligt att den tyska allmänna opinionen, stick i stäv mot så mycket kontrafaktisk empirisk information, kunde stänga in sig i en sådan offerroll, något som drastiskt kan komma att minska och begränsa Tysklands politiska manöverutrymme när det gäller att fastställa Europas öde under åren framöver!

Angela Merkel, som uppges ställa upp för en fjärde ämbetsperiod, måste precis som alla politiker tillgodose sin väljarkårs behov. Detta blir dessutom allt viktigare eftersom CDU står i begrepp att förlora sin naturliga koalitionspartner, det liberala FDP. Med AfD på frammarsch och nu representerat i tre tyska delstatsparlament (Brandenburg, Thüringen och Mecklenburg-Vorpommern) har ett naturligt konservativt parti etablerat sig på den högra delen av den

politiska skalan för första gången i den tyska historien. För sin självbild försöker partiet snarast kopiera värdebaserade konservativa partier från Weimarrepubliken och detta är något som väcker genklang i det tyska samhället. Det är viktigt att poängtera att AfD försöker undgå den "populistiska" etiketten – man är angelägen att fjärma sig från invandringskritiska debatter; bland dess grundare återfinns ett antal kända och respekterade tyska advokater och ekonomer och sedan en tid har partiet övergivit de enkla slagorden som att lämna euron. Följaktligen bör AfD, med tanke på dess samhällsliga sammansättning och dess väljarkår, inte sammanblandas med Marine Le Pen eller Geert Wilders. Dessutom är partiet definitivt här för att stanna. Behovet att tillgodose högerflygeln – utan att ha möjlighet till en koalition – sätter Merkel under tryck med hänsyn till de europeiska valen; hon måste i vilket fall som helst vara mycket försiktig.

Tysklands förmåga att leda mot en mer integrerad eurozon – till >>

exempel en europeisk fördragsförändring för att tillåta transnationella skattebuffertar (en eurozonsbudget), en transnationell socialpolitik (en europeisk arbetslöshetskassa, något som för närvarande diskuteras inom EU-kommissionen) eller ett gemensamt pengaskydd, såsom en gemensam insättningsgaranti för de europeiska bankerna (inte något som lär få stöd av de tyska väljarna) – förefaller uppenbart minskad, med tanke på att nationella val kommer att äga rum under 2017.

De europeiska grannarnas reaktion på det nya tyska maktsyndromet kan delas in i två faser: den omedelbara reaktionen innebar ett utbrott av hat gentemot Tyskland, som kom till uttryck i nazistflaggor i Aten och på andra platser under de åtstramningsfientliga demonstrationerna då krisen var som djupast. Reaktionen övergick sedan i respekt, om än inte beundran. Under de senaste månaderna har "den tyska modellen" prisats av franska, italienska och andra essäister. Från dess yrkesutbildning till dess exportstrategi, från dess satsningar på förnybara energikällor till dess starka *Mittelstand*, från dess parlamentariska, koalitionsbaserade system till makten i dess regioner har den tyska modellen blivit en sorts unik fördel för Tyskland i ekonomiska, sociala och politiska termer.

Diskussionen om "den tyska modellen" förbiser dock, å ena sidan, de avgörande kulturella och historiska faktorerna i dess samarbetspartners politiska och ekonomiska system – en "ekonomisk kultur" kan ju inte prackas på ett land – samt, å andra sidan, själva det faktum att Tyskland kanske överdriver sin egen ekonomiska framtid på grund av demografiska förändringar, en lågkonjunktur eller slitage på dess infrastruktur – något som ger upphov till djupa samhällseliga och industriella rubbningar.

Modelldiskussionerna förbiser också det faktum att det finns åtminstone tre olika Tyskland: det vibrerande (exporterande) södra (vilket är det som oftast hänförs till); det alltjämt politiskt och ekonomiskt sjukliga östra, med en dramatisk befolkningsminskning och alla de därmed följande samhällskonsekvenserna; samt det övergivna – förr i tiden rika – västra, Nordrhein-Westfalen, som nu får betala för tjugo års penningflöden inom landet från väst till öst. Dessutom uppvisar Tyskland, precis som de flesta västliga länder nuförtiden, också allt större skillnader i inkomst och förmögenhet, vilket påverkar samhällsstrukturen. Allt detta betyder att Europa kanske lever mer i illusionen om en varaktig fungerande tysk modell än att det finns någonting att ta efter.

Kulturantropologin kallar detta fenomen "kulturella hot": det man inte kan besegra måste man omfamna. I och med detta verkar, på sätt och vis, Thomas Manns berömda fråga – ett europeiskt Tyskland eller ett tyskt Europa – subilt ha besvarats till förmån för det senare. Om frågan istället omformuleras som ett tyskt Europa eller inget Europa alls, verkar de flesta europeiska länder ha valt det tyska Europa i stället för inget Europa alls; man försöker behålla Tyskland när helst man kan eller bygga ett speciellt förhållande till Tyskland. Huruvida detta, i känslomässiga termer, kan utgöra en tillräcklig grund för ett gemensamt ödesprojekt vid namn Europa återstår att se.

På den utrikespolitiska sidan är den tyska "ledarskapsfrågan" i Europa också utsatt för påfrestningar. Den senaste månaden har vi sett den ena internationella krisen efter den andra – ISIS, Syrien, ebola, Ukraina, Israel – vilket återigen har ökat de internationella och europeiska kraven på ett större tyskt engagemang och ansvar på den internationella arenan; ett krav som Tyskland återigen, åtminstone delvis, har hörsammat, på samma sätt som man gjorde gemensam sak med det internationella samfundet i samband med den humanitära insatsen i Libyen 2011 och den franska insatsen i Mali 2013.

Tysklands nya internationella roll är ett av de mest omdiskuterade ämnena i den tyska pressen, sedan förbundspresident Joachim Gauck höll ett viktigt tal där han förordade ett större internationellt engagemang för Tyskland i samband med den senaste säkerhetskonferensen i München i januari 2014. Gauck har upprepat sitt krav, men i huvudsak till de tyska medborgarnas ogillande, de flesta säger nej till fler internationella, för att inte tala om militära, insatser för Tysklands del. Det bevingade talesättet om en lycklig ö för de rika och vackra, ett super-Schweiz, avspeglar verkligen de flesta tyskars tysta dröm. Tyskland fick ju faktiskt vänja sig vid att inte utöva något ledarskap under fyrtio år efter kriget. Det finns helt enkelt

inte någon strategisk ledarskapskultur i det tyska samhället. De enda som är globala är de tyska affärsmännen, inte de tyska politikerna, vilket leder till ett märkligt spretande mellan export- och strategiska intressen.

Det gamla slagordet om en "reservationskultur" inom utrikespolitiken, som fångade de begränsade möjligheterna för en i själva verket inte helt suverän stat inom utrikespolitiken fram till 1989, börjar tjäna som en förövändning för Tyskland att (ofta) frigöra sig från det västliga utrikespolitiska samfundet eller helt enkelt "väst".

Två faktorer spelar en immanent roll här: en ny, öppet uttryckt likgiltighet gentemot Ryssland (exempelvis i fråga om Krim) samt både spionskandalen med NSA som märkbar har förstört ett slags grundläggande förtroende för USA som en viktig och strategisk partner, och dessutom de – svåra – förhandlingarna om TTIP (det transatlantiska partnerskapet för handel och investeringar), där det tyska näringslivet har svårigheter att argumentera för ett handelsavtal som stora delar av det civila samhället mobiliserar mot.

Kort sagt: limmet från före detta "väst" håller på att försvinna, och på samma sätt som med den europeiska integrationen är de transatlantiska förbindelserna inte längre någonting obestriddigt för många tyskar. De två gamla världsbilderna för den tyska utrikespolitiken – för det första att den tyska återföreningen och den europeiska integrationen är två sidor av samma mynt, och för det andra att den europeiska integrationen och det transatlantiska förhållandet hör ihop – håller helt på att rämna.

Att vänta sig att den europeiska räddningen skall komma från Tyskland bör man alltså akta sig för. Tyvärr kan det dock knappast komma från något annat land heller.

Ulrike Guérot leder projektet "European Democracy Lab" för Open Society Initiative for Europe (OCIFE).

Översättning: Martin Peterson

Angela Merkel jämförd med Hitler vid en demonstration i Aten 2012. På affischen står det: "Bojkotta tyska varor. Motarbete Fjärde riket".

FOTO: THANASSIS STAVRAKIS/TT NYHETSBYRÅN

Isolerade från kontinenten

Storbritannien verkar nu berett att lämna EU.
David Cameron vill stanna kvar men saknar en
strategi för att behålla medlemskapet.

Av Charles Grant

Det är nu fullt möjligt att Storbritannien kommer att lämna EU under de närmaste åren. Detta vore en händelse utan motstycke i EU:s historia. Det skulle inte bara få allvarliga konsekvenser för Storbritanniens ekonomi och roll i världen, utan också för återstoden av EU samt för de transatlantiska relationerna. Varför är så många briter beredda att överväga att lämna EU och vad skulle konsekvenserna bli av ett brittiskt utträde? Och snabbar den nuvarande brittiska regeringens politik på utsikterna för en "Brexit"?

För att briter ska kunna lämna EU måste två villkor vara uppfyllda: för det första måste en folkomröstning hållas och för det andra måste mer än 50 procent av väljarkåren rösta för att lämna klubben. Det första av dessa villkor kommer troligen att uppfyllas inom ett par år. Om de konservativa bildar nästa regering, efter de allmänna valen i maj 2015, eller om de leder en koalitionsregering, kommer en folkomröstning om medlemskapet i EU att hållas år 2017. De konservativas partiledare, premiärminister David Cameron, har lovat detta, och det vore politiskt självmord för honom att bryta det löftet.

Om oppositionen, i form av Labour, bildar regering eller leder en koalition kommer det antagligen inte att hållas någon folkomröstning under nästa mandatperiod. Partiledaren Ed Miliband har stått emot betydande påtryckningar att utlova en folkomröstning, eftersom han tror att den skulle dominera hans tid som premiärminister och avleda från allt annat han vill åstadkomma. Men så snart de konservativa vinner ett allmänt val, vilket de kan komma att göra 2020 om de förlorar 2015, kommer det att hållas en folkomröstning om att stanna kvar i eller lämna EU. Detta beror på att ingen skulle kunna bli partiledare för de konservativa utan att lova en folkomröstning; för många medlemmar i partiet är det prioritet nummer ett att lämna EU.

Camerons Europastrategi går ut på vinna valet i maj 2015, förhandla om reformer inom EU med de andra medlemsstaterna och sedan be det brittiska folket om att rösta för att stanna kvar i ett reformerat EU. Fram till alldeles nyligen skulle en optimist ha kunnat hävda att denna strategi hade en ganska god chans att lyckas. Många opinionsundersökningar antyder att en majoritet av briter skulle rösta för att lämna unionen som den ser ut i dag, men om frågan ändras till "Hur skulle du rösta om premiärministern rekommenderade att Storbritannien skulle stanna kvar i ett reformerat EU?" skulle dock mer än hälften av briterna välja att stanna kvar.

De särskilda krav om reformer av EU som Cameron har lanserat – såsom att skära i byråkratin, ge mer makt till nationella parlament, sätta stopp för bidrag till EU-migranter och införa garantier för den inre marknaden – har setts som förhandlingsbara av Storbritanniens partner. De håller inte nödvändigtvis med om dessa tankar, men de kan tänka sig att till viss del tillmötesgå briternas oro.

Men i slutet av oktober 2014 förändrades Camerons hållning. Han sa att han var ute efter nya sätt att minska invandringen från EU-länder. Hans medhjälpare informerade tidningar om att man övervägde kvantitativa begränsningar. Cameron tror tydligen att han måste handla eftersom kombinationen ett blomstrande Storbritannien och en stagnerande eurozon kommer att locka ett stort antal människor från kontinenten till Storbritannien under lång tid framöver.

Storbritanniens partner, däribland Tyskland och Sverige, ser dock den fria rörligheten för arbetskraft som en grundläggande del av den inre marknaden, och icke förhandlingsbar. Att tillåta Storbritannien att införa kvoter för invandringen skulle kräva en fördragsförändring, vilket ingen vill ha, och enhällighet, vilket är otänkbart – trots hotet om en "Brexit". Om Cameron gör kvoterna till sin högst

>>

EUROPAS ÖDESÅR

David Cameron håller sig undan Europa.

FOTO: STEFAN ROUSSEAU/PA PHOTOS/TT

”Många briter anser att europeiska invandrare snyltar på socialbidrag och skapar brister inom samhällstjänster som sjukvård, bostäder och utbildning.”

prioritet och sedan misslyckas med att nå dem, hur kan han då kämpa för att hans land skall stanna kvar inom EU?

Cameron sätter andra europeiska ledares tålamod på prov. Många av dem ser honom som skyldig till sin egen olycka: de konstaterar att han åtskilliga gånger har givit efter för Europaskeptiker i hopp om att köpa deras röster, utan att inse att de skulle ta eftergiften och sedan återkomma för att få mer. Det var därför han år 2009 tog de konservativa ur Europeiska folkpartiets grupp (EPP), EU:s mest inflytelserika nätverk (och gjorde sina medlemmar i Europaparlamentet till kärnan i en rivaliserande euroskeptisk grupp, Europeiska konservativa och reformister); år 2011 lagstiftade så att det inte går att överföra någon mer makt till EU utan en folkomröstning; i december 2011 lade in sitt veto mot fördraget om ”finanspakten”, trots att dess villkor inte skulle ha gällt Storbritannien; och i januari 2013 aviserade en folkomröstning om att stanna kvar i eller lämna EU i det tal han höll vid Bloombergs högkvarter i London. Detta var ett försvarstal för medlemskap, men han fullföljde aldrig med ett samlat försök att påverka opinionen inom partiet eller landet till förmån för EU – till synes ovillig att konfrontera Europaskeptikerna.

Och när Cameron under sommaren 2014 insåg att det inte gick att stoppa Jean-Claude Juncker från att bli ordförande för Europeiska kommissionen beslöt han sig för att, med en av hans rådgivares ord, ”gå under med flaggan i topp” – hellre än att acceptera det oundvikliga och träffa en överenskommelse som kunde ha givit Storbritannien eftergifter i utbyte. Vid det tillfället hotade han några andra ledare att om han blev tvungen att anta Juncker skulle han kanske komma att rekommendera ett nej i kampanjen inför folkomröstningen. Sådana hot går vanligtvis inte hem i andra europeiska huvudstäder.

De europeiska premiärministrarna inser att Cameron vill avvärja hotet från United Kingdom Independence Party (UKIP), hålla ihop de konservativa och vinna valet. Men de anser att han är så inställd på den kortsiktiga partipolitiska taktiken att han inte tänker igenom de långsiktiga konsekvenserna.

De beklagar också hans ”affärsmässiga” sätt att gripa sig an den europeiska politiken och säger att han talar med andra ledare om specifika problem men inte satsar tid på att bygga långsiktiga förhållanden. Detta gör att han har få goda vänner i de andra huvudstäderna. Många konservativas EU-fientliga retorik har inte heller direkt förbättrat Storbritanniens varumärke, det är nu så förgiftat i stora delar av Europa att till och med politiker som håller med London i specifika frågor ofta inte vill medge detta offentligt.

Cameron är, verkar det som, inte beredd att tala om fördelarna med EU-medlemskapet tills han har vunnit valet, förhandlat fram en ny överenskommelse med sina partner och sedan lanserat en folkomröstningskampanj. Men även om han på något sätt lyckas nå fram till en överenskommelse som han tror att han kan sälja till det brittiska folket är strategin att vägra tala för Europa ända till sista minuten riskabel. För det första kommer många andra regeringar inte vilja

Folklig, slipad och opportunistisk:
UKIP:s Nigel Farage.

FOTO: LEFTERIS PITAFAKIS/
TT NYHETSBYRÅN

samarbeta med Cameron om att reformera EU förrän han talar positivt om Europa. Och, för det andra, kan det brittiska folket vid det laget, år 2017, vara så fientligt inställt till EU att de kommer att rösta för att lämna EU – vad premiärministern än säger under folkomröstningskampanjen.

Hur befängd den brittiske premiärministerns taktik än må verka, finns det djupare, strukturella krafter som drar de brittiska öarna bort från kontinenten. Storbritannien har under lång tid varit ett av de mest Europaskeptiska länderna inom EU, på grund av geografien, som har placerat landet i utkanten av Europa; historien, och särskilt åsikten bland många briter att de, i motsats till de flesta på kontinenten, hade ett ädelt andra världskrig; ekonomin, och i synnerhet den allmänna uppfattningen att sedan mitten av 1990-talet har den brittiska ekonomin (med undantag för åren 2010–13) presterat bättre än stora delar av resten av Europa; samt till slut de brittiska medierna, av vilka stora delar har framställt EU i ett negativt sken under de senaste årtiondena.

Men briter har utan tvivel blivit ännu mer desillusionerade vad gäller Europa under de senaste åren. I Storbritannien, liksom i stora delar av Europa, har etablissemangsfientliga, globaliseringsfientliga, invandringsfientliga och EU-fientliga känslor växt, särskilt efter det att finanskrisen slog till år 2008.

EUROPAS ÖDESÅR

Invandringen är den absolut mest framträdande frågan inom den brittiska politiken. Opinionsundersökningar visar att britterna är mer fientligt inställda till invandring än de flesta andra europeer. Nettoinvandringen till Storbritannien har legat på 200 000 till 250 000 människor om året sedan 2004. Under de senaste åren har den konservativa regeringen slagit ner hårt på invandringen från länder utanför Europa, och på så sätt ökat andelen migranter som kommer från EU; men denna grupp utgör fortfarande mindre än hälften av det totala antalet invandrare. Många briter anser att europeiska invandrare snyltar på socialbidrag och skapar brister inom samhällstjänster som sjukvård, bostäder och utbildning. Det finns inte mycket egentliga bevis för att stödja dessa påståenden, men Nigel Farage, ledaren för UKIP, har på ett smart sätt flätat samman de två frågorna invandring och EU-medlemskap. På ett sätt har Farage rätt: Storbritannien kan inte helt kontrollera sina gränser utan att lämna EU.

Farage – en slipad, slagfärdig, underhållande politiker – är en övertygande kritiker av EU. Det är även Boris Johnson, den konservativa borgmästaren i London, som också är en slipad, slagfärdig, underhållande Europaskeptiker (Johnson har inte formellt tagit ställning mot EU-medlemskap, men stöder kvoter på EU-migranter, vilket kan betyda att när folkomröstningen börjar närma sig måste han argumentera för att Storbritannien skall dra sig ur EU). Samtidigt säger de brittiska politiker som är för EU generellt sett mycket lite om Europa, eftersom det är ett impopulärt ämne. De som faktiskt

talar för EU, som ledaren för liberaldemokraterna Nick Clegg, är inte lika effektiva på att kommunicera som Farage och Johnson.

En annan anledning bakom uppsvinget för den brittiska europaskepticismen är eurokrisen. Trots att risken för att euron skall haverera har minskat sedan 2012 associerar briter fortfarande euron med hög arbetslöshet, dålig tillväxt, samhälleliga oroligheter och hätska gräl. Problemen med euron har hanterats av ledare som har förefallit inkompetenta – och eftersom det är samma människor som styr inom EU har eurokrisen givit hela EU dåligt rykte.

Bland folk inom den brittiska eliten, om än inte den bredare allmänheten, är det särskilt en aspekt på problemen med euron som har ökat Europaskepticismen. Eurokrisen kan bara lösas, anser många brittiska analytiker och politiker, genom en utökad integrering av styrningen av eurozonen – antingen genom hårdare skatteregler, utökad kontroll över den ekonomiska politiken eller att skapa system som omfördelar tillgångar från rikare till fattigare länder. Om den analysen är korrekt kommer en mer integrerad eurozon en dag att framträda som ett enda block inom EU:s beslutsfattande; detta skulle kunna inverka på bredare EU-frågor såsom reglerna för den inre marknaden. Då skulle läget för länderna som beslutar sig för att inte gå med i euron, som Storbritannien och Sverige, bli mycket osäkert: de kan komma att uppfatta sitt inflytande i det större EU med 28 länder som förminskat.

Överallt i USA och Europa blir människor alltmer skeptiska gentemot politiska eliter. EU:s problem är att de överstatliga institutionerna verkar ännu mer avlägsna och obegripliga än de inte särskilt omtyckta nationella institutionerna. Britterna har blivit särskilt desillusionerade av sin politiska klass. Skandaler med ersättningar till parlamentariker har skadat de brittiska politikernas rykte. Samtidigt har alla artiklar om hur institutionerna i Bryssel slösar bort skattebetalarnas pengar, ibland sanna och ibland osanna, orsakat stora skador på EU:s rykte.

I en folkomröstningskampanj kommer stora delar av etablissemanget, och i synnerhet industriledarna, att argumentera för att Storbritannien skall vara kvar inom EU. Men man bör förhålla sig skeptisk till det brittiska etablissemangets förmåga att forma opinionen. År 1975, när briter senast röstade om EU-medlemskap, var folk mycket mer undfallande, och mer beredda att följa råden från eliterna inom politiken, näringslivet och medierna – som då nästan utan undantag var för EU. Dagens eliter är mycket mindre sympatiskt inställda till EU, och mycket mindre respekterade.

Så Storbritannien kan komma att lämna klubben. Att göra det skulle innebära en katastrof för den brittiska ekonomin. Regeringen skulle väl förhandla fram något slags frihandelsavtal med EU, som ger brittiska företag viss tillgång till de europeiska marknaderna, på villkor att Storbritannien accepterar de flesta av dessa marknaders regler och normer utan att få rösta om dem. Den brittiska ekonomin har naturliga styrkor – som finansiella tjänster, bioteknik och universiteten – och breda kontakter med andra delar av världen som inte skulle försvinna i och med en "Brexit".

Men det skulle innebära ekonomiska kostnader för Storbritannien, framför allt i fråga om minskad tillgång till den inre marknaden, mindre direktinvesteringar från utlandet och landet skulle stå utanför tidigare och framtida frihandelsavtal som förhandlats fram av EU. Dessutom, om Storbritannien lämnar EU så kommer det att ske på grund av en fientlig inställning gentemot invandring, vilket betyder att den regering som styr landet efter en "Brexit" skulle bli

>>

tvungen att införa striktare kontroller; på lång sikt skulle detta försämra den ekonomiska tillväxten.

Utanför EU skulle Storbritannien också ha mindre förmåga att påverka hur världen är organiserad, till exempel inom internationella förhandlingar om finansregleringar, klimatförändringar och säkerhet. EU är en stor makt inom otaliga internationella förhandlingar och organisationer, på grund av sin storlek och sitt ekonomiska inflytande. Ett ensamt Storbritannien skulle ha mycket mindre att säga till om.

En "Brexit" skulle skada EU på åtminstone fem sätt. För det första skulle Europas möjlighet att spela en betydande roll inom utrikes- och försvarspolitik minskas. Storbritanniens diplomatik och stridskrafter står inte någon efter inom EU. Tony Blair var ju, tillsammans med Jacques Chirac, den som lade grunden för EU:s försvarspolitik 1998. Camerons regering har dragit ut på beslutet om att stärka EU:s roll inom försvarsfrågorna, men under mer gynnsamma

förhållanden skulle Storbritannien återigen kunna leda inom detta område. Även den nuvarande regeringen har från tid till annan spelat en konstruktiv roll inom det utrikespolitiska området i EU, till exempel under kärnenergiförhandlingarna med Iran. Sett från andra kontinenter skulle ett EU utan Storbritannien – och ett av de två länderna med en permanent plats i FN:s säkerhetsråd – vara svagare.

För det andra är briterna de varmaste förespråkarna av marknadsekonomi inom EU. En brittisk kommissionär, Arthur Cockfield, arbetade tillsammans med Jacques Delors för att skriva programmet för den inre marknaden. Briterna bidrog till Lissabonmålen för ekonomiska reformer, verkade för begreppet "ägarskapsåtskillnad" (att skilja leverans- och produktionsverksamhet från nät-drift) som har utformat EU:s energi- och transportmarknader, och driver nu på för att liberalisera tjänstesektorn. De kämpar för frihandelsavtal med andra delar av världen. Utan Storbritannien skulle EU vara mer protektionistiskt, både internt och gentemot omvärlden.

För det tredje skulle ett brittiskt utträde försvaga de trans-

Kampanj från det brittiska inrikesministeriet 2013.

FOTO: HOME OFFICE/T T NYHETSBYRÅN

EUROPAS ÖDESÅR

atlantiska banden. General de Gaulle konstaterade att Storbritannien var USA:s trojanska häst i Europa. Han hade rätt i så måtto att USA under lång tid har litat till att britterna skall knuffa andra europeer i riktning mot en mer hållfast utrikespolitik, marknadsekonomi och närmare samarbete med Washington. Under de senaste åren har Washington fokuserat mer på Tyskland, med tanke på dess växande ställning i Europa. Men det finns fortfarande betydande samarbeten inom försvars- och underrättelsefrågor mellan Storbritannien och USA, för att inte tala om otaliga ekonomiska, sociala och kulturella band. En "Brexit" skulle innebära att USA och EU får sämre förmåga att förstå varandra och göra det mer sannolikt att de glider ifrån varandra.

För det fjärde har Storbritannien haft positiv inverkan på politiken inom rättsliga och inrikesfrågor (RIF) – trots att man valt att stå utanför stora delar av den. Under dess nuvarande (brittiske) chef, Mike Wainwright, har Europol blivit en mer kompetent och effektiv organisation, till exempel inom att leda paneuropeiska försök att spränga nätverk inom den organiserade brottsligheten.

Den brittiska polisen tillhandahåller mer material till Europol än polisen i någon annan medlemsstat. Brittiska tjänstemän har också drivit på EU-samarbetet inom kontratterrorism. En "Brexit" skulle försvaga samarbetet inom rättsliga och inrikesfrågor.

Slutligen anser många huvudstäder att en möjlig "Brexit" är skrämmande på grund av den tyska frågan. De "tre stora" – Storbritannien, Frankrike och Tyskland – har under lång tid utgjort varandras motvikt, och hindrat att ett land blir dominant. Men under de senaste åren har Tyskland framträtt som EU:s obestridda ledare, tack vare dess ekonomiska styrka under eurokrisen, Frankrikes minskande inflytande, Storbritanniens introspektion och – senast – den viktiga roll som Angela Merkel har spelat under krisen i Ukraina. En "Brexit" skulle göra den tyska hegemonin ännu mer uttalad – något som inte bara skulle oro fransmännen, italienarna och många mindre länder, utan också tyskarna själva. Många nyckelpersoner i Berlin vill inte vara beroende av Paris som sin enda möjliga partner att leda EU. Trots att de i allt större utsträckning ser på Warszawa som en viktig allierad vill de att britterna skall utgöra en motvikt mot de andra ledande länderna.

Trots att många europeiska ledare anser att EU skulle bli sämre utan Storbritannien är det få som ser en "Brexit" som katastrofal. Så britterna får inte begära för mycket som priset för att stanna kvar, i så fall kommer de att bli besvikna.

David Camerons strategi för att hålla kvar Storbritannien inom EU har problem. Taktiken han för närvarande använder gör det svårt för honom att manövrera resultatet av folkomröstningen till förmån för medlemskap. Om han vinner valet (vilket verkar möjligt då det här skrivs) och går vidare med sin planerade folkomröstning, kan han fortfarande lyckas hålla kvar Storbritannien i klubben – men bara om han ändrar kurs. Han måste:

- Plädera för EU, vilket innebär att utmana det egna partiets Europaskeptiker. Detta skulle hjälpa till att återupprätta Storbritanniens varumärke i Europa.
- Anstränga sig mer att bygga vänskapspakter och hitta allierade bland de andra medlemsstaterna. Cameron måste bli mindre "affärsmässig" – och dessutom säga åt sina ministrar och högsta tjänstemän att resa mer till andra huvudstäder.
- Ställa blygsamma reformkrav, hellre än att ta i för hårt. Reformtankarna måste hållas inom det möjligas sfär, så att han kan hävda "framgång" efter en omförhandling.
- Visa ledarskap i Europa. Andra länder skulle välkomna brittiska initiativ inom områden där Storbritannien har expertkunskap, såsom den inre marknaden och handels-, försvars- och utrikespolitiken, samt energi- och klimatfrågor.
- Bete sig på ett klubbaktigt sätt. Klubbar har inte bara regler utan också seder. EU:s seder innebär att när en klubb har ett problem borde man engagera sina partner artigt och konstruktivt, hellre än att smälla i bordet. Ibland förstärker Cameron detta: i fjol arbetade han effektivt för att få fram ett avtal om att krympa EU:s utgifter under den nästa sjuåriga budgetcykeln. Men att hota andra ledare åstadkommer sällan någonting.

Om Cameron följde dessa råd skulle han kunna hålla kvar Storbritannien inom EU. Men i november 2014, då detta skrivs, visar han få tecken på att göra det.

Charles Grant är Director vid The Centre for European Reform

Översättning: Martin Peterson

TEMA

Soldat ur ryska insatsstyrkor.

FOTO: LUCA BRUNO/TT NYHETSBYRÅN

Stormakter på reträtt

Europa är rikare och mer inflytelserikt än Ryssland.
Men de håller båda på att förlora sin globala tyngd.

Av Gunnar Åselius

Vakna Europa! utropar George Soros i det andra novembernumret av *New York Review of Books* 2014. Vladimir Putins Ryssland hotar de grundvalar på vilka den moderna europeiska ordningen vilar genom sin aggression mot Ukraina, och ändå verkar européerna stå handfallna – förlamade av eurokrisen och av den framgångsvåg för populistiska politiker som följt i krisens spår. Men tillåts Putin vinna dragkampen om Ukraina kommer hans aptit att växa. Nästa gång kan det vara ryskspråkiga områden i de baltiska staterna som står på tur. Eftersom tanken att militärt konfrontera Ryssland inte ses som ett alternativ är det andra åtgärder som måste till, menar Soros. Istället för ekonomiska sanktioner mot Ryssland efterlyser han ett gigantiskt hjälppaket till Ukraina, varigenom demokratin i landet kan stabiliseras. Det förutsätter dock att européerna förstår att de befinner sig i krig, att nu inte är tid för återhållsamhet utan att det istället gäller att låta pengarna rulla. Om byråkraterna i Bryssel engagerar sig för det spirande civilsamhället i Ukraina kan dessutom en välbehövlig vitalisering av unionen bli följden. Européerna tvingas återknyta kontakten med de idéer som en gång födde Europaprojektet: "Den europeiska unionen skulle rädda sig själv genom att rädda Ukraina", menar Soros.

Det är knappast någon nyhet att Europa inte längre är maktens centrum i världen. Även om EU-länderna tillsammans alltjämt utgör världens största ekonomi minskar försprånget snabbt. EU-länderna andel av världens BNP har på tio år sjunkit från en fjärdedel till en femtedel. Deras andel av världens befolkning har sedan 1960 nästan halverats (från 13,4 procent till 7,3 procent). Med en medianålder på strax över 40 år har EU-länderna dessutom en åldrande befolkning, mer än elva år över den globala medianåldern. På varje medborgare mellan 15 och 64 år i EU-länderna går det idag mer än en fjärdedels pensionär. Till år 2060 prognosticeras försörjningsbördan ha vuxit till mer än en halv pensionär per medborgare i yrkesaktiv ålder (i Sydkorea och Japan ser utsikterna förvisso

ännu dysterare ut). Den andel av BNP som satsas på forskning inom EU är fortfarande imponerande (2,04 procent), men lägre än i Sydkorea (3,74 procent), Japan (3,26 procent), USA (2,77 procent) och Australien (2,33 procent).

Som militärt projekt har EU aldrig varit menat att ersätta Nato, annat än i humanitära och fredsbevarande insatser som alliansen av någon anledning inte velat ge sig in på. Som redan påpekats är det också uteslutet att unionen skulle besluta sig för att med militära maktmedel ta upp kampen med Ryssland om Ukraina. En blick på de europeiska Nato-ländernas militära satsningar visar ändå hur Europas relativa vikt i världen håller på att förändras även inom detta område. De enda av Natos 26 europeiska medlemsstater som lever upp till alliansens rekommendation att lägga 2 procent av BNP på försvaret är Estland, Frankrike, Grekland, Storbritannien och Turkiet. Tretton av de tjugo länder i världen som skurit mest i sina försvarsutgifter under de senaste två åren återfinns bland de europeiska Nato-medlemmarna. Belgien, Grekland, Italien, Nederländerna, Spanien, Storbritannien och samtliga centraleuropeiska länder utom Polen har minskat sina reella försvarssatsningar med 10 procent eller mer sedan finanskrisen började 2008, liksom även de alliansfria EU-länderna Irland och Österrike.

ett annat sätt att mäta militär styrka är att dividera ett lands utgifter för utrustning, utbildning och övningar med antalet stridande soldater. År 1914 var den summan exempelvis dubbelt så stor i Tyskland som i Frankrike, och ännu mycket större i Tyskland än i halvindustrialiserade stormakter som Italien, Osmanska riket, Ryssland och Österrike-Ungern, vilka sände illa förberedda bondesoldater ut i första världskrigets skyttegravar. Enligt den brittiske strategiprofessorn Julian Lindley-French är USA militärt världsledande idag med en investering på omkring 100 000 dollar per soldat och år. Genomsnittet bland de europeiska Nato-allierade är ungefär »

en fjärdedel av den summan. Det är därför rimligt att tänka sig att stridseffektiviteten hos de europeiska Nato-arméerna i relation till samtidens internationella toppstandard är lika låg som den var hos de italienska, osmanska, tsarryska eller österrikisk-ungerska arméerna inför första världskriget (Storbritannien och Frankrike anses dock avvika från den europeiska normalbilden genom investeringar kring 80 000 dollar per soldat).

Detta Europa ska alltså jämföras med Putins Ryssland, som mer än fördubblat sina försvarsutgifter de senaste tio åren och numera satsar över 4 procent av sin BNP (omkring 20 procent av statsutgifterna). Inom två år antas den ryska försvarsbudgeten rentav vara större än Frankrikes och Tysklands tillsammans (länder vilka 2013 intog femte respektive sjunde plats i världen). Hur realistiska sådana prognoser är ska vi återkomma till mot slutet.

Som George Soros artikel i *New York Review of Books* illustrerar, har emellertid Ryssland i alla diskussioner om Europas identitet en given roll som "den andre". Så har det varit i omkring trehundra år, efter det att hotet från turkarna hade försvunnit utanför Wiens portar och istället Peter den stores imperium började bli en viktig makt. Synen på Ryssland var inte självklart fientlig under 1700-talet. Många europeiska upplysningsfilosofer betraktade Katari-na den stora med samma förhoppningar som en del västerländska intellektuella under 1960- och 1970-talen såg på Mao Zedong, Fidel Castro och Julius Nyerere. Liksom senare Kina, Kuba och Tanzania uppfattades 1700-talets Ryssland som ett slags tabula rasa – ett samhälle där tidigare traditioner och historiskt arv antogs sakna betydelse, och där det fanns utrymme för spännande samhällsexperiment under progressiva härskare. I andra europeiska länder riskerade radikala reformer att saboteras av en stark adel eller en oberoende kyrka, eller av självägande bönder som inte var lika fogliga som sina livegna ryska ståndsbröder.

Ryssland var under 1700-talet också en accepterad medspelare i den europeiska maktpolitiken. Första gången ryska trupper intog Berlin var inte 1945 utan 1760 (under sjuårskriget) och 39 år senare stred ryska soldater sida vid sida med briter och österrikare mot det revolutionära Frankrike – så långt västerut som i Nederländerna, Schweiz och Italien. När Ryssland till skillnad från Preussen och Österrike vägrade inordna sig under Napoleon, mobiliserade den franske kejsaren hela Europa i ett misslyckat invasionsförsök 1812. Franska trupper utgjorde i själva verket mindre än halva den 600 000 man starka invasionsstyrkan. Resten kom från Frankrikes allierade och satellitstater.

Att Ryssland överlevde 1812 och besegrade Napoleon blev landets stora genombrott som europeisk supermakt (en kronprins importerad från Frankrike räddade Sverige från att hamna på fel sida i slutstriden). Tsar Alexander I blev den främste arkitekten bakom det nya, mer samarbetsinriktade säkerhetssystem som etablerades på Wienkongressen 1815. Bland de europeiska statsmännen utmärkte han sig genom sin idealism, sin tro på europeiska värderingar och på att stormakterna hade ett ansvar för att värna även små staters intressen.

Förutom freden mellan staterna var ett viktigt inslag i Alexanders idé om kollektiv säkerhet den "inre freden". Stormakterna skulle

skydda den bestående ordningen och gemensamt ingripa mot nya revolutioner. Det var detta som fick den europeiska intelligents svärmeri för Ryssland att verkligen svalna, särskilt efter Alexanders död 1825, när hans reaktionäre bror Nikolaj tagit över tronen och med våld slagit ned den liberala dekabriströrelsen. "Mina herrar, sadla era hästar, Frankrike är republik", påstår Nikolaj ha utropat inför sina gardesofficerare när nyheten om februarirevolutionen i Paris nådde honom. För ett dynastiskt, mångtänkskt imperium som det ryska var 1800-talets liberaler med sina krav på nationellt självbestämmande naturliga fiender. Tillsammans med briter och fransmän befriade ryssarna visserligen Grekland från Osmanska imperiet 1829, men senare befäste det brutala krossandet av revolutioner i Polen och Ungern bilden av tsarriket som Europas gendarm.

I europeiska konservativa kretsar var detta inte nödvändigtvis något negativt. På samma sätt som politiker från ungerska Fidesz, franska Front National eller svenska Sverigedemokraterna i dag förmår se förtjänster hos Putinregimen, kände skalden Per Daniel Amadeus Atterbom ideologiskt frändskap med tsarväldet. Han oroade sig under Krimkriget för att Ryssland skulle krossas av västmakterna: "god

natt då i Europa, icke blott med den despotiska principen, utan fastmer med hela den monarkiska". En annan varm Rysslandsvän var Otto von Bismarck, som tjänstgjorde som preussisk ambassadör i S:t Petersburg kring 1860 och under några år hade en passionerad kärlekshistoria med en rysk grevinna. Bismarck förstod att hans framgångsrika enande av Tyskland 1871 hade haft Rysslands tysta medgivande som sin förutsättning och ansträngde sig därför för att bevara goda relationer med S:t Petersburg. Mordet på tsar Alexander II 1881 och tsarregimens kamp mot terrorister under

"EU-länderna andel av världens BNP har på tio år sjunkit från en fjärdedel till en femtedel. Deras andel av världens befolkning har sedan 1960 nästan halverats."

de följande åren väckte sympatier i europeiska regeringskretsar. I sina mellanhavanden med icke-européer uppfattades dessutom Ryssland som en del av Västerlandet. Johan R Pallins lärobok i allmän historia – decennierna före första världskriget den mest spridda i svenska läroverk – slår fast att motivet för Rysslands expansion i Centralasien är "att uppföstra de råa folkslagen och trygga den fredliga samfärdseln", motiv som även ansågs ligga bakom britisks, fransmäns, tyskers och belgares närvaro i Afrika.

Synen på Ryssland som ett hot kom att dominera först mot slutet av 1800-talet, när konkurrensen från rysk spannmål började bli kännbar för jordägarna i Västeuropa och radikalnationalistiska och biologistiska föreställningar – exempelvis den om en särskild "slavisk rasidentitet" – började bli ideologiskt allmängods även i konservativa kretsar. Det fanns också en gnagande oro för att en granne vars territorium sträckte sig ända bort till Stilla havet – och som dessutom hade börjat industrialiseras – knappast skulle gå att kontrollera inom ramarna för ett europeiskt maktsystem.

Rysslands nederlag mot Japan och den första ryska revolutionen 1905 förändrade inställningen på nytt. Premiärminister Pjotr Stolypins ekonomiska reformer och den snabba ekonomiska tillväxt som följde skapade förhoppningar om Ryssland som framtida marknad, med stämningar liknande dem som skulle komma i svang bland europeiska investerare ungefär hundra år senare. Samtidigt fängslades omvärlden av modernistiska strömningar inom rysk kultur

EUROPAS ÖDESÅR

och konst. Utbrotten av revolutionärt våld skapade dock osäkerhet. Skulle hotet om inre upplösning locka in tsarregimen på en expansionistisk utrikespolitik?

På senare år har historiker som Sean McMeekin hävdad att regeringen i S:t Petersburg faktiskt spelade en aktivare roll än man tidigare trott när det gällde att driva fram kriget sommaren 1914. Men det är inte bilden av desperata makthavare som försökte avvärja en revolution genom utrikespolitiska äventyr som tonar fram hos McMeekin, utan av en revanschsugen och självmedveten stormakt som äntligen kände sig återställd efter katastrofen 1905 och nu med återvunnen aptit ville hugga in på svagare grannar som det Osmanska imperiet. Desperationen sommaren 1914 fanns snarare i Berlin, där övertygelsen om att ett stormaktskrig var oundvikligt och att Ryssland snart skulle ha gått om Tyskland i militär styrka bidrog till villigheten att gå i krig, eftersom oddsen skulle vara bättre nu än om några år.

När det gäller militär uthållighet och industriell mobilisering var Tsarryssland också betydligt starkare under första världskriget än eftervärlden har förletts att tro – inte minst genom den sovjetiska historieskrivningen som ville framställa regimen som dödsdömd och revolutionen 1917 som oundviklig. Till sist bröt hemmafronten samman till följd av transportkaos och livsmedelsbrist i städerna, men den ryska genomklappningen inför det totala krigets påfrestningar var inte unik. Liknande krissymptom gav sig åren 1917–1918 till känna i Tyskland och Österrike-Ungern – och i mildare form även i Frankrike, Italien och Storbritannien.

Efter bolsjevikernas seger 1917 var synen på Ryssland som Europas antites däremot knappast ifrågasatt – varken av Sovjetunionens fiender eller av dess beundrare. I ljuset av operation Barbarossas grymma verklighet – folkmord, slavarbete, plundring och ödeläggelse – vill eftervärlden helst glömma att Adolf Hitlers stora antibolsjevikiska korståg i själva verket var hans populäraste projekt som europeisk politiker. Sommaren 1941 var ju Josef Stalin den diktator i Europa som hade hunnit mörda flest människor. Finländare, ungrare, italienare, rumäner, slovakier och kroater marscherade sida vid sida med de tyska trupperna. Dessutom anmälde sig hundratusentals frivilliga – spanjorer, fransmän, flamländare, valloner och skandinaver. Även neutrala, mer eller mindre antinazistiska krafter som Franco, påven eller den svenska samlingsregeringen ansåg det nödvändigt att på något sätt ge sitt stöd till kriget i öster. Därigenom blev Hitlers Rysslandsfälttåg 1941 en alleuropeisk angelägenhet och en sorts upprepning av Napoleons företag år 1812. När krigslyckan växlade avtog entusiasmen, och Sovjetunionens ofattbara uppoffringar för att besegra nazismen renderade landet betydande popularitet. Inför stalinismens expansion västerut förbleknade dock dessa stämningar, snabbare än vad vurnen för Tsarryssland hade förklingat efter Napoleonkrigen. Bara genom att låta världsmakten USA stanna kvar kände sig västeuropéerna trygga efter 1945, eftersom det nu fanns en motvikt mot det Ryssland som för länge sedan vuxit sig för stort för det europeiska sammanhanget. Att det stod sovjetiska stridsvagnar vid Elbe bidrog också till att västeuropéerna kunde lägga gamla konflikter bakom sig och börja samarbeta.

Det är först efter kalla krigets slut som vi återigen tvingats förhålla oss till Ryssland som en del av Europa. Under 1990-talet kunde ryska politiker beskriva ett inträde i såväl EU som Nato som framtida mål, och 1996 blev landet medlem av Europarådet. Det Euro-

pa som Ryssland återvände till var dock mycket annorlunda än det Europa landet lämnade vid tiden för första världskriget. Världsdeln hade förlorat det mesta av sin globala pondus och har fortsatt att halka efter. Ryssland var däremot tills nyligen en av världens två supermakter. Vladimir Putin hann fira sin 39-årsdag som sovjetisk medborgare. Det finns följaktligen betydande skillnader i perspektiv mellan de politiker som styr EU och de politiker som styr Ryssland.

Det är å andra sidan trösterikt att dessa olikheter kan vara övergående. När det gäller globalt inflytande rör sig utvecklingen i EU och i Ryssland i samma riktning. Det verkar dock gå snabbare utför med Ryssland, vars ställning i första hand vilar på vetorösten i FN:s säkerhetsråd och på kärnvapenarsenalen. Det sistnämnda resursen skrämmar säkert omvärlden allra mest men är av begränsat värde utom för självförsvar. Landets BNP har visserligen vuxit avsevärt under 2000-talet, men trots en mer än femton gånger större folkmängd än Sverige är den ryska ekonomin inte ens fyra gånger större än den svenska. Ryssland satsar ungefär hälften så stor andel av sin BNP på forskning som EU. Korrupktion och osäkra förhållanden

bidrar till att många av de begåvade forskare och entreprenörer som är så viktiga för ett lands välstånd försvinner utomlands. Fallande energipriser och västs sanktioner efter Ukraina har dessutom fått den ryska tillväxten att avstanna. Det ter sig osannolikt att det ambitiösa upprustningsprogrammet kan fortsätta särskilt länge.

Det föds lika få barn per kvinna i Ryssland som i EU (1,6), Ryssland har liksom EU-länderna också halverat sin andel av världens befolkning sedan 1960 (från 3,9 till 2,0 procent). Den ryska befolkningsminsk-

ningen lär emellertid fortsätta i snabbare takt, eftersom dödligheten i landet är hög – i nivå med det aidsdrabbade Sydafrika. Enligt en studie publicerad i *The Lancet* dör var fjärde rysk man före 55 års ålder, främst på grund av alkohol (motsvarande siffra i Storbritannien är 7 procent). Själv mord var 2010 dubbelt så vanliga i Ryssland som i EU och dödsfall till följd av våld 13 gånger vanligare. Den höga dödligheten innebär visserligen att balansen yrkesarbetande – pensionärer ser gynnsammare ut för Ryssland än för EU-länderna, men nackdelarna överväger. Under perioden 2005 till 2010 minskade befolkningen med 0,4 procent. Utan invandringen från de tidigare sovjetrepublikerna skulle minskningen ha varit 3,5 procent. EU:s befolkning under samma period ökade med 3,5 procent, skulle även utan invandringen ha ökat med någon procent och spås fortsätta öka åtminstone fram till 2040. Befolkningsnedgången i Ryssland kommer däremot att börja redan under de närmaste åren. Annekteringen av Krim tillförde visserligen 2,5 miljoner invånare och kommer att ge ett positivt bokslut för 2014, men så värst mycket mer befolknings-tillväxt av den här typen blir det nog inte. Prognoser pekar på 127 miljoner invånare år 2040 jämfört med 146 miljoner idag. Efter 300 år verkar Ryssland vara en stormakt som passerat "bäst-före-datum". EU-ländernas läge är bättre ekonomiskt och demografiskt, men rörelseriktningen alltså densamma. Varken Ryssland eller Europa kommer att ha samma globala tyngd under 2000-talet som under tidigare århundraden. Vi får acceptera detta och det måste de ryska ledarna också göra. Verkligheten kommer under alla omständigheter att tvinga dem.

Gunnar Åselius är professor i historia vid Försvarshögskolan.

EU-byråkratins nervcentrum: Berlaymontbyggnaden i Bryssel.

FOTO: EMMANUEL DUNAND/AFP/TT

På väg mot undergången

EU har aldrig fått en konstitutionell identitet och kan därför inte skapa grunden för en legitim representation. Det är en existentiell utmaning som Europasamarbetet inte vet hur den ska besvara.

Av Fredrik Erixon

Hur dör internationellt samarbete? Frågan kanske tycks irrelevant, arkeologisk snarare än nutida. Aspirationer på internationellt samarbete är större någonsin. Dess nödvändighet likaså: ju mer som stater vävs samman med varandra, desto större är behovet av samarbete för att lösa gemensamma problem.

Kanske är det också, som en folkomröstningskampanj en gång formulerade det, roligare att säga ja. En Little Englander, Storsvensk eller ”seg selv nok”-attityd har blivit kulturell kuriositet, föremål för omsorg snarare än fördömande.

Inte ens Europas nationalistiska rörelser kan motstå frestelsen; de samarbetar, utan att tyckas förstå ironin, också internationellt.

Internationellt samarbete kan också svara för sig. Tufts-professorn Daniel Drezner argumenterar i en uppmärksam bok, *The System Worked*, att internationellt ekonomiskt samarbete under krisen varit betydligt mer framgångsrikt än vad många tror. Visst blev åtskilliga ambitioner aldrig verklighet: mer frihandel genom Världshandelsorganisationens Doha-runda, bättre koordinering av finansiella regleringar och stimulanspaket, centralbanker som gasar och bromsar i takt med varandra, ett effektivt G20-samarbete som kan ersätta dysfunktionell multilateralism, och så vidare.

Men, för att följa Drezners argumentation, är inte ett rimligare perspektiv att västvärlden hösten 2008 stod på randen till en ekonomisk kollaps, men att den där nya stora depressionen som varje respektabel ekonom såg komma – aldrig kom. Orsaken, menar Drezner, är framför allt internationellt samarbete som fick regeringar att upprepa misstagen under 1930-talet med eskalerande

protektionism, finansiell nationalism, och penningpolitisk åderlätning.

Och har inte Europa på samma sätt löst sina problem framgångsrikt? Under tidigare kriser har Europa sjunkit ner i konkurrerande devalveringspolitik och stört den fria handeln med statsstöd och regleringar. Men inte denna gång. Trots alla sina misstag handlar kontinenten fortfarande med euro. Grekland är fortfarande medlem i euroklubben. Irland har åter EU:s högsta tillväxt. Och vem kunde hösten 2011, då euroländerna var knappt ett snedsteg ifrån uppbrott, tro att euron tre år senare skulle ha ännu fler medlemsstater?

Historien förser oss dock med en obeveklig lärdom: alla former av internationellt samarbete dör.

Är det därför inte dags att fråga oss: hur kommer EU att dö?

Det moderna internationella samarbetet har ett födelseår – 1944. Vid en konferens i Bretton Woods det året samlades politiska ledare och tjänstemän för att skapa grunden för ett nytt internationellt samarbete för fred och starkare ömsesidigt beroende, huvudsakligen genom ekonomin. Här föddes de organisationer vi i dag kallar Världsbanken, Internationella valutafonden och Världshandelsorganisationen.

Tre år senare hade tanken från Mount Washington Hotel i Bretton Woods vandrat till Cambridge, Massachusetts. Vid en ”commencement ceremony” vid Harvard 1947 gav George Marshall, då USA:s utrikesminister, tanken en europeisk karaktär. Regional politisk integration i Europa, och fredlig sådan, hade förvisso varit en strävan >>

sedan mellankrigstiden. Mot slutet av andra världskriget, när tankar om efterkrigstidens politiska ordning började formuleras, drog den till sig personer som Jean Monnet och Robert Schumann. Även om dessa herrar ofta var överens, var Europas regeringar inte alltid det. Länder och städer liknade ruiner, behovet av återuppbyggnad oändligt. Ställd inför ett Europa utan egen förmåga att återhämta sig från krigets skador formulerade Marshall ett uppdrag för USA.

Kriget innebar förstörelse, menade han, men "the visible destruction was probably less serious than the dislocation of the entire fabric of European economy". USA hade ett uppdrag för Europa – att erbjuda resurser till återuppbyggnad – men också ett uppdrag till Europa. Europas regeringar skulle behöva formera ett regionalt ekonomiskt samarbete. Marshallplanen, som lanserades under detta tal vid Harvard, var en blandning av realpolitik och Adam Smith. Den var en del av Trumandoktrinen, att hålla bolsjevikerna borta från Europa, och hade en instruktion för Europa: kontinentens ekonomier måste vävas samman för att skapa tillväxt och fred.

Så föddes förlöparen till vad vi idag kallar OECD och EU.

Så grundades en regel för europeiskt samarbete som senare ofta bevisat sin relevans – och generat en del européer: för att lösa politiskt svåra konflikter i Europa behöver dess regeringar hjälp av USA.

Bretton Woods-konferensen lade också en annan grund för framtida internationellt samarbete. De institutioner för ekonomiskt samarbete som där skapats häcklas ofta för att vara den globala kapitalismens kolportörer, men sanningen är att de vilar på solid socialdemokratisk intellektuell grund. John Maynard Keynes, en av de ledande arkitekterna i Bretton Woods, hade i en rad texter – från hans Sidney Ball Lecture i Oxford 1926, *The End of Laissez-faire*, upp till *General Theory* tio år senare – utvecklat en skarp kritik mot den liberala ekonomiska ordningen som rådde fram till första världskrigets utbrott. Den var, menade Keynes, instabil, kunde inte hantera kriser, premierade extrem individualism, och saknade verkningsfulla institutioner för internationell ekonomisk politik.

Keynes kanske inte repeterade men tangerade Karl Polanyis idé i *The Great Transformation*, att fri marknadsekonomi och nationalstat tillsammans skapade ett instabilt och orättvist "marknads-samhälle". Det var själva kombinationen, marknad och nationalstat, som var explosiv, inte kemikalierna var för sig. För Polanyi och många andra var internationellt samarbete marknadssamhällets motpol – och den kom senare att kläs i akademisk skrud och kallas för "inbäddad liberalism": ett system för "global governance" enligt principen att handeln ska vara fri men balanseras av en välfärdsstat.

Eller för att uttrycka den annorlunda: Adam Smith där ute, Keynes och Gunnar Myrdal här hemma.

Den inbäddade liberalismen erbjöd inte bara utsikten om en välfärdsstat utan också att internationella institutioner kunde skapas för att hantera den och andra politiska uppdrag nödvändiga för att korrigera marknadsekonomin. Den kom också att ges prominent plats i EU:s första riktiga fördrag – Romfördraget, som skapade den gemensamma marknaden i Europa. Alltsedan dess har Europasamarbetets första ideologiska lag varit "ever closer union"; oavsett fråga eller problem har instinkten varit att de kan hanteras med mer samarbete.

Äktenskapet mellan EU och den inbäddade liberalismen har successivt stärkts. Av ren nödvändighet blev EU ett projekt för att minska nationella gränsers signifikans – ett projekt för att rita om Europas karta från dess Westfaliska version, byggd på nationella intressen och maktbalans, till en postmodern ordning byggd på

Europas räddare: George Marshall.

FOTO: PRESENS BILD/TT

transnationella intressen. Detta har varit Europaprojektets styrka. Men det är också dess huvudsakliga svaghet och källan till risken för en förtida död.

Strävan, och dess praktik, bär nämligen på en annan vision än den om internationellt samarbete. Den handlar ytterst om att förvärva en konstitutionell identitet – bli en politisk persona som går bortom den transaktionella identitet som typiskt manifesteras i internationellt samarbete. Den syftar till att uppfinna en ny nation, ett politiskt "vi" som kan legitimera en centraliserad stat. En stat som ytterst kan kommendera människor ut i krig, som med kraft av en konstitution kan begära lojalitet med de beslut som fattats – och får det. En stat som liksom stabila nationalstater inte regelbundet behöver motivera sin existens.

Det är ingen dålig idé, men den är än mer exponerad för existentiella risker. Internationellt samarbete dör nämligen av ett enkelt skäl: de stater som skapat samarbetet dör, kanske inte i formell men i essentiell mening. Den idé om nation och politik som den staten eller regimen tidigare representerat lever inte längre. Stater får nya

EUROPAS ÖDESÅR

identiteter – och kräver därför nya identiteter för internationellt samarbete.

De stora dragen i vår civilisations historia handlar ofta om balansen mellan minoriteter och majoriteter, mellan individ och kollektiv, mellan vad som är legitim och illegitim representation. Stater och regimer har uppstått och fallit när den balansen har ändrats. Evolutionen har inte handlat om att tämja Leviathan – utan i första läget att definiera den.

Internationellt samarbete följer en liknande gång, det är så det föds och dör.

Den Europeiska unionen kommer också att dö, förhoppningsvis inte under min livstid, eller så länge den fortsätter vara ett svar på essentiella politiska behov. Men den accelererar nu sin rörelse mot bortgång.

Europasamarbetet vilar i för hög grad på föreställningen att den förvärvat en konstitutionell identitet. Men det är just det att EU aldrig har fått en sådan – och att den inte har förmågan att skapa grunden för legitim representation. Den Europeiska unionen är i dag en röra av institutionellt ansvar. Ingen kan säga vem som är ansvarig, eller vem en väljare ska rösta bort om den är missnöjd med politiken. EU har av allt att döma demokratiskt stöd för sin existens som internationellt samarbete – men inte som en konstitutionellt baserad entitet med typiskt nationalstatliga anspråk.

Det samlade Europasamarbetet, med alla dess institutioner och beslutsformer, vet inte hur den ska svara på denna existentiella utmaning. I brist på annat samlar sig många i en kritik mot Storbritannien, dess politiskt misskötta hantering av EU-frågor ända sedan Margaret Thatcher, och den märkliga dynamik som nu håller på att leda landet ut ur EU. Men EU:s riktiga utmaning kommer inte från Storbritannien. Den formades snarare när EU:s kärnländer Frankrike och Nederländerna röstade ner förslaget om en EU-konstitution – och har nu kommit att bli en fråga om stormaktsdominans.

Det är hög tid för Europa att tala om Tyskland.

Joseph Brodsky, den ryske poeten, formulerade problemet redan på 1960-talet. Vid ett besök i Kaliningrad, som många decennier tidigare övergått från Ostpreussen till Sovjet, såg Brodsky inget utom ett mini-Tyskland, hus och själar som andades Tyskland – ett land där träden fortfarande "whispered in German".

EU viskar nu på tyska. Inte för att Tyskland vill det utan för att balansen mellan stater inom EU har ändrats, för att stater håller på att dö, inte i formell men essentiell mening.

Europasamarbetet har det senaste åren blivit en gissningslek över vad som rör sig i Angela Merkels huvud. De nya kommissionärerna som flyttat in i Berlaymontbyggnaden har alla skrapat rent lokalerna i jakten på att anställa tyskar. Deras första resor går till Berlin. Jean-Claude Juncker, den nya kommissionsordföranden, är vald på ett tyskt mandat, inte för att Merkel tyckte att han var en särskilt bra kandidat utan för att andra misstänkte att han var acceptabel i Berlins ögon. De viktiga valen av EU:s ledare de närmaste fem åren gick denna gång så smidigt därför att andra länder som traditionellt erbjudit ledarskap har resignerat.

Europa har erfarenhet av samarbete med stormakter. Under efterkrigstiden har Europa varit en junior partner i den trans-

atlantiska firman, för det mesta beredd att anpassa sig till USA:s preferenser. Men det har varit samarbete utan konstitutionella aspirationer, utan idén om att det ska formas ett transatlantiskt "vi" med gemensam och legitim representation. Nu skapar den väldiga spänningar.

Tyskland har heller inte förmågan att kunna vara en stormaktsledare i Europa. Dess ledarskap handlar ytterst om negation – att säga nej – inte om att ha en idé om vad de vill. Få länder i Europa är så kluvet i EU-frågor som Tyskland, så osäkert på hur det ska positionera sig i olika frågor.

Efterkrigstyskland har dött. Det var ett land med få aspirationer utom välstånd och stabilitet i Europa, med en instinkt att oavsett politisk frågeställning söka svar i kontinentalt samarbete. Tyskland i dag har andra ambitioner. Det blickar ut mot världen snarare än inåt mot Europa. Tyskland har globaliserats – och ändrat sin politiska persona på ett sätt som många andra länder i Europa inte har gjort.

Tyskland vill inte viska i Bryssel, det vill tala med världen.

Politiker och opinion i Tyskland rör sig allt mer mot en transaktionell syn på Europasamarbetet. Men landet är första beskyd-

dare av en valutaunion som kräver en allt starkare konstitutionell identitet för att kunna överleva. Den här balansen har inte fungerat. Tyskland försöker balansera externa krav och intern opposition med att exportera sin ekonomiska kultur till andra länder. Men andra länder vill inte alltid ha den.

Internationellt samarbete bygger i ett slags teknisk mening på en konvergens av intressen. Detta har varit signalen för EU likaväl som andra former av framgångsrikt internationellt samar-

bete sedan andra världskrigets slut. De senaste åren har en viktig del av EU kommit att ändras: unionen upplever allt större, och särskilt ekonomisk, divergens.

Greklands bruttonationalprodukt (BNP) har minskat med en fjärdedel under krisen. Italien har inte adderat mer reallt välstånd sedan millennieskiftet. Spanien och Portugal har blivit fattigare – och har en arbetslöshet som är större än under den stora depressionen. Deras konkurrenskraft är låg, möjligheterna att exportera sig ut ur kriser små – och aptiten på ekonomisk globalisering har minskat, dessutom från en initialt låg nivå. Förmågan att undvika snabb ekonomisk kontraktion har ytterst handlat om beslut av Europeiska Centralbanken i Frankfurt att expandera sin balansräkning.

Många av de krisande euroländerna har kämpat mot en kollaps i sina stater – mot korruption, politiskt beskydd, endemisk ineffektivitet. Statsproblemet är också större än att bara omfamna de länder som upplevt sig bli Tysklands undersåtar genom EU:s olika ekonomiska hjälpprogram. Frankrike är upptaget av stora interna konflikter som minskat landets förmåga för ledarskap. Några talar om den femte republikens kommande fall. Krisens reningskurer är nödvändiga, men alltför ofta ses de som en ordination från Tyskland och dess allierade.

Många krisande länder hoppades på en nystart för Europasamarbetet efter vårens Europaval och höstens utnämningar. Men vad de fick är ett Bryssel som viskar på tyska.

Fredrik Erixon är Director vid The European Centre for Political Economy.

Det republikanska partiet gick fram stort i kongressvalet. Hur ser framtiden ut för partiet och amerikansk konservatism? Chefredaktören på Weekly Standard, **William Kristol**, ger sin syn på saken.

Av Mats Wiklund

”Sänkta skatter räcker inte”

ÅRETS VAL TILL KONGRESSEN blev ett tillfälle för många väljare att ge igen. För en ekonomisk återhämtning som inte ännu visat sig i plånboken. För en arbetsmarknad som är mer osäker för allt fler med stagnerade lönenivåer och en globalisering som inte självklart gynnar alla. Och för att ökade kostnader för en högre utbildning, biljetten till medelklassen, drar ned farten på den sociala rörligheten.

Inte oväntat drabbades demokraterna hårdast. Partiet gick miste om sin majoritet i senaten och i representanthuset har nu republikanerna sitt största överläge sedan 1940-talet.

Det var en storstilad comeback efter 2012 års presidentval då republikanerna åter gick miste om Vita huset och deras framtid i väljarkåren såg mörk ut mot bakgrund av en allt mindre del vita väljare (partiets bas). Men under de senaste åren har man gjort särskilt två saker som vänt utvecklingen. Det första är en utvärdering av Tea Party-rörelsens värsta excesser och mest besynnerliga kandidater. Den här gången slapp man värja sig från anklagelser om häxkonster eller förklara bort påståenden om att graviditet vid våldtäkt är ”Guds mening”.

Det andra var att republikanerna år 2014 gick till val med ett, säger ett, budskap: allt är Obamas fel. Det gav rejäl utdelning. Tajmningen var dessutom perfekt. En taffligt skött informationskampanj om riskerna med ebola och skrämmande nyheter om IS på marsch i Mellanöstern bidrog under

höstens valkampanj till en redan utbredd känsla av att Washington, det vill säga Obama, inte var att lita på när det gällde. Och bara för säkerhets skull påminde republikanerna ideligen om ”Obamacare’s” stora misslyckande (sjukförsäkringsreformen).

Negativt kampanjande från början till slut. Under de dagar som jag följde senatorsvalet i North Carolina frågade jag statsvetare, lobbyister och journalister om vilka konkreta förslag som riktades till väljarna. De gav mig medlidsamma blickar: inga som helst. Allt gick ut på att misstänkliggöra och förtala. Mönstret gick igen i många andra delstater.

Den republikanska vågen sköljde bort det mesta. Men att på basis av ett val (med det lägsta deltagandet sedan 1942) dra slutsatser om vart USA är på väg vore förhastat. Mer givande är att ställa frågan i vilken riktning republikanerna och amerikansk konservatism rör sig.

En som kan uttala sig med auktoritet är William Kristol, chefredaktör för det konservativa husorganet *Weekly Standard* och med lång erfarenhet av republikanernas utveckling och färdriktning. 1989–1993 var han vice president Dan Quayles stabschef. Han tillhör partiets neokonservativa falang inom utrikespolitiken. Kristol medverkar regelbundet i de politiska tv-debatterna. Hans inflytande, intellektuellt och politiskt, är betydande. Jag träffade honom fyra dagar före

»

”

De senaste femton åren har inte varit lysande för arbetarklassen och medelklassen. Och republikanerna har inte varit bra på att säga att vi kan ta itu med problemen.”

”

Du är 52 år gammal och bor i North Carolina och tänker att du aldrig kommer att tjäna mer än du gör nu. Du undrar vilken framtid har mitt barn som snart går ut college. Det är något nytt för amerikaner.

Jublande republikaner på valnatten.

FOTO: CHERYL SENTER/TT NYHETSBYRÅN

kongressvalet i hans rum på *Weekly Standard* i Washington. Med sin avslappnade stil och professionella vänlighet är han, för att vara Viktig Amerikan, med sin bylsiga tröja och opressade byxor iögonfallande ledigt klädd. Av och till fyrade han av ett leende som skulle få Jack Nicholson att blekna av avund. I början av samtalet hörde han sig för om Sverige. Den nya regeringen? Vad ska Bildt göra nu? Hur ser det ut i Malmö?

Mats Wiklund (MW): Finns det en konservativ koalition?

William Kristol (WK): Visst finns den. Och även när det gick dåligt efter Obamas valsegrar fick den 46–47 procent av rösterna. Det var aldrig frågan om att republikaner och konservativa hade försvunnit. Vi kommer att få lite drygt hälften av rösterna i det här valet. Frågan är om republikanerna kan få något gjort i kongressen och framstå som ett alternativ till Obama. Men det viktiga valet är förstas 2016.

MW: Dagens republikanska parti är en fusion av Barry Goldwaters utrikes- och säkerhetspolitik, Richard Nixons finanspolitik och Ronald Reagans falang av evangeliska väljare. Vad har hänt med den?

WK: Vad som har hänt är att vi vann det kalla kriget. Jag arbetade i Vita huset vid den tiden och kommer ihåg att jag tänkte att "nu blir det svårare att vinna". Och mycket riktigt fick vi Bill Clinton. Sedan kom 11 september. Bush vann. Men sedan kom Obama. Konservatism är inte ett lättsålt budskap i en modern demokrati. Det går mot strömmen och är inte alltid i samklang med tidsandan, vilket vissa av oss uppskattar. Men jag tror verkligen att utrikespolitiken hjälpt republikaner och konservativa att få ut ett budskap som inte bara handlar om att balansera budgeten, öka tillväxten och acceptera en viss ekonomisk ojämlikhet. Men nu är det 25 år sedan Berlinmuren föll...

MW: Låt mig ändå få detta klarlagt. Koalitionen består men har försvagats?

WK: Visst. 1988 fick Bush (George senior) 54 procent av rösterna och Dukakis 45 procent. Det avspeglade åsikterna ganska väl. Nu kan man hävda att efter 2012 har ett visst värderingsskifte ägt rum. Obama fick 51 procent och Romney 46 procent. En del kan förklaras med demografiska förändringar. Minoritetsväljarna är fler och de röstar för det mesta på demokraterna. En del beror som sagt var på säkerhetspolitikens minskade betydelse. Men jag tror också att republikanerna inte längre framstod som partiet för medelamerikanerna ("Middle America"). Nixons och Reagans storhet låg i att de gifte ihop konservatism med amerikansk patriotism men också med en amerikansk politisk medelväg. Jag tror att republikanerna föll i en fälla genom att bortse från vissa ideal hos arbetarklassen och medelklassen.

MW: Man blev partiet för de rika.

WK: Ja lite för mycket. Till viss del var det tillfälligheter. Romney var ju förmögen. Sedan är det ju ett faktum att globaliseringen, som överallt annars, satt press på amerikanska löner. De senaste femton åren har inte varit lysande för arbetarklassen och medelklassen.

Och republikanerna har inte varit bra på att säga att vi kan ta itu med problemen. Demokraterna har inte heller varit bra på det – men de pratar åtminstone om det.

MW: Genom att ta upp ekonomisk ojämlikhet.

WK: Just det. Republikanerna har bra lösningar och en bra politik. Men ibland säger de: "Det är inget problem. Oroa er inte. Vi sänker skatterna." Det räcker helt enkelt inte.

MW: Så vad borde de svara?

WK: Det är en ganska komplicerad historia. Men jag skulle säga att de behöver bli mer populistiska, i ordets positiva bemärkelse. Fokusera på medelklassfamiljers löner och se till att man får ett skattesystem som gynnar deras intressen. Till exempel genom att utgifterna för utbildning minskar. Jag skulle oroa mig mindre över reavinstskatter och beskattningen av rika. En medelamerikan kan konstatera att företagen har haft det ganska bra de senaste fyra fem åren, däremot inte människor med löner och som inte kan göra reavinst. Jag tycker inte att republikanerna har haft mycket att erbjuda dem. Jag säger inte att det är omöjligt att en konservativ agenda skulle kunna det.

MW: Men då måste den vara mer populistisk?

WK: Populistisk. Medelamerikansk. Mainstream. Och det håller redan på att hända. Vi skriver om det i *Weekly Standard*, men också andra tidskrifter har börjat ta upp frågan. Liksom en del kandidater. Det kommer att ta tid. På det hela taget känner jag mig optimistisk. Jämför bara med hur många såg på republikanerna för några år sedan. Att de var slut. Att de aldrig skulle komma tillbaka. Så känns det inte längre. Och vad som verkligen gör mig på gott humör är att – det ser vi i flera kampanjer till senaten – republikanerna nu har de yngre kandidaterna. Det blir ännu tydligare om man tittar på presidentvalet. Plötsligt är det demokraterna som har den äldre kandidaten, om man antar att Hillary ställer upp, medan republikanerna är yngre.

MW: Reagan var 70 när han blev president.

WK: Reagan var ovanlig. Men under kalla kriget fanns det en större respekt för mer erfarna politiker. Nu är det en annan era. Men Reagan såg dels ut att vara 55, dels stod han för något nytt: supply side economics och socialkonservatism. Det var inte traditionell konservatism.

MW: Men det är väl ett faktum att republikanerna idag är betydligt mer konservativa? Det finns inte så många moderata republikaner längre.

WK: Det har skett en större utgallring än normalt i amerikansk politik – i båda partierna. Det har sina nackdelar. Och, ja, jag håller med. Idag är republikanerna mer konservativa. Men å andra sidan är demokraterna mer vänster ("liberal").

MW: Är inte det en riskabel utveckling för republikanerna? Behöver inte partiet en mer moderat framtoning?

WK: Jag är inte så säker på det. Man kan mycket väl ha en konservativ presidentkandidat med ett budskap som går hem hos väljarna.

Se på Reagan. Bortsett från Goldwater var han den mest konservativa kandidaten i modern tid. Det är inte så viktigt att befinna sig i den politiska mitten om man inte har något att säga.

MW: Samtidigt är det ju så att kongressen allmänt betraktas som dysfunktionell: helt polariserad och utan minsta förmåga att samarbeta över blockgränserna. Så var det inte förr.

WK: Det stämmer, delvis. Men jag tycker att mycket är överdrivet. Och när den här typen av uppfattningar förs fram är ofta utvecklingen på väg i motsatt riktning. I början 1960-talet, till exempel, ansågs det som ett stort problem att det fanns så många konservativa demokrater att ingenting kunde bli gjort. Några år senare var situationen helt förändrad med en stor reformagenda. Men det stämmer att polariseringen är större nu.

MW: Och att kongressen är dysfunktionell.

WK: Jag är inte så säker på det. Först vinner Obama stort och demokraterna genomför mycket 2009–2010. Det var inte dysfunktionellt. Sedan tar republikanerna över i kongressen och vill rimligtvis blockera Obamas agenda. Det är dysfunktionellt i den mening att politiskt är USA delat. Väljarna har inte låtit sig övertygas av något parti. Under sådana omständigheter blir det många blockeringar, uppgörelser i sista minuten och få beslut fattade. Men är det så illa egentligen? Ligger USA ekonomiskt sämre till än Europa med sina ”funktionella” parlament? Holland har en majoritet, men hur bra går det för honom?

MW: Intrycket man får är att republikanerna satt i system att vara emot Obama. Att de av princip motsätter sig samarbete därför att det skulle gynna honom.

WK: Inte när det gäller utrikespolitiken. Visst finns reella skillnader men kritiken har ändå varit ganska mild. Det går inte att jämföra med hur det var under Vietnamkriget eller Irakkriget.

MW: Vad tror du om Tea Party-rörelsens framtid? Deras kandidater har inte samma politiska inflytande längre.

WK: Jag är för Tea Party-rörelsen. Utan den skulle republikaner och konservativa vara i ett betydligt sämre skick. I en stor populistisk rörelse får man både kandidater som är oförberedda och förberedda. Men det viktiga är att vi har fått nytt blod. En sak som amerikansk politik är duktig på är att inkorporera den här typen av populistiska rörelser i de två partierna. Det blir bångstyrt och bråkigt men man lyckas med att få fram ett bra koncentrat. Mobiliseringen och entusiasmen kring Obamas kampanj var i grunden samma fenomen: en protesterörelse mot det politiska etablissemangen. Båda var autonoma rörelser som visar på styrkan i ett samhälle, inte det motsatta förhållandet.

MW: Du beskriver en flytande situation där ingen fråga riktigt dominerar dagordningen.

WK: Ja, och det är ganska ovanligt. Det finns en del kulturella frågor i omlopp och en betydande oro för ekonomin. Jag skulle vilja säga att den mest orapporterade frågan är känslan hos medelklass-amerikaner att de inte längre kan räkna med att de ska få det bättre än deras föräldrar, som i sin tur fick det bättre än generationen dessförinnan. Att en era nått sitt slut. Sex år efter den stora recessionen känns det som om man ännu inte har återhämtat sig. Du är 52 år gammal och bor i North Carolina och tänker att du aldrig kommer att tjäna mer än du gör nu. Du undrar vilken framtid har mitt barn som snart går ut college. Det är något nytt för amerikaner.

MW: En liberal skulle säga att det är därför den ekonomiska ojämlikheten måste minska.

WK: Jag skulle svara att det är därför vi måste öka människors möjligheter att ta sig in på arbetsmarknaden.

MW: Hur uppfattar du analyserna efter valnederlaget 2012 om att republikanerna har stora problem med att kommunicera med yngre, minoriteter och kvinnor?

WK: Yngre väljare är mer idealistiska och det hjälpte Obama. Att republikanerna nu har fler yngre kandidater kommer att öka deras chanser. Kvinnor? De senaste 30–40 åren har det funnits ett gap. Kvinnor är mer liberala än män. Men det brukar jämnas ut sig.

Etniska minoriteter? Republikanernas retorik gentemot hispancis var alldeles för hård. Det var ett misstag. Men det är inte nödvändigt att vinna deras röster genom att vara för en ultraliberal immigrationspolitik. Budskapet ska vara en politik som ökar social rörlighet.

MW: Men tar du inte väl lätt på kritiken? Den kom ju också från republikanskt håll?

WK: Jag tar den på allvar och jag håller med om att det finns problem. Jag är för en omprövning. Men vad jag säger är att den republikanska eliten trodde att problemet var Tea Party-aktivister, immigrationsmotståndare och socialt konservativa, inte de själva. Men problemet var lika mycket att man var partiet för de rika. Att Mitt Romney betalade 12 procent i skatt på en inkomst på 20 miljoner dollar. Att man är Wall Streets parti. Men jag vänder mig emot en karikatyr av republikanerna som tokstollar.

MW: Vad säger du då om de demografiska förändringarna i USA där de vita blir färre och hispancis fler? Något som antas gynna demokraterna.

WK: Det är ett skifte som måste tas på allvar. Men jag tycker att det har överdrivits. Ta en titt på republikanerna. Två hispanics och två indien-amerikaner är guvernörer. Partiet har en svart senator och flera latinos. Det är inte ett parti som är helt orepresentativt för hur USA ser ut. Vår historia visar också att etniska grupper över tid förändras och uppblandas med andra. Småltdegeln löser en del av problemen.

MW: När det gäller utrikespolitiken har jag en känsla av att republikanerna rört sig i en mer isolationistisk riktning.

WK: Ja, efter Irakkriget blev den förstas mer framträdande. Men den är redan på reträtt. Jag tror inte att Rand Paul (neoliberal republikansk senator från Kentucky med intresse för Vita huset) har ett särskilt stort stöd. Inriktningen hos de allra flesta ledande republikaner är att Obama är för mjuk och anpasslig. De håller sig till en internationalistisk, aktivistisk och – om du så vill – neokonservativ agenda. Och det gläder mig.

MW: Slutligen: Hur ser du på förhållandet mellan Europa och USA? Det skulle väl kunna vara bättre?

WK: Det har ju visat sig att Obama, tvärt emot vad många europeer hoppades, inte är särskilt intresserad av Europa. Han har inte gjort särskilt mycket.

MW: Har du känslan av att USA håller på att avskrivit Europa? Att här finns ett illa dolt förakt?

WK: Det skulle jag inte säga. I min generation studerade man franska och tyska, åkte till Europa över sommaren och såg det som en självklarhet. Här fanns en naturlig gemenskap. För dagens unga amerikaner är det inte lika självklart. Men det är för hårt att tala om förakt.

MW: Jag syftade framför allt på konsekvenserna av att Europa har försvagats militärt.

WK: Det är ett stort problem. I Gulfkriget ingick betydande styrkor från Europa. Det kändes verkligen som en allians. Jag är verkligen för Nato och för en intervenerande, aktivistisk politik. Men det är en realitet att om gapet fortsätter att öka kommer man att undra över vad de ska klara av.

MW: I grund och botten handlar det väl ändå om gemensamma värderingar? Att det är vad som håller alliansen samman.

WK: Ja. Men de banden har försvagats en aning. Kalla kriget höll oss samman. Visst. Vad Putin gör är inte bra, men det känns inte på samma sätt längre.

MW: Du är inte orolig över Putin?

WK: Visst är jag det. Och här finns en viss oro över europeisk dekadens. Men min uppfattning har alltid varit att om USA utövar ett starkt ledarskap och samarbetar nära och förtroendefullt med Europa kommer vi att ha goda relationer. Men jag tror inte att det är en särskilt bra idé för européerna att dra sig undan. Kortsiktigt kanske det kan fungera. Men det kan inte ligga i deras intresse att lägga ned 1,6 procent av BNP på försvaret istället för 2,6 procent för att kunna leva lite mer bekvämt. ✱

Tore Frängsmyr är professor emeritus i vetenskapshistoria. Han har bland annat utgivit *Svensk idéhistoria: Bildning och vetenskap under tusen år* (2000), och *Sökandet efter upplysningen* (2006).

En ensam upplysningsman

Peter Forsskål var kanske den enda riktiga upplysningsmannen i Sverige på 1700-talet. Medan de franska upplysningsfilosoferna kunde hjälpa varandra fick Forsskål kämpa ensam.

Av **Tore Frängsmyr**

Numera torde Peter Forsskål för många vara ett ganska okänt namn. Den som intresserar sig för den svenska frihetstiden skall emellertid finna att denna person är väl värd att minnas. Han var filosof och vetenskapsman, deltog med bitska pamfletter i den filosofiska och politiska debatten, han reste runt om i världen som naturforskare och han dog ung.

Forsskål levde kort och intensivt. Hans aktiva tid rymdes inom tio år, och när han avled var han redan bortglömd. För drygt 250 år sedan, sommaren 1763, gick han under i malaria i det land som kallades Lyckliga Arabien.

I den debatt som har pågått i flera decennier om huruvida vi hade en svensk upplysning spelar Forsskål en roll. Traditionellt sett brukar vi koppla ihop upplysningen med Olof von Dalin, Johan Henrik Kellgren och Nils von Rosenstein. Detta är väl inte fel i och för sig, men det är inte tillräckligt.

Peter Forsskål föddes 1732 i Helsingfors som son till en kyrkoherde. När pappan fick förflyttning till Uppland kom han nära Uppsala universitet, där han bevistade föreläsningar redan som tioåring. Det var inte ovanligt att skolpojkar skrevs in vid universitetet under ledning av en informator. Annars fick gossen Forsskål undervisning i hemmet, han läste teologi, filosofi och orientaliska språk (särskilt hebreiska) – ingen dålig utgångspunkt för hans kommande karriär. Efter ytterligare

ett tiotal år återkom han till universitetet och läste för Linné, varför han tillika blev naturforskare.

Endast tjuogoett år gammal kom Forsskål till Göttingen i Hannover. Han hade fått ett stipendium för utlandsstudier, och det var naturligt att han valde just Göttingen. Den staden kom att spela en viktig roll i upplysningen under andra hälften av 1700-talet. Genom släktskap med engelska kungahuset kom kurfursten av Hannover att väljas till kung av Storbritannien 1714 (med namnet George I). Under nästa furste (George II) grundades 1737 universitetet i Göttingen. Bland de olika tyska staterna kom Hannover att bilda en engelsk enklav med stor intellektuell självständighet. Det gjorde att man där kunde föra en filosofisk diskussion som i öppenhet vida översteg vad man kunde säga i Frankrike eller andra länder.

Även Sverige hade från början goda förbindelser med Göttingen. Här fanns några av tidens mest framstående filosofer och naturforskare, bland dem medicinen Albrecht von Haller (också känd som poet för sin dikt *Die Alpen*, 1729) och orientalisterna Johann David Michaelis. Det var därför ingen tillfällighet att Forsskål hamnade här. Redan 1756, tjugofyra år gammal, disputerade han på en avhandling som innehöll kritik av ”den nyare filosofins principer”. Det låter litet vagt och blygsamt, men i själva verket var det fråga om eldfängt stoff.

Oftast förklaras aldrig vad som menas med ”den nyare filosofin”, så är det till exempel i nyttgåvan av Forsskåls skrift om den borgerliga friheten. >>

Peter Forsskål. Porträttet är
tillskrivet Paul Dahlman och
tillhör Uppsala universitet.
FOTO: MIKAEL WALLERSTEDT

”Alla som kunde falla inom en yttre ram av deism och fritänkeri utmålades som förhatliga. Forsskål var en utmärkt måltavla.”

Men vet man inte vilken filosofi som avses kan man inte förstå Forsskåls kamp för den filosofiska och vetenskapliga friheten. Den nya filosofin utgjorde ett systembygge av matematikern och filosofen Christian Wolff, vars lära under flera decennier var dominerande på kontinenten. Även i Sverige hade Wolffs inflytande blivit ledande, framför allt vid Uppsala universitet under perioden 1720–1760.

Wolff var egentligen matematiker, men med tiden blev han alltmer filosof och som sådan starkt influerad av Leibniz. Han formulerade vad han kallade ”den matematiska metoden”, vilken innebar att man skulle bygga upp filosofiska resonemang enligt ett matematiskt arbetssätt, utifrån två axiomatiska principer, motsägelselagen och den tillräckliga grundens lag. (Den senare lagen innebär att det måste finnas en tillräcklig grund för att en sak skall existera.) Från dem skulle man sedan följa resonemanget precis som i matematiken, och så skulle man nå fram till ovedersägliga slutsatser. På så sätt skulle man få exakta resultat även i ämnen som etik och statslära. Område efter område betades av, logik, ontologi, kosmologi, teologi, psykologi, juridik etcetera. Vissa verk publicerade han på tyska, vissa på latin. Det är lätt att känna igen Wolffs skrifter, nästan alla på tyska började med orden *Vernünftige Gedancken*; svenska epigoner började lika självklart med orden ”Förnuftiga Tankar om”.

Wolff var professor i Halle, en tid också rektor, men när han 1723 höll ett rektorstal om den kinesiska tänkaren Konfucius inträffade något sensationellt. Han hävdade att Konfucius försvarade en god moral, trots att han inte var kristen, och detta kunde inte tålas av pietisterna i Halle. Han blev avsatt och landsförvisad. Han tog då sin tillflykt till universitetet i Marburg, som tillhörde grevskapet Hessen-Kassel. Banden med Sverige stärktes ytterligare, eftersom den svenske kungen Fredrik I samtidigt var lantgreve i Hessen-Kassel. År 1740 uppsteg Fredrik den store på tronen i Preussen och i hans rike fick som bekant var och en bli salig på sin tro; han återkallade Wolff till Halle och öste ärebetygelser över honom; sålunda blev han adlad (med namnet von Wolff), professor i juridik, Geheimeråd och universitetskansler.

Wolffs lärar hade kommit in i Sverige genom matematikerna Anders Celsius och Samuel Klingenskierna, för dem passade den matematiska filosofin perfekt. De presiderade båda för en rad avhandlingar enligt Wolffs mönster. Klingenskierna besökte på sin utlandsresa Wolff i Marburg och imponerade tydligen på sin lärare; när professuren i Uppsala blev ledig skrev Wolff till Fredrik I och rekommenderade Klingenskierna, vilken också fick tjänsten. Men åsikterna om Wolff varierade, även i Sverige.

År 1732 utfärdade universitetskanslern Gustaf Cronhielm förbud för professorerna att presidera för avhandlingar som berörde andra ämnesområden än deras eget. I praktiken var detta ett förbud för matematikerna Celsius och Klingenskierna att behandla filosofiska frågor, det vill säga att utlägga Wolffs filosofi. Men redan sex år senare, 1738, tillträdde en kansler med annan åsikt. Det var Gustaf Bonde, en märklig man på många sätt, matematiker, troende rudbeckian och alkemist. Vid sitt första besök i Uppsala förordade Bonde att professorerna skulle föreläsa om Wolff, framför allt om dennes försvar för den kristna läran. Wolff hade nämligen svängt i sin inställning vid mitten av 1730-talet (genom *Theologia naturalis*, 1736–37). Tidigare hade han försvarat det kritiska förnuftets rätt att diskutera religiösa frågor. Nu menade han att förnuftet skulle försvara den

rätta tron, den skulle intaga en apologetisk attityd. Professorerna bugade sig omedelbart och lovade följa hans förmaningar. Samma år blev Wolff, efter förslag av Bonde, erbjuden att bli kallad till professor Skytteanus i Uppsala, men han avböjde.

En av de mest trogna wolffianerna var Nils Wallerius, först docent i fysik, sedan professor i teologi. Han hade som ung student disputerat för Klingenskierna på en avhandling om Wolffs metod, sedan hade han legat lågt efter Cronhielms förbud men kunde nu blomma upp efter Bondes anmodan. Wallerius fick så småningom en specialsydd professur i apologetik, vilken hade till uppgift att spåra och vederlägga kättare.

I detta getingbo hamnade Forsskål. Han hade i sin avhandling kritiserat wolffianerna hårt och oförskräckt i det han angrep själva förutsättningen för Wolffs tankebyggnad, de två principerna. Den tillräckliga grundens lag är inte universell, ty allt som sker kan inte förklaras ur en tillräcklig grund, eftersom det finns fria och moraliska handlingar som inte faller under den. Rätt och moral kräver frihet, annars kan man inte få beröm eller klander för en viss handling.

Således menar Forsskål att moraliska omdömen inte kan förklaras utifrån en matematisk bevisföring. Men det var högt i tak i Göttingen. En del av hans lärare var wolffianer eller åtminstone wolffianskt påverkade, men det hindrade inte att de tog diskussionen med gott humör. Forsskål fick synnerligen fina omdömen för sin avhandling och blev invald (som korresponderande ledamot) i Vetenskapsakademien i Göttingen.

Efter väl förrättat värv reste Forsskål hem till Uppsala för att göra akademisk karriär. Det gick inte så bra. Visserligen fick han bo hos Johan Ihre, språkprofessorn som var en av de verkligt liberala krafterna vid lärosätet, men det räckte inte. Apologeten Nils Wallerius var inte bara rättrogen wolffian utan också energisk som få. Med ursinnig kraft bekämpade han kättare av alla slag, av vilka de grövsta kallades ateister, materialister och naturalister. Alla som kunde falla inom en yttre ram av deism och fritänkeri utmålades som förhatliga. Forsskål var en utmärkt måltavla. I flera disputationer angrep Wallerius de resonemang som Forsskål framlagt, ibland kom det till öppen polemik mellan de två debattörerna. Vid ett tillfälle uppträdde Forsskål som extra opponent, och disputationen pågick i flera timmar. Man kan tänka sig situationen, en ung respektlös student mot en aktad teologie professor som fått till uppgift att spärra vägen för intellektuella nymodigheter. Det motstånd som Wallerius mobiliserade var tillräckligt för att stoppa Forsskåls karriär. Han blev visserligen docent i ekonomi (i juridiska fakulteten) men det var bara en titel. När han ville få rätt att undervisa avvisades han ganska bryskt.

Forsskål gav sig inte. Han skrev en avhandling på latin, *De libertate civili*, som han ville försvara inför fakulteten. Men fakulteten vågade inte ge sitt tillstånd, och när han överklagade hos Kanslikollegium blev det återigen stopp. Då utgav han skriften på svenska, *Tankar om borgerliga friheten* (1759), en djärvhet utan like. Vi får komma ihåg att censur inte bara tillämpades av Nils Wallerius och hans professorskolleger, utan även att hattarna genom sin politik utövade en stark inskränkning av press- och yttrandefriheten.

Vad var det då Forsskål skrev? Vi skulle nog kalla det för elementära krav på intellektuell frihet. ”Näst livet kan ingenting vara människor kärare än friheten”, skrev han. Vi bör alla sträva efter en rätt

”Forsskål var utan tvivel en skarp intellektuell filosof och debattör, egentligen den enda riktiga upplysningsman vi hade i Sverige på 1700-talet.”

borgerlig frihet. Farligaste motståndare mot denna frihet är mäktigast i landet genom sina ämbeten, stånd eller rikedom. De kan inte bara lätt missbruka den makt de äger utan de kan också ständigt utöka denna makt, så att de övriga medborgarna måste "bäva för dem mer och mer". Värst är naturligtvis enväldshärskaren. Idén om de kröntas helighet skyddar alltför mycket även de mest orättvisa furstar: "Kungarna i Barbariet leka onäpst med sina undersåtars liv, eftersom de anses som helgon", sägs det med en tillspetsad formulering.

Forsskål är till och med så djärv att han ger sig på Karl XII, som ännu hyllades som en nationell hjälte. Under denna kung var Sverige utarmat på folk, livsmedel och penningar, säger han, men likväl trodde folk att denna hjälte inte fördärvade utan försvarade sitt fosterland. Men även om undersåtarna är medvetna om regentens orättvisa, så är det inte lätt för dem att befria sig från en sådan överhet. En borgerlig frihet består i att regeringen har en "inskränkt makt" och medborgarna "en oinskränkt skrivfrihet", det sistnämnda är hans ord för tryckfrihet: "Skrivfriheten uppdriver vetenskaperna till sin höjd, röjer alla skadeliga författningar, tyglar alla ämbetsmäns orättvisa och är regeringens tryggaste försvar i ett fritt rike. Den gör hela menigheten kär i ett sådant regeringssätt."

Frihet måste bevaras med frihet, sammanfattar Forsskål: "En vis regering lämnar menigheten hellre lägenhet att yttra sitt missnöje med pennor än med andra gevär, vilket upplyser å ena sidan, stillar och förekommer buller och oro å den andra." Vidare säger Forsskål att rättssäkerheten är grunden för att vi skall leva i ett tryggt och rättvist samhälle. Ingen får bruka våld mot någon annan, alla måste få sin sak prövad, vi måste följa domstolens utslag, men det kräver också att vi har opartiska domare. Varje anklagad person måste få framlägga sitt försvar.

Många ämnen genomgås. Paragrafen om religionsfrihet ströks dock efter censorn Oelreichs beslut. Näringsfrihetens lov betonas på olika sätt. Samhällets ämbeten bör stå öppna för var och en efter kompetens; i första hand bör de tillfalla dem som visat egen flit och skicklighet, ty då kommer inte tjänsterna i ovärdiga händer, och då får inte "hög släkt, penningar och gynnare" vara avgörande. Vidare skulle inrättas "publika skolor" för att bidra till utvecklingen av alla slags vetenskaper och hantverk. Antalet skolor skall anpassas efter samhällets behov och inte vara bestämda av skräväsenshets regler som bara uppmuntar till lättja, tvång och fattigdom.

Till sist betonar Forsskål att alla medborgare borde få veta allt som rör det egna landet, utom en del försvarshemligheter som kunde komma fienden till godo. Detta kan endast ske genom tryckfrihet, då först kan allmänna rådslag styras av sanning och kärlek till fäderneslandet, vars gemensamma väl också gynnar den enskilde.

Detta kan tyckas vara ganska försiktiga formuleringar, men i hattarnas kulturklimat kunde allting misstänkliggöras. Samma dag som skriften publicerades sammanträdde Kanslikollegium och drog in den. Universitetets rektor, som det halvåret råkade vara Linné, fick i uppdrag att samla in de exemplar han kunde få tag i. Sammanlagt blev det bara 79 exemplar av sammanlagt 500 som kunde skickas in. Forsskål hade hämtat hela upplagan direkt från tryckeriet och delat ut så många han kunde till vänner och bekanta. Skriften hade en strykande åtgång.

Eftersom den akademiska karriären var stoppad måste Forsskål söka sig fram på andra vägar. Han antog 1759, efter rekommendation av Linné och sin lärare Michaelis i Göttingen, ett anbud att delta i en dansk expedition till Lyckliga Arabien (nuvarande Jemen). Avresan skedde först i januari 1761, mellantiden använde Forsskål

till vidare studier i olika österländska språk och till att förkovra sig i naturalhistoria för Linné. Expeditionen, som bestod av fem vetenskapsmän, gjorde ett kortare uppehåll i Konstantinopel och ett längre i Egypten, innan de anlände till Sydarabien i slutet av december 1762. Forsskål samlade växter och djur, samtidigt som han gjorde uppteckningar av olika arabiska dialekter. Nu fick han också för första gången se balsamträdet, en länge närd önskan hos honom själv och hos Linné. Han bröt en kvist och sammanställde en beskrivning som han skickade till mästaren i Uppsala.

Under våren 1763 fortsatte expeditionen med sikte på Sana, huvudort för imanen av Jemen och fortfarande huvudstad. Påfrestningarna var stora, hettan förlamande, minst 38 grader Celsius, malarian gjorde sig snart påmind. Även Forsskål drabbades. Han fick ideliga feberattacker men gav sig inte, ibland fick han surras fast på en kamel för att förflytta sig. Snart blev han helt sängliggande, och på morgonen den 11 juli slutade hans hjärta att slå. Kamraterna

fick begrava honom i hemlighet, eftersom araberna inte ville hysa en otrogens lik på sin mark. De övriga expeditionsmedlemmarna dog successivt. Den enda överlevande var tysken Carsten Niebuhr, astronom och matematiker, som i slutet av november 1767 red in i Köpenhamn, anonym och bortglömd. Det gick samma väg med Forsskåls samlingar, de glömdes bort och vanvårdades, ingen var längre intresserad.

Hur skall då Peter Forsskål och hans insatser bedömas? Var han en ensam upplysningsman eller en del av den stora europeiska strömningen? Förvisso var han bådaderna. Genom sin utbildning i Göttingen hade han blivit en europeisk upplysningsfilosof, men hemma i Sverige stod han alldeles ensam. Han motarbetades, han motades ut. I Sverige fanns ingen upplysning; universitetet, kyrkan och staten samverkade i kampen mot den fria tanken. I ett annat perspektiv kan man säga att Forsskål befann sig i samma läge som filosoferna i Frankrike: de kämpade i underläge. Skillnaden var dock den att i Frankrike var upplysningsmännen så många flera, de kämpade tillsammans, de skrev sina pamfletter, de utgav Encyklopedien, de träffades i salongerna. Forsskål var ensam.

Forsskål var ensam.

Hos eftervärlden har Forsskål däremot blivit upphöjd. Enligt vissa historiker påverkade han filosofen Immanuel Kant, när denne i en skrift 1763 (*Untersuchung über die Deutlichkeit der Grundsätze der natürlichen Theologie und der Moral*) gjorde processen kort med Wolff. Argumenteringen ligger onekligen i linje med Forsskåls, nämligen att moraliska frågor inte kan behandlas med exakta matematiska metoder, men något direkt samband finns inte belagt.

Andra har hävdats att skriften om borgerlig frihet beredde marken för den svenska tryckfrihetsförordningen 1766, även om det låg sju år däremellan. Inte heller här finns något uttalat samband. Det innebär inte att man kan förneka en påverkan åt ena eller andra hållet. Det fanns ingen utbildad praxis i fråga om källhänvisningar, och en del av de idéer som framfördes var inte unika i samtiden.

Man får vara försiktig med en typ av anakronistiska resonemang, det som i England kallas *Whig interpretation*. Det innebär att man lyfter upp det som pekar fram mot vår egen tid, snarare än att bedöma vad som hade betydelse i samtiden.

Forsskål var utan tvivel en skarp intellektuell filosof och debattör, egentligen den enda riktiga upplysningsman vi hade i Sverige på 1700-talet, men någon egentlig betydelse i samtiden fick han knappast. Han kämpade förgäves i en tid då det kulturella och politiska mörkret ännu härskade. Desto starkare skäl har vi för att beundra hans klarsynthet och hans moraliska mod. ✿

Christian Wolff

LYRIK

Poeternas krig

I år har 100-årsminnet av första världskriget högtidlighållits. Många poeter dog under kriget, medan andra fick livsavgörande inspiration. Det skriver **Josefin Holmström**.

KLOCKAN ELVA PÅ natten den 4 augusti 1914 förklarade Storbritannien krig mot Tyskland. Livet förändrades i ett slag för en hel nation, och i synnerhet för de unga vuxna som precis var på väg ut i världen. På universiteten vittnar plaketter och minnes tavlor i collegekyrkorna om de unga män som avbröt sina studier för att ta värving. I Cambridge har universitetskyrkan i år hållit minnesgudstjänster och colleger haft utställningar om krigets kvinnor. På Remembrance Sunday den 9 november lades kransar av vallmor ner vid krigsmonumenten.

Många av de lovande studenterna kom aldrig tillbaka till de svala biblioteken och medeltida gränderna i Oxford och Cambridge. Somliga dog på flodbankarna vid Somme, andra på improviserade bäddar i tältsjukhus. De som återvände levande gjorde det med minnen och upplevelser som de inte alltid kunde bearbeta. Efter krigsslutet ökade fyllet och slagsmålen i städerna. Det var inte bara den politiska kartan som ritats om; de nya skiljelinjerna var även själsliga.

Hur hanterar en människa ett trauma?

Ofta sker det genom berättelsens kraft. År 2011 utkom P J Harvey med *Let England Shake*, ett temaalbum om Englands krigshistoria. "How is our glorious country sown? Not with wheat and corn", sjunger Harvey och föreställer sig fält gödslade med soldaters blod och plogade med trampande fötter och stridsvagnar. Och det är sant att denna makabra mylla frambringade stor poesi. Två av första världskrigets brittiska poeter har blivit särskilt berömda. Den förste är Siegfried Sassoon, den andre Wilfred Owen.

SIEGFRIED SASSOON, eller "Mad Jack" som han kallades i armén, hade börjat skriva poesi efter studierna vid Cambridge och fortsatte bearbeta sina upplevelser i Frankrike.

Han var öppet kritisk mot kriget och under 1917 fick han nog och skrev ett brev till sin överordnade där han meddelade att han var färdig som soldat. Han menade att kriget redan hade kunnat vara över om "de som har makt att avsluta det" inte hade velat förlänga processen. Sassoon skickades till militärsjukhuset Craiglockhart för att behandlas tillsammans med soldater som led av krigsneuroser, så kallad *shell shock*. Förmodligen gick Sassoon med på behandlingen eftersom alternativet var att ställas inför krigsrätt. Vistelsen skulle dock komma att få stor betydelse för litteraturhistorien: på Craiglockhart träffade Sassoon soldatkollegan Wilfred Owen som just evakuerats från fronten. Owen hade skrivit poesi sedan unga år, men det var under Siegfried Sassoons överinseende som hans utveckling tog fart på allvar.

Inte minst berodde detta på det radikalt annorlunda perspektiv på kriget som Sassoon bidrog med: mindre hjältemodigt *jus bellum iustum*, mer meningslös slakt.

Tysken Ernst Jünger sjöng soldatlivets lov i sina "heroisk-realistiska" krigsmemoarer *I stålstormen* och beskrev den förväntan

han kände när tåget förde honom och hans kamrater närmare fronten. De engelska krigspoeterna skrev naket och ärligt om krigets fasor, om råttorna i skyttegravarna och himlarna upplysta av fientlig eld, om att försöka dricka bort skräcken och hemlängtan i militära barer, om regn och lera och döda kamraters kroppar. Under Sassoons mentorskap blev Owen ett vittne istället för en propagandist. Genom att skriva den kända dikten *Anthem for a Doomed Youth* som en sonett riktar han kritik mot idealiseringen: när en traditionellt lyrisk form får i uppgift att rymma makabra krigsupplevelser blir absurditeten i att försöka hylla våldet mer uppenbar. Soldaterna dör som boskap i en ironisk blinkning till pastoralen, och körerna som borde ha sjungit de döda till

De engelska krigspoeterna skrev naket och ärligt om krigets fasor, om råttorna i skyttegravarna och himlarna upplysta av fientlig eld.

2000-talets roman

66 Erik Hedling hyllar de nya tv-serierna

Pusjkinkulten i Putinland

68 Lars Lönnroth rapporterar från Ryssland

Saklighet som står sig

70 Ellinor Skagegård läser Hans Fallada

En förlorad värld

72 Mattias Severin om en dekadent adelsman

Krönika

73 Joakim Stymne slår ett slag för stipendier

I korthet

73 David Andersson om Stig Dagerman

Soldater i Verdun 1916.

FOTO: GETTY IMAGES

vila består av vinande kulor. Sassoons *The Dug-Out* lånar även den sitt tilltal från lyriken. Diktjaget betraktar en sovande kamrat, något som känns igen från otaliga dikter. Men här finns inget lugnt eller vackert över den vilande, hans ben och armar ligger i en oroväckande vinkel och berättaren ruskar honom ilsket: "When you sleep you remind me of the dead."

KRIGET MÅ HA INSPIRERAT poeter, men det avslutade naturligtvis många lovande karriärer. Wilfred Owen dog i Frankrike en vecka före vapenstilleståndet 1918, samma år som han skrivit den märkligt vackra *Strange Meeting* där en soldat möter den man han just har skjutit. Rupert Brooke, som en gång kallades "den vackraste mannen i

England" och komponerade poesi i en idyllisk fruktträdgård utanför Cambridge, dog på ett franskt sjukhusfartyg till följd av ett infekterat insektsbett under sin tjänstgöring i den brittiska flottan. Hans *The Soldier* finner tröst i "some corner of a foreign field / That is forever England". Hemlandet är inpräglad i hjärtat och odödligheten är förbunden med dess jord.

Denna koppling är särskilt tydlig hos den walesiske poeten och essäisten Edward Thomas, vars död i första världskriget har gjort att han räknats till krigspoeterna. Hans dikt rör sig över den engelska landsbygdens fält snarare än över slagfälten. Med tålmod och ett mjukt elegiskt tonfall skrev han fram det land som hotades slitas sönder av krigsmaskineriet, oftast utan att ens

nämna gevär, skyttegravar eller stridsvagnar. I ett brev till den amerikanske poeten Robert Frost, skickat från fronten, erkänner Thomas: "Jag tvivlar på att någon här tänker mindre på sitt hem än vad jag gör, och samtidigt tvivlar jag på att någon älskar det mer." Edward Thomas förflyttar sig genom skogar och trädgårdar fördunklade av minnet, platser där sanningen alltid tycks finna sig precis utom räckhåll och där "hemma" blivit något som bara kan existera i det förflutna. "I have mislaid the key", konstaterar det uppgivna diktjaget i *Old Man*. Berättaren i *I Never Saw that Land Before* vandrar genom ett bildskönt landskap som bär spår av våld – slånärsträden gapar som sår där de kapats av slätterkarlens lie. *The Cherry Trees* är en ögonblicksbild av fränvaro: träden strör körsbärsblommor över vägen som inför ett bröllop, men de som kunnat gifta sig är borta.

DET VAR NU INTE BARA männen som hördes. Vera Brittain studerade engelsk litteratur vid universitetet i Oxford när kriget bröt ut, och övertygad av skickliga propagandakampanjer beslöt hon sig för att ta en paus från sina studier och utbilda sig till sjuksköterska. Efter kriget skrev Brittain om sina upplevelser i memoarerna *Testament of Youth*, "en självbiografisk studie över åren 1900–1925". Tanken var att försöka beskriva den effekt kriget haft på den generation unga britter som liksom Brittain fått sin "ungdom sönderslagen". För det var kanske främst så kriget upplevdes när det bröt ut, som ett "oerhört irriterande avbrott". Brittain beskriver hur de vanliga vardagsljuden – ett telefonsamtal, en knockning på dörren – plötsligt blir skrämmande eftersom de kan innebära dåliga nyheter. På sjukhuset där hon arbetade reciterade Brittain Kiplingverser för sig själv för att orka med de långa dagarna. Hon gnabbades via brev med den fästman som senare stupade, och hennes memoarer visar på den sällsynta hårdighet och uthållighet som människor kan uppbbringa i de mest påfrestande situationer.

Kvinnliga poeter under denna period ger oss ofta en kompletterande bild av kriget: barnboksförfattaren Eleanor Farjeons *Now That You Too*, en dikt skriven efter att Farjeon tagit avsked av Edward Thomas som hon var hemligt förälskad i, balanserar mellan sorg och resignation men bekräftar till slut kärlekens seger över döden. Att vänta på någon som förmodligen aldrig återvänder är kanske lika krävande som att dra ut i krig.

Något av det mest smärtsamma med läsningen av första världskrigets poeter och deras försök till hopp och upprättelse är vetskapen om hur snart historien skulle upprepa sig i Europa. De stora förändringarnas tid hade bara börjat. ✱

Från tv-serien *Sopranos*.

FOTO: GETTY IMAGES

TV

2000-talets roman

De moderna tv-serierna håller en hög konstnärlig nivå, och kan jämföras med 1960-talets bästa europeiska och amerikanska filmer. Det menar **Erik Hedling**.

FÖRRA SOMMAREN hade jag en diskussion med den gamle brittiske filmhistorikern David Robinson, som bland varit högt respekterad kritiker på *Times*. Diskussionen avsåg den gradvisa datoriseringen av filmmediet, det faktum att streamingtjänster på nätet i allt högre grad tagit över filmdistributionen. Robinson menade dock att han aldrig skulle drömma om att se film på en datorskärm. Han har aldrig ens haft en tv, och kan bara acceptera att se filmer i den form som ursprungligen avsetts, det vill säga på biograf.

"Men", hävdade Robinson, "det är nog dags att införskaffa en tv nu – en gammal

kollega ringde upp mig och började tala om de fantastiska, nya tv-serierna: *It is the sixties all over again*", sa han.

Kollegan hade rätt i så motto att den konstnärliga experimentlustan, det öppna berättandet och den oförblommrade sexualiteten kommit att bli adelsmärke för moderna amerikanska och brittiska tv-serier. På så sätt erinrar de om utvecklingstendenser i filmen under 1960-talet, både i Europa och USA: Bergman, Godard, Antonioni, Cassavetes och Peckinpah.

Idag talar man att hela detta fenomen – de kvalificerade tv-serierna – kom med *Sopranos* vid det senaste sekelskiftet. Fak-

tum är dock att denna typ av tv-serie etablerades redan i slutet av 1980-talet med den för många tittare oförglömliga, 7 timmar långa filmatiseringen av Larry McMurtrys Texas-roman *Lonesome Dove* – jag minns väl de lyriska utbrott från Sydsvenskans dåvarande förstekritiker Jan Aghed. Senare kom David Lynchs *Twin Peaks* och Lars von Triers *Riget*. Särskilt de två senare var abstrakta berättelser, påtagligt inspirerade av det europeiska 1960-talets tvetydighet med dess spirande filmmodernism, med handhållen kamera och stiliserade kameravinklar, fjärran från den tv-teater som tidigare varit ledstjärnan för tv-seriens estetik.

MEN LÅT GÅ för att den amerikanska tv-serien i sin moderna skepnad började med *Sopranos* eftersom denna kännetecknades av alla de grepp som har blivit typiska: finansiering via de prenumerationsbaserade

kabelbolagen Showtime och Home Box Office, ett djupsinnigt psykologiserande, ett processartat berättande, ofta med betoning på psykoerotiska trauman av olika slag. Tv-serien har rent av blivit en direkt motsvarighet till den moderna romanen, ofta i form av att serien rentav utgör en filmatisering av en roman. Och till skillnad från i den traditionella spelfilmen finns det nu tillräckligt med tid och utrymme för att överföra romanens alla subtiliteter.

Ett strålande exempel på en modern romanadaption är HBO:s tv-blockbuster *Game of Thrones*, som hittills figurerat på tv under fyra säsonger med tio stycken nästan en timme långa avsnitt, alltså sammanlagt nästan 40 timmar. I och för sig är den romansvit som tv-serien bygger på, George RR Martins *A Song of Fire and Ice*, en samling tegelstenar, och inte ens de 40 timmarna räcker för att representera allt. Det är, enligt min uppfattning, endast positivt eftersom romanerna är alldeles för långa och omständliga. *Game of Thrones* är det perfekta uttrycket för denna suveräna berättelse, där det genomgående och nyskapande greppet är att med jämna mellanrum slå ihjäl någon av de sympatiska huvudpersonerna, allt i syfte att få åskådarna att sukta efter hämnd mot de onda förövarna, en hämnd som ständigt fördröjs och därmed

får oss att hela tiden längta efter mer. Det är också typiskt för den moderna tv-serien att den ofta befolkas av brittiska karaktärsskådespelare av allra yppersta kvalitet, typ gamle Charles Dance som den iskallt grymme Tywin Lannister i *Game of Thrones*, en person som tacknämligt nog slutade med en armborstpil i magen.

DE FANTASTISKT STILISERADE miljöerna i *Game of Thrones* – borgar med torn och tinnar, medeltida segelfartyg och överdådiga kyrkrum – är en markör för den historiska tv-seriens popularitet. Således återskapar man i Showtimes *The Borgias* ett Rom i all sin renässansprakt. Här gör Jeremy Irons ett starkt porträtt av spanjoren Rodrigo Borgia, mellan 1492 och 1503 påve under namnet Alexander VI, en period som brukar framhållas som höjdpunkt när det gäller korruption, nepotism och hyckleri i den katolska kyrkan.

Serien, ordentligt påkostad, närmast ornamenterad, gick under tre säsonger. Anmärkningsvärt nog skapade några europeiska tv-bolag en serie av samma historiska källmaterial med titeln *Borgia*, med amerikanen John Doman i huvudrollen. Trots avsevärt lägre budget är *Borgia* inte sämre än *The Borgias*, bara annorlunda vad gäller berättelsemässig fokusering och miljömåleri. Jag har med största nöje sett båda, och lärt mig åtskilligt som jag inte kunde om perioden.

MEN DE NYA TV-SERIERNÄ kan också innehålla annat än traditionellt episka berättelser. Ett exempel är HBO:s *Masters of Sex* om de båda sexologerna William Masters och Virginia Johnson, som under 1960- och 70-talen publicerade ett antal

vetenskapliga studier i människans sexualitet som fick stor uppmärksamhet. (Ett anslående exempel på inflytandet från Masters och Johnson var den svenska sexualupplysningsfilmen *Kärlekens språk*, som 1970 sågs av fler än en miljon människor på bio). Serien varierar ständigt sina berättargrepp genom olika nivåer av stilisering: fantasier, medvetet teatrala dialoger och *flashbacks*, och har lyckats hålla tittarna på halster i två säsonger. Här gör britten Michael Sheen en fenomenal rollprestation som den av självbedrägeri och barndomstrauman anfäktade Dr Masters. Serien utgör dessutom en lektion i den vetenskapliga metodik som präglade den medicinska forskningen vid tiden.

En annan sådan studie i vetenskapens mysterier är *The Knick*, skapad för HBO av mästereggissören Steven Soderbergh och med en annan britt, den med påtaglig maskulin utstrålning utrustade Clive Owen i rollen som den narkomaniserade kirurgen Dr John Thackery. Det hela utspelar sig på New York-sjukhuset The Knickerbocker anno 1900, och händelseförloppet kretsar kring alla de spektakulära medicinska uppfindingar som revolutionerade sjukvården, särskilt kirurgin, vid tiden. I centrum står den hyperaktive Thackery, hög som ett hus på kokain, utom när han kan unna sig några timmars återhämtning med prostituerade i någon av stadens många opiumhålor. Men *The Knick* skildrar många andra dimensioner av amerikanskt stadsliv vid det förra sekelskiftet: kriminaliteten, rasismen och alkoholmissbruket. Jag väntar ivrigt på den andra säsongen.

IBLAND KAN MAN se dessa tv-serier på nätet, ibland till och med i svensk television. Således har man sänt alla säsonger av Showtimes oundgängliga *Homeland*, där Claire Danes spelar en helt nyskapande tv-figur, en av bipolär sjukdom drabbad CIA-agent, som mitt i alla depressioner och manier befinner sig i centrum för kriget mot terrorn. Hennes metoder är minst sagt oortodoxa, som till exempel när hon i den första säsongen plötsligt hamnar i en herdestund i ett bilbaksäte med avhopparen Brody, en amerikansk före detta fänge hos al-Qaida, som hjärntvättats till att bli terrorist och som hon satts att övervaka; den senare spelas med all tänkbar finess av engelsmannen Damian Lewis. En psykiater har berättat för mig att inget gjort så mycket för en nyanseerad syn på mentalsjukdom som *Homeland*.

Listan skulle kunna göras lång: *Mad Men*, *Boardwalk Empire*, den franska *Braquo*, mästerverket *The Honourable Woman*, den som romanadaption urstyvt maskerade *Downton Abbey* (de två senare producerade av BBC). Tveklöst lever vi en av det audiovisuella berättandets guldåldrar. Hoppas verkligen att David Robinson äntligen skaffar sig en tv. ✱

Tveklöst lever vi en av det audiovisuella berättandets guldåldrar.

Game of Thrones.
FOTO: HBO

Pusjkin-kulten – i Putinland

I Ryssland bedrivs sedan länge en kult av diktaren Alexander Pusjkin. Den har inte blivit mindre under Vladimir Putins styre. **Lars Lönnroth** har besökt Pusjkinland.

SEDAN FLERA ÅR brukar jag resa med vänner i österled under ledning av den mångkunniga Margareta Attius Sohlman, docent i slaviska språk, ordförande i Svenska humanistiska förbundet samt kännare av rysk konst och kulturhistoria. Hon har planerat resrutten, rekommenderat oss böcker att studera, föreläst för oss, även i de mest skramlande bussar. Andra resenärer, de flesta akademiker, har bidragit med kommentarer och diskussionsinlägg. Varje resa blir på så vis en studiecirkel eller kanske rentav ett platonskt symposium i Humanistiska förbundets anda.

Därför tackade jag genast ja när Margareta föreslog att vi i år skulle färdas ”i Pusjkins fotspår”. Fast jag skall erkänna att jag ändå kände en viss tveksamhet. Varför just Alexander Pusjkin (1799–1837)? Var han inte, strängt taget, en gammaldags nationalromantiker som för länge sedan passerat sitt bäst före-datum, ungefär som vår egen Esaias Tegnér? Hade det inte varit rimligare att färdas i Dostojevskijs eller Tolstojs fotspår och därmed inrikta vårt intresse mot sådana ryska diktare vars texter otvivelaktigt ännu läses, älskas och beundras över hela världen? Är inte Pusjkin, jämfört med dessa giganter, en ganska ointressant lokal storhet, uppblåst till övermått av nationalisterna i Putins Ryssland?

Å andra sidan måste jag medge att min skepsis kunde bero på att Pusjkin, till skillnad från Dostojevskij och Tolstoj, är svåröversatt och besvärlig att tillägna sig på originalspråket, i varje fall för den som i likhet med mig glömt det mesta av den ryska som jag under värnpliktstiden proppades full av på Försvarets tolkskola. Måste det inte ändå vara något märkligt med en diktare som beundrats av så skilda läsare som Dostojevskij, Anna Achmatova och Stalintidens kulturkommissarier, trots att han var en aristokrat som nog hellre drack champagne och förförde societetsdamer än medverkade i sociala revolutioner?

Fast oavsett vad man tycker om Pusjkins diktning är ju hans familjebakgrund och livsöde fascinerande. På farssidan tillhörde han en mycket gammal adelsfamilj, men hans morfar var en svart afrikan som skänkts som gåva till Peter den store och senare avancerat till general. Från honom ärvde den unge Alexander sitt krulliga hår och sin lust att bli officer i tsarens tjänst. Som ung sattes han i den förnäma skola, lycéet, som Katarina II inrättat för högt begåvade adelsynglingar intill själva kejsarpalatset i Tsarskoje Selo. Där visade han stor fallenhet för främmande språk och elegant verskonst men däremot inte för matematik och naturvetenskap, vilket omöjliggjorde den planerade officerskarriären. Efter skoltiden gjorde han sig känd i Sankt Petersburgs salonger som festprisse och kvinnotjusare men också som briljant poet i Lord Byrons efterföljd. Trots sin ungdom och sitt något betänkliga rykte blev han accepterad i vida kretsar som sin tids främsta diktare, vilket delvis berodde på att han behandlade nationella motiv ur Rysslands historia men framför allt på att han införde ett ledigt ryskt litteraturspråk i stället för den franska, som ännu under det blodiga kriget mot Napoleon 1812 var den ryska aristokratis favoritspråk.

PÅ GRUND AV ETT ”frihetsöde” där han kritiserade det auktoritära tsarväldet förvisades han för en tid under relativt angenäma former till Krim och Kaukasus, men fick efterhand lov att slå sig ner på familjegodset Michajlovskoje i Pskov-provinsen, där han skrev delar av *Eugen Onegin*. Under det så kallade dekabristupproret, som bröt ut 1825 och syftade till att ersätta enväldet med konstitutionell monarki, misstänktes han ha stått några av de adliga upprorsmännen nära, men det var ändå inte värre än att han tilläts återvända till Sankt Petersburg, nu som hovman under tsarens personliga beskydd och överinseende. Han gifte sig

med en av huvudstadens förnämsta skönheter och blev en etablerad herreman. Till sin egen olycka utmanade han dock 1837 en fransk officer på duell, sedan denne uppvaktat hans hustru. Det medförde att han vid endast 38 års ålder blev ihjälskjuten av sin rival i en skogsduge utanför Sankt Petersburg.

Denna tidiga och romantiska död var förmodligen en av huvudorsakerna till den kult som uppstod kring Pusjkins person. Bilden av den vackre och förnämne unge diktaren, som fallit för en lömsk utlännings pistolskott, spreds över landet och dyrkades nästan som en helgonikon. Att Pusjkin-kulten kunnat fortsätta långt in i modern tid beror dock inte minst på att hans diktning för ryssar är lätt att förstå, citera och älska tack vare sin lätta och klara stil, virtuosa verskonst och anknytning till nationella minnen, traditioner och platser som alla känner till. Han är aldrig djupsinnig

Ilja Repins målning
av Pusjkin.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

som Dostojevskij eller moraliserande som Tolstoj utan alltid underhållande, ömsom romantisk, ömsom kvickt kåserande. Därför kan versberättelsen *Eugen Onegin*, trots sina många svårbegripliga anspelningar på bortglömda kulturförhållanden, fortfarande göra intryck på unga hjärtan genom sin passionerade kärlekshistoria, sin betagande skildring av lantlig idyll och sin ofta skrattretande satir över sällskapslivet i huvudstadens förnäma salonger. Och en dikt som den ofta citerade "Bronsryttaren" – om Peter den stores berömda rytтарstaty i Sankt Petersburg – kan, trots sin föräldrade nationalism, ännu förtrolla läsare genom sin kärleksfulla apostrofering av det vackra stadslandskap som tsar Peter lät bygga vid Nevas stränder.

UNDER SOVJETTIDEN gjordes energiska försök att läsa in revolutionära budskap i Pusjkins samhällssatirer och brev till sina

vänner inom dekabiströrelsen. Låt vara att dessa försök i dag framstår som föga övertygande – de fyllde dock en god funktion såtillvida att de räddade ett viktigt ryskt kulturarv till eftervärlden. Sovjetmyndigheterna byggde rentav upp arvet ytterligare genom att kräva obligatorisk läsning av Pusjkin i skolan samt upprätta statyer, minnesmärken och Pusjkinmuseer på de flesta platser som kunnat förknippas med diktarens liv, häribland familjehuset i Michajlovskoje, lycéet i Tsarskoje Selo (numera omdöpt till Pusjkin), diktarhuset i Sankt Petersburg och inte minst skogsdungen där han stupat i den olycksaliga duellen. I Putins nationalistiska Ryssland, där kulturen bör tjäna statens intressen, har dessa vallfartsorter ytterligare byggts ut, renoverats och kompletterats, numera med något mindre tonvikt på Pusjkins förhållande till dekabristupproret men däremot med stark betoning av

hans betydelse för ryska nationen, språket och litteraturen.

Det var alltså till dessa vallfartsorter vi nu begav oss i abonnerad buss. Det blev en inspirerande resa som gjorde att jag inte bara lärde mig mer om Pusjkin utan också började uppskatta honom alltmer som diktare. Fast visst var åtskilliga av de relikter vi fick beskåda fejkade och i hög grad tillrättalagda för turistmarknaden. På herrgården Michajlovskoje fanns nästan inga möbler eller andra föremål kvar från Pusjkins tid – det mesta var införskaffat i sen tid för att ge en illusion av idyll och smakfull elegans. Stort nummer hade gjorts av Pusjkins gam-

Denna tidiga och romantiska död var förmodligen en av huvudorsakerna till den kult som uppstod kring Pusjkins person.

la barnsköterska, vars rum utformats till en idealbild av nationalskaldens exemplariska närhet till det enkla och fromma ryska folket. På lycéet i Tsarskoje Selo visas Ilja Repins berömda målning av hur Pusjkin som tonårig elev stolt reciterar en av sina dikter för den gamle poeten Derzjavin som i statlig ämbetsuniform besöker lycéet vid ett examenstillfälle – en bild som understryker kulturtraditionens och diktens fosterande betydelse i nationens tjänst.

PUSJKINS HUS i Sankt Petersburg har blivit ett tempel till ära för den stupade diktaren som den ryska kulturens martyr. Allt är stilfullt, vackert, andaktsfullt. På en vägg syns den skjutne och nedblodade poeten dödsbädd. I en glasmonter tronar ett par duellpistoler, som visserligen ingalunda är de autentiska skjutvapen som användes vid den fatala duellen men ändå erinrar oss om martyrskapet.

När vi till slut kommer fram till skogsdungen där duellen ägde rum får vi plötsligt syn på en gammal man som i smutsig täckjacka och med böjt huvud närmar sig, kliver upp på det där resta Pusjkinmonumentet och kysser poeten porträtt som om det faktiskt var en helig ikon från det medeltida Ryssland. Som symbol för folkets kärlek till Pusjkin är scenen så gripande att man kunde misstänka den för att vara arrangerad av Putins propagandaministerium.

Dock – dikt lever förhoppningsvis längre än politik och nationalism. Putin förgår men Pusjkin består. ✨

A black and white portrait of Hans Fallada, a man with short, dark hair, wearing round-rimmed glasses, a white shirt, and a dark tie. He is looking directly at the camera with a serious expression.

Hans Fallada.
FOTO: TT NYHETSBYRÅN

LITTERATURHISTORIA

Saklighet som står sig

Hans Falladas romaner från 1930- och 40-talen har de senaste åren fått stor uppmärksamhet och kommit i svenska nyöversättningar. Om detta skriver **Ellinor Skagegård**.

FÖRE ANDRA VÄRLDSKRIGET var Hans Fallada Tysklands kanske mest populära författare. Hans bok *Kleiner Mann – was nun?* (*Hur ska det gå för Pinnebergs?*) gjorde stor succé i hemlandet men också i andra delar av världen. Berättelsen om Pinneberg och hans Lämmchen, och deras försök att få slantarna att räcka till i depressionens Berlin, blev en symbol för den lilla människans kamp.

Hans Falladas livshistoria är i sig själv som en roman. Rudolf Ditzen, som han egentligen hette, led under större delen av sitt liv av psykiska problem. Han satt ömsom på mentalsjukhus, ömsom i fängelse. Som tonåring anklagades han för dråp efter att ha dödat sin bästa vän i en misslyckad självmordspakt. En annan gång ställdes han inför rätta för mordförsök på sin fru. Han missbrukade droger och alkohol.

Men det är inte alltid hjältarna som har förmågan att berätta de bästa historierna. I skarp kontrast till Rudolf Ditzens kaosartade liv stod Hans Falladas raka och sakliga skrivande. Pseudonymen hämtade han från två av bröderna Grimms sagor: förnamnet från *Lycko-Hans* och efternamnet från det talande avhuggna hästhuvudet i *Gåspigan*.

HANS FALLADA INSPIRERADES av *die Neue Sachlichkeit*, en stil inom tysk kultur under 1920- och 30-talen som uppkom som en reaktion på den experimentella modernismen. I stället för expressionisternas idealism och romantik skulle litteraturen kännetecknas av saklighet och realism, vilket av vissa ansågs vara för oputsat. Historien om Pinnebergs berättas ur ett gatuperspektiv och utan stora politiska åthävor, även om man i bakgrunden kan ana den framväxande nazismen.

Efter 1933 emigrerade ett stort antal författare, konstnärer och intellektuella från Tyskland. Bland dessa fanns Marlene Dietrich, Thomas och Heinrich Mann, Bertolt Brecht och Albert Einstein. Hans Fallada hörde till fåtalet som stannade kvar. I *More lives than one: a biography of Hans Fallada* skriver Jenny Williams att Fallada var på väg att fly men ändrade sig i sista stund. Han skulle inte kunna skriva på något annat språk än tyska eller leva någon annanstans än i Tyskland.

Detta sågs dock inte med blida ögon. Thomas Mann, vars verk brändes på nazisternas bokbål, sa att ”det må vara vidskepelse, men i mina ögon är alla böcker som överhuvudtaget fick tryckas i Tyskland mellan 1933 och 1945 sämre än värdelösa och ingenting man vill ta i. En stank av blod och skam häftar vid

dem. De bör makuleras allesammans.”

Fallada blev mycket riktigt tvungen att anpassa sig till den nya regimen. I *Hur ska det gå för Pinnebergs?* hade han förolämpat en tysk SS-man, och vid ett tillfälle arresterades han för att ha dragit Hitlervitsar. En annan gång fick han ett personligt brev från propagandaministern Joseph Goebbels: ”Högt ärade Herr Fallada, jag vill göra Er uppmärksam på att Edra verk på svenska språket kommer ut hos Bonniers Förlag, som står i tysk-hetsens främsta linje.” Om detta berättar Fallada i boken *Der Trinker* (*På livstid*), som han skrev i hemlighet då han satt fängslad 1944.

Fallada blev alltmer orolig för att hamna i onåd, och började kompromissa. En period hade han nära kontakt med just Goebbels som hade uppskattat hans bok *Wolf unter Wölfen* (*Varg bland vargar*), vilken sågs som kritik mot Weimarrepubliken. Goebbels ville att Fallada skulle skriva en bästsäljande antisemitisk roman, ett uppdrag som Fallada motvilligt åtog sig. Genom att hamna på en mentalinstitution lyckades han dock undkomma den uppgiften.

I *Wer einmal aus dem Blechnapf frisst* (*Adjö och välkommen tillbaka*), den första bok som publicerades sedan Hitler hade blivit rikskansler, inledde Fallada med några berömande ord om nazisterna för att vara på den säkra sidan. Hans förläggare tyckte att han gick för långt med inställsamheten, men Fallada lät det ändå stå kvar. Senare kom han att sluta skriva sådant som kunde väcka anstöt. Bland annat skrev han en samling barnberättelser om en leksakshund. Det verkade som om Thomas Mann trots allt hade fått rätt.

EFTER ANDRA VÄRLDSKRIGET kom Hans Fallada i kontakt med den blivande östtyske kulturministern, författaren Johannes R. Becher. Med hans hjälp fick Fallada chansen att en gång för alla visa att han inte hade stått på nazisternas sida. Becher hjälpte honom med bostad och med arbete för en kommunistisk tidning. Han lämnade också över en mapp med Gestapodokument till Fallada.

Materialet i mappen berättade om arbetarparet Elise och Otto Hampel, som efter att Elises bror dött i kriget bestämde sig för att göra motstånd mot Hitler. Under två års tid skrev de brevkort där de protesterade mot kriget och uppmanade till kamp. Kortan placerade de ut runt om i Berlin tills de blev arresterade och avrättade.

Om denna historia handlar Hans Falladas allra sista roman, *Jeder stirbt für sich*

allein (*Ensam i Berlin*). Han skrev de 866 maskinskrivna sidorna under 24 dagar. Men det var inte endast innehållet i mappen som inspirerade honom. Hans egen känsla av att ständigt vara påpassad blev också en del i beskrivningen av misstänksamhetens och angiveriets Nazityskland. ”Vad Fallada såg i Berlin på 1940-talet var nog för att en svagare man skulle ha blundat. Men Fallada höll sina ögon öppna. Han var inte stark nog för att lämna Nazityskland, trots att han fick chansen. Men han var stark nog för att ta in det han såg”, skriver Liesl Schillinger i *New York Times*. Trots det tackade han först nej till att skriva boken. Kanske fann han inte sig själv värdig, då han tyckte att han varit mer av en observatör än en motståndsmän.

HANS FALLADA DOG bara några månader efter att han skrivit färdigt *Ensam i Berlin*, och fick därför inte uppleva utgivningen av boken. Det är osäkert om han hade varit medveten om den censur som gjordes, vilket resulterade i den mer svartvita uppdelningen mellan de onda nazisterna och de goda kommunisterna. *Ensam i Berlin* överstämde inte till engelska, eftersom Hans Fallada vid denna tid ansågs vara en Sovjetvän.

För några år sedan hittade Aufbau Verlag originalmanuset, och det visade sig då att detta skilde sig från den publicerade versionen. I Falladas original fanns ytterligare ett kapitel, som delvis förändrade bilden av huvudpersonerna Otto och Anna Quangel (som paret fick heta i boken). De var i själva verket tacksamma mot Hitler för att Otto hade arbete som överman på en möbelfabrik. Anna beundrade Führern och anmälde sig som volontär för det nationalsocialistiska kvinnoförbundet. Det är först när deras son dör som de ändrar inställning. Hans Fallada ville inte skriva om några entydiga hjältar utan om vanliga människor som kan handla hjältemodigt också av privata skäl.

FÖRFATTAREN OCH Förintelseöverlevaren Primo Levi uttalade att *Ensam i Berlin* är ”den bästa bok som någonsin skrivits om det tyska motståndet” har ofta citerats. Att nästan alla de hundratals brevkorten direkt lämnades till Gestapo visade på vilken rädsla människor levde under, och hur svårt det därför var att upprätta ett motstånd, säger han i *Samtal med Primo Levi* av Ferdinando Camon.

Nyutgåvan av *Ensam i Berlin* blev en internationell succé, och boken kom 2012 på svenska. Hösten 2014 gav Lind & Co även ut *Hur ska det gå för Pinnebergs?* i nyöversättning, också det en bok som åter har blivit en storsäljare.

Liesl Schillinger beskriver hur Falladas kritiserade, ”opolerade” stil nu omvärderas. Hon kallar den för *Alte Sachlichkeit* och menar att sakligheten gör att 30- och 40-talens verklighet blivit så genuint bevarad. ✨

En förlorad värld

I en ny bok skildrar Viveka Adelswärd sin släkting Jacques d'Adelswärd Fersen, som levde i en värld av dekadens och exklusiva opiumpipor. Det skriver **Mattias Severin**.

JAG VET TVÅ MÄN som ansetts så farliga att de transiterats genom Tyskland i plomberad järnvägsvagn. Den ene var Lenin, den andre farbror Carl.

Farbror Carl var inte alls min köttslige farbror, utan en mer avlägsen släkting på min mors sida. Till för några år sedan kände jag inte ens till hans existens. Mormor, som annars gärna berättade om släktens ärorika förflutna, hade nämligen helt råkat glömma att nämna farbror Carl. Jag fick därför vetskap om denna ättemedlem först genom en notis i *Svenska Dagbladet* med rubriken "Fängslande homoerotik". Där kunde man läsa om en utställning på Polismuseet av de bilder som 1903 beslagtogs vid en husrannsakan hos friherre Carl von Platen. Bilderna föreställer unga män i, låt oss säga, ovanliga poser och klädedräkter.

Lite efterforskningar i släktens annaler visade snabbt att Carl var farbror till den legendariske tidningsmannen Gustaf "Buster" von Platen och dennes synnerligen skrivkunniga bröder. Genom memoarer och brorsbarnbarn lever nu minnet av farbror Carls oblidade öde vidare: en färgstark men tragisk historia om utlevd olaglig homosexualitet, omyndigförklarande och ständig flykt genom Europa undan lagen. Carl von Platen köpte sig ofta fri från anklagelser med hjälp av en enorm förmögenhet som han hade ärvt av sin morfar Lars Johan Hierta, *Aftonbladets* grundare. Farbror Carl var en elegant estet, blek och lungsiktig, som skrev exotiska reseskildringar och en dålig poesihistoria. Omkring farbror Carl stod en air av *fin-de-siècle* – han

var en svensk Oscar Wilde, om än inte som författare.

Om ett liknande människoöde i samma samhällsklass och vid samma tid, men i sin egen släkt, har nu Viveka Adelswärd skrivit en fascinerande berättelse. I "*Alltför adlig, alltför rik, alltför lättjefull*". Jacques d'Adelswärd Fersen (Carlssons förlag) beskriver hon sitt sökande efter den sista manlige medlemmen av Adelswärdarnas franska ättetgren, den bildsköne Jacques. Redan det koketta tillägget "Fersen" skvallrar om en man som levde för att se och synas; en dandy som iscensatte sitt liv med den dekadente estets alla accessoirer, inklusive en diktsamling tillägnad Marquis de Sade.

REFERENSEN TILL den likaledes vackra, och i Frankrike välkände, greve Axel von Fersen var naturligtvis avsedd att ytterligare öka strålglansen kring den unge baronen. Men i verkligheten kunde Jacques inte alls räkna von Fersen till sina anor; Marie Antoinettes älskare efterlämnade som bekant ingen äkta avkomma. Släktskapet var betydligt mer avlägset, men vem skulle ha den dåliga smaken att anmärka på det?

Högadlig, förmögen och ansedd som både vacker och begåvad, dessutom nyförlovad med den sköna Blanche de Maupeou – livsbanan låg, som Viveka Adelswärd skriver, "utstakad – ljus och till synes lättgängsen". Tills katastrofen inträffade.

Det var nämligen inte bara farbror Carl som fick besök av lagen – om än inte av rättsvisan – 1903. Den 10 juli detta år, i samma

nummer av *Le Figaro* där Jacques förlovningsannonseras, finns också en notis med den olycksbådande rubriken "Un scandal parisien" – en Parisskandal. Det efterföljande mediedrevet handlade om sodomitiska orgier, förförelse av minderåriga pojkar och så kallade svarta mässor med rituella barnamord. För den radikala pressen var detta bara ytterligare ett bevis på den dekadenta elitens umbärlighet och nödvändigheten av sociala reformer.

ETT VIKTIGT PÅPEKANDE är att åtalspunkten gällde "förförelse av minderårig", inte homosexualitet. Den franska strafflagen, *Code Penal*, förbjöd nämligen inte homosexuella kontakter mellan samtyckande vuxna. I enlighet med arvet från upplysningen kriminaliserade man bara, som den lagstiftande församlingen stolt deklarerade 1793, "verkliga brott, inte sådana utpekade av fördomen".

Efter avtjänat straff, Jacques fick sex månader, tog han sin tillflykt till det vackra och toleranta Capri. Där byggde han sin spektakulära Villa Lysis, som fortfarande finns att beskåda, renoverad och sporadiskt öppen för besökare. Och där kunde han fortsätta att odla sin *persona* tillsammans med alla de andra i den tidens elit som av ett eller annat skäl vantrivdes i kulturen. Eller helt enkelt var på flykt undan rättsvisan.

I slutkapitlet konstaterar Viveka Adelswärd att projektets syfte, att få svar på frågan om vem Jacques d'Adelswärd var, nog inte har uppnåtts. I förbifarten har däremot hennes förståelse av den tid som kallas *la belle époque* fördjupats. Detsamma gäller oss läsare; Viveka Adelswärd ledsagar oss in i en främmande värld, nej en halvvärld, av demimonder, sidenfrasande togor och exklusiva opiumpipor.

Skildringen av Jacques livsbana, från aristokratisk frihet, obekymrad av den ängsliga småborgerlighetens konventioner, till undergången i sjaskigt blandmissbruk, blir också en skildring av en värld och en social ordning dömd till undergång. En värld där kapitalkoncentrationen på ett fåtal händer snart skulle krossas av det stora kriget, tillsammans med legitimiteten för aristokrati och ärvda privilegier. Jacques d'Adelswärd värld är en förlorad värld. ✨

Jacques
d'Adelswärd
Fersen.

Vi behöver fler stipendier

En gång för åtskilliga år sedan reste jag till USA för att studera med ett Fulbrightstipendium i fickan. Summan pengar var inte särskilt stor, men att jag hade fått stipendiet var avgörande för att ta steget. Vistelsen var i sig utvecklande med allt vad den innebar av att lära känna nya människor och att få leva i en annan kultur. Och den fick en central betydelse för efterföljande livsval, både personliga och yrkesmässiga.

Många som fått stipendium kan vittna om hur värdefullt det varit. Forskningsstipendier som lett till banbrytande resultat, resestipendier som resulterat i livslånga samarbeten över gränserna, konstnärsstipendier som möjliggjort perioder av ostört skapande, författarstipendier som avsatt stor litteratur (eller i en del fall åtminstone helkvällar på Gyllene Freden, vilket även det har ett värde).

Trots det skulle jag vilja säga att stipendiet är relativt obesjungat som företeelse. Internet är fullt av tips om hur man söker stipendier, men jag tror aldrig jag har sett en generell argumentation kring vad det är för mening med att ge stipendier.

ÄNDÅ ÄR ETT STIPENDIUM är en helt unik form av ersättning. Ett stipendium är inte en lön, för det förutsätter inte en motprestation. Det är inte en bonus eller ett pris, för det uppmärksammar och belönar inte ett redan utfört arbete. Det är inte ett lån eller en finansiell investering, för det medför inget krav från finansiären att få avkastning på sin insats. Men det är också något annat än en gåva, för det innebär ändå särskilda förväntningar på mottagaren.

Jag tror att den som inrättar ett stipendium intuitivt förstår att det skapar ett alldeles speciellt slags utrymme för förkovran och kreativitet. Ett stipendium säger: vi tror att du har en idé eller en talang där du kan producera eller bli något som är i linje med våra mål och förväntningar. Vi överläter till dig att lista ut hur det bäst ska genomföras. Med dessa pengar ger vi dig ett förtroende. Kom gärna tillbaka och berätta hur det blev.

JAG HAR ETT FÖRSLAG till den som råkar sitta på lite pengar och som kostnadseffektivt vill bidra till att berika samhället: inrätta en stipendiefond! Ett kapital som avkastar några miljoner om året kan möjliggöra minst ett tiotal projekt i liten skala årligen. Det kan handla om allt från resor till reportageprojekt till essäistik till bredare filosofiska ansatser. Det är mer begränsat än att inrätta en tankesmedja med allt vad det innebär av kansli och mötesverksamhet, utan handlar helt enkelt om att gynna personer som har intresse och driv och en potential att leverera något intressant.

Knepet är att fondens arbete måste ledas av en riktigt bra nämnd. Personer som förstår stiftarens intentioner och som identifierar sådana som har potentialen att verka i den riktningen. Det kräver en kompromisslös hållning, där varje mottagares individuella kvaliteter måste tillåtas avgöra beslutet.

Sverige behöver fler stipendier. Pluralism, kreativitet och oberoende gynnas av att rätt individer stöds med begränsade krav på mätbar motprestation. I ett samhälle där debattfloden har förtvivlat svårt att ta sig ut ur sin mittfåra, och där individer alltför ofta görs till representanter för organisationer eller för grupptilhörigheter, kan stipendierna öppna intellektuella rum och skapa fri tid för att ge andra perspektiv. ✿

Joakim Stymne är tidigare statssekreterare i kulturdepartementet och utrikesdepartementet.

I korthet

Dagerman var inte tyst

Nyligen var det 60 år sedan Stig Dagerman tog sitt liv, den 4 november 1954. Det uppmärksammades med en understreckare i *Svenska Dagbladet* av Per Wästberg. Wästberg menade att det bara finns tre nutida svenska författare av högsta kvalitet som har nått ut över världen: Ekelöf, Tranströmer och Dagerman.

Dagermans självmord har ofta satts i samband med den skrivkramp han drabbades av under de sista åren av sitt liv. Han debuterade som 22-åring 1945. Under några år gav han ut flera verk, däribland fyra romaner. Verken fick ett entusiastiskt mottagande, och Dagerman kände sig hämmad av de stora kraven: "Jag blir en sådan slav under mitt namn, att jag knappt vågar skriva en rad av fruktan för att skada det." På 1950-talet publicerade han inga fler böcker.

Ändå kanske uppfattningen om Dagermans tystnad bör revideras något. Trots allt fortsatte han att skriva kortare texter. Året efter hans död, 1955, gav Olof Lagercrantz ut *Vårt behov av tröst*, som innehöll ett urval av Dagermans noveller, dikter, artiklar och självbiografiska texter. Många av dem – bland annat den fina titeltexten och det suggestiva romanfragmentet *Tusen år hos Gud* – hade skrivits under hans sista år.

Framför allt var Dagerman flitigt verksam med sina dagsverser i tidningen *Arbetaren*. När han skrev i denna lättsammare genre kände han inte samma press. Verserna blev bara bättre ju längre han levde och de kunde behandla såväl dagspolitiska ämnen som mer existentiella. Till den senare kategorin hör "Höst", som publicerades den 26 oktober 1954:

"Hur fort blir lönnarna gula,/ som lyser vår vandring i parken,/ Att dö är att resa en smula/ från grenen till fasta marken."

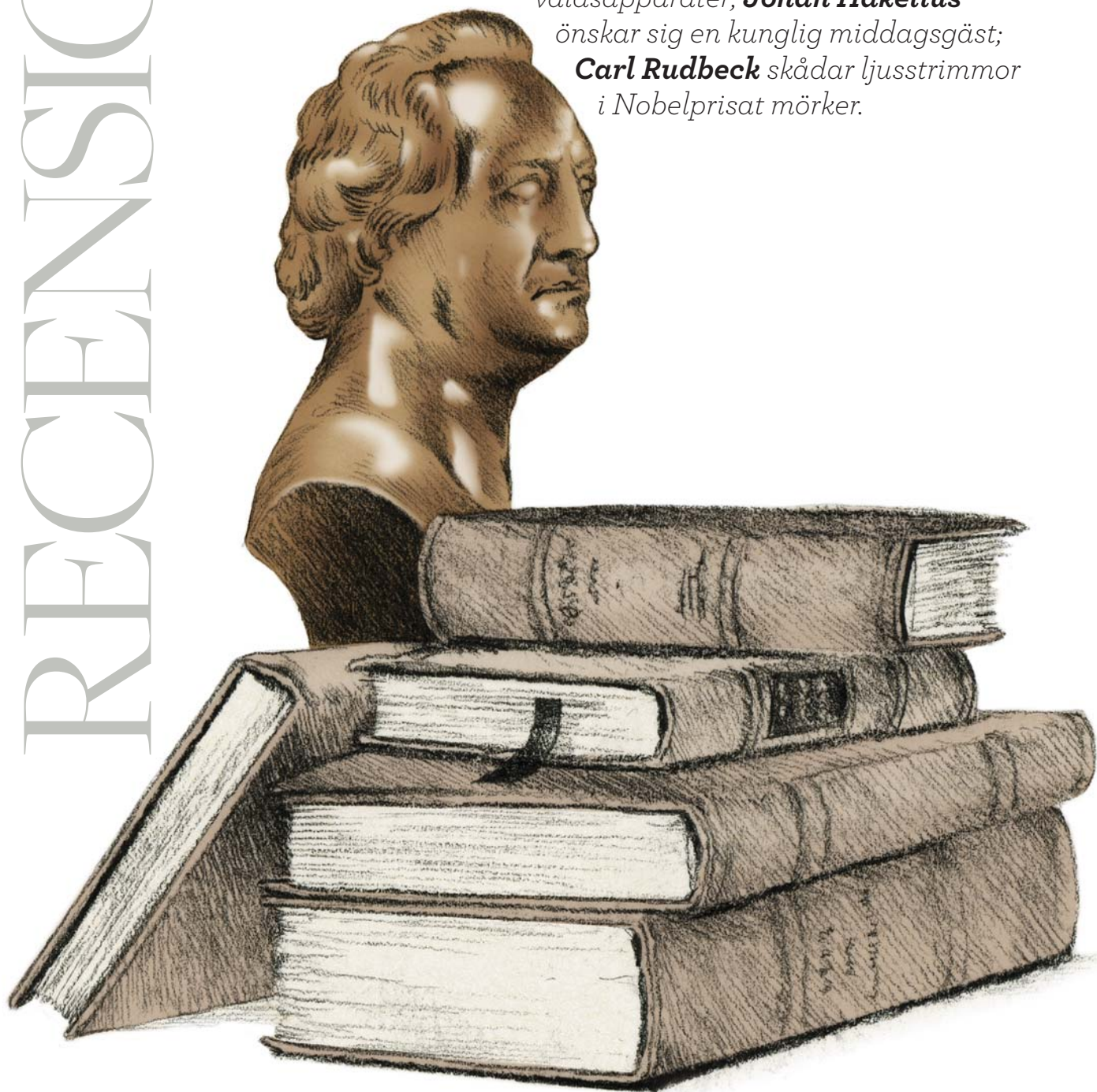
Den sista dagsversen trycktes postumt den 5 november, det var den roliga och fräna satiren över fattigvården "Varning för hunden". I december 1954 publicerades urvalsvolymen *Dagsedlar*. Dagerman hade haft planer på att ge ut ett urval redan 1953 men hans förläggare manade honom att hellre satsa på en ny roman.

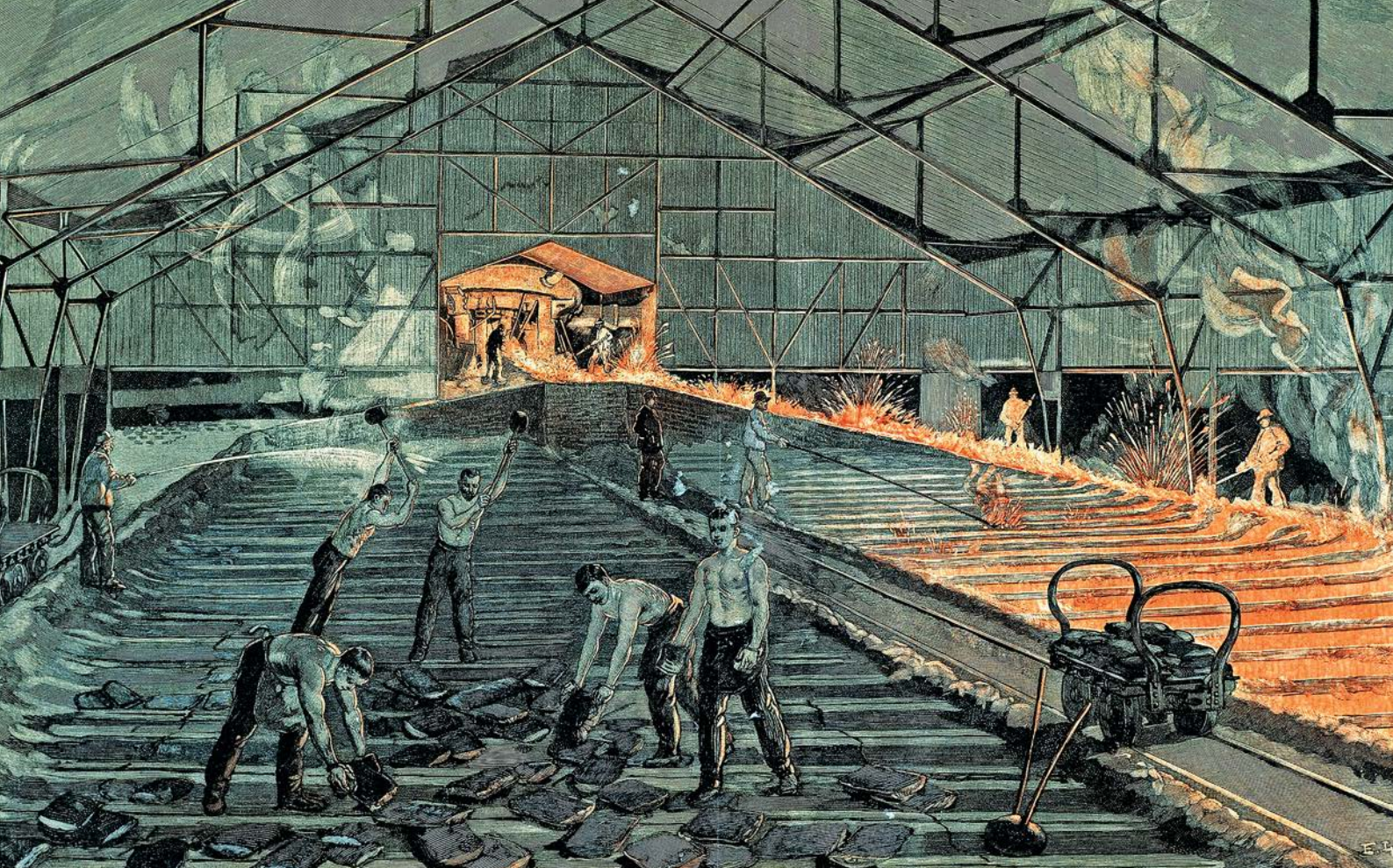
Personligen tycker jag att reportageboken *Tysk höst* och novellsamlingen *Nattens lekar*, båda utgivna 1947, är Dagermans bästa böcker. Men också hans *Dagsedlar* tillhör de oundgängliga verken. De har överlevt bättre än en del av de mer pretentiösa verk som hyllades av samtiden, till exempel den modernistiska romanen *De dömdas ö* (1946).

David Andersson

Detta nummers recensioner:

Håkan Arvidsson begrundar Kapitalets sprängkraft; **Ruth Lötmarker** blickar nostalgiskt tillbaka; **Håkan Tribell** väger hungriga munnar mot flinka fingrar; **Margareta Melén** avtäcker den digitala teknologins rötter; **Martin Lagerholm** inventerar parenteser mellan världskrigen; **Staffan Ulfstrand** uppvärderar grupparbetet; **Jens Riis** lystrar till den rikaste filosofen sedan Seneca; **Kim Salomon** synar pakten mellan två våldsapparater; **Johan Hakelius** önskar sig en kunglig middagsgäst; **Carl Rudbeck** skådar ljusstrimmor i Nobelprisat mörker.

Kapitalismen hörde, enligt Marx, till den moderna epoken. Tysk industri år 1900.

FOTO: DEA/G. DAGLI ORTI/GETTY IMAGES

Kapitalets snåriga väg

Kapitalismen hämtar sin omstörtande kraft i relationen mellan kapital och arbete. Den stimulerar till tekniska framsteg och listig organisation av produktionen. Håkan Arvidsson följer en mödosam utveckling.

HISTORIA

Cambridge University Press har alltid varit känt för sin höga kvalitet på historiska arbeten. Jag kan själv minnas lyckan då jag upptäckte det magistralt lärda och samtidigt spännande verket *Cambridge Economic History of Europe*, där en rad av tidens främsta ekonomiska historiker analyserade och samman-

fattade Europas ekonomiska utveckling. Verket blev därefter en ständig följeslagare i min historiska bildningsresa, alltid lika pålitligt såväl med sakupplysningar som med analytiska uppslag och breda utblickar över Europas ofta snåriga historia.

Det var därför med stor spänning jag slog upp det nya tvåbandsverket från samma förlag, *History of Capitalism*, och det har inte gjort mig besviken. I sedvanlig stil har man samlat några av tidens främsta auktoriteter på kapitalismens historia

och låtit dem sammanfatta sin egen och andras forskning på området. Resultatet är genomgående mycket gedigna och intresseväckande artiklar.

Den första volymen behandlar kapitalismens uppkomst och utveckling fram till märkesåret 1848. Den andra diskuterar det kapitalistiska systemets spridning över världen och dess slutliga genomslag som modernitetens globala ekonomi.

Nu kan man naturligtvis alltid diskutera vad man skall lägga in i begreppet

>>

kapitalism. I dagens debatt om begreppet tycks det snarast vara liktydigt med fenomenet marknad. Kapitalism och marknad ses som intimt och oskiljbart förknippade med varandra. I denna föreställning är kapitalism rätt och slätt liktydigt med entreprenörer som opererar på en fri och oreglerad marknad, eller i varje fall en så oreglerad marknad som möjligt.

De flesta av verkets författare tycks gesitt tysta medgivande till en sådan definition av begreppet. Nästan alla bidrag gör i varje fall ingen större ansträngning för att finna en striktare definition. Det är en smula problematiskt. Det finns nämligen inom den ekonomiska historien en djup och grundläggande konflikt i just denna fråga – en konflikt som utmejslas redan i 1800-talets samhällsfilosofi.

Två av det moderna ekonomiska och sociala tänkandets titaner står här mot varandra, nämligen Karl Marx och Max Weber. För Marx var kapitalismen ett ytterst specifikt system, som utvecklades genom en hårdhänt ursprunglig ackumulation varigenom de små jordägarna tvingades från gård och grund och ut i en egenomslös misär, där de nödgades att sälja sin arbetskraft på en ny och obarmhärtig arbetsmarknad. Kapitalismen var i Marx ögon något som hörde den moderna epoken till. Tidigare ekonomiska system hade haft andra kännetecken, annan teknik, andra organisationsformer och utmärktes av en annan organisation av arbetskraften.

Webers position är inte den rakt motsatta, men den är mycket annorlunda. Marx ser ekonomins och kapitalismens utveckling som en historisk lagbunden rörelse framkallad av inbyggda förändringar i samhällslivets materiella struktur. Tagna var för sig kan dessa förändringar vara nog så plågsamma, men genom strukturens egen logik leder de alltid till ett nytt och högre stadium av samhällsutvecklingen och slutligen till en socialistisk omvandling av samhället. Därmed menar Weber att kapitalism i stort sett alltid har funnits. Banditer, tjuvar och prostituerade, liksom handelsmän och industrialister, arbetar alla med målet att maximera sin vinst, och det finns inget historiskt samhälle som inte rymmer något eller några av dessa fenomen.

Medan Marx ser den moderna kapitalismen som unik och som en skapelse som logiskt har vuxit fram ur människans metodiska bearbetning av och profiterande på naturen, lägger Weber större vikt vid människans egen vilja och handlande än på strukturen. Människan är i Webers perspektiv en resonerande aktör i en svårgenomskådlig väv av händelser, en aktör besatt av att skapa sig en större frihet, som kommer att smida sig själv en järnbur av

sina dygder, plikter och den byråkratiska logiken i det system som hon ohjälpligt skapar i sin kamp för ekonomisk lycka och social trygghet.

Hos Marx är människan på sin höjd en marionett tvingad att vandra genom historiens öken för att nå det paradiset, kommunismen, som är beläget vid öknens slut. Av de båda är Marx optimisten genom sin förlitan på den strukturella logikens välsignelsebringande kraft. Weber är pessimisten som ser människan som utlämnad till sig själv. Hon är därmed såväl sin egen lyckas som sin egen olyckas smed – en spindel fångad i den väv hon själv spinner.

Det föreliggande verket följer emellertid inte dessa klassiska filosofiska spår, och det är kanske bra. Det ägnar sig istället åt att beskriva kapitalismens empiriska väg genom historien. Verkets alla författare

tecknar och karaktäriserar förtjänstfullt de specifika ekonomiska organisationsformer som har präglat tidigare historiska epoker, och de är genomgående tämligen överens om att såväl antikens som medeltidens ekonomiska system kännetecknades av både marknad och av entreprenörer.

Arkeologiska fynd visar otvetydigt att handeln över Medelhavet under hela den antika perioden var intensiv och omfattande. Både greker och fenicier byggde upp veritabla handelsimperier som genom välfungerande kolonier skapade enorma rikedomar, samtidigt som de spred hemlandets kultur till nya regioner och boplatser. Den atenska, liksom den feniciska, handeln spred sig runt hela Medelhavet. I den klassiska grekiskan fanns ett nyanserat språkbruk kring begreppet marknad. Man använde ordet "agora" för de torg där det bedrevs

Sovjetsocialistisk resning av mur.
FOTO: GETTY IMAGES

handel enbart med lokala produkter och ordet "emporion" för de platser där man sålde och bytte varor från utlandet. Det tyder på att marknaden minst av allt var något okänt fenomen för antikens greker.

"Hos Marx är människan på sin höjd en marionett tvingad att vandra genom historiens öken för att nå kommunismens paradys."

Denna marknadsutveckling skulle inte ha varit möjlig utan förekomsten av ett väl utbyggt system av entreprenörer. Antiken kände väl entreprenörskapets fördelar och det fanns entreprenörer på så gott som alla områden. Det fanns militära entreprenörer, handelsentreprenörer och inte minst religiösa entreprenörer. Utan tvivel kan, exempelvis, en av krigshistoriens mest särpräglade och geniala fältherrar, kartagen Hannibal Barca, mycket väl betraktas som en militär entreprenör. Hela den kartagiska krigsmakten kan på sätt och vis påstås ha varit utlagd på entreprenad.

Det betyder att såväl marknader som entreprenörskap var rikt utvecklade redan i vår historias gryning. Men att beskriva de ekonomiska system som utmärkte de handelsimperier som då kämpade om dominansen över Medelhavet som kapitalistiska är ändå väl djärvt. Det gör nu i och för sig inte någon av bokens bidragsgivare explicit, men underförstått finns likväl en glidning i den riktningen.

Antikens ekonomiska system grundades på ett omfattande slaveri och uppvisade därför en lönsamhet i alla väder och under alla förhållanden. Arbetskraften var gratis och hela den avkastning som pressades ur arbetaren var ren vinst för slavägaren. Det betyder att antikens ekonomier saknade den dynamik som utmärker modern kapitalism. Om nämligen arbetet alltid är gratis finns inget incitament till teknisk eller organisatorisk utveckling. Det spelar ingen roll hur arbetskrävande en process än är, den kommer ändå alltid att ge avkastning och vinst så länge det finns gott om slavar som arbetar för vad det kostar att nätt och jämnt hålla dem vid liv.

Också det romerska världsimperiet byggde genomgående på ett brutalt slaveri. Och Rom fungerade utmärkt så länge krigen och rikets expansion försörjde staden med slavarbetskraft. Krisen kom, som Weber hävdar, först när hela världen lagts under det romerska svärdet och ingen vidare expansion längre var möjlig. Då upphörde krigen och med dem även den oavslutliga strömmen av nya slavar, vars arbetskraft hänsynslöst konsumerades tills en barnhärtig död avslutade livseländet.

När krigen inte längre kunde försörja Rom med ett evigt flöde av nya slavar, blev det nödvändigt att försörja slavarne, tillåta dem att reproducera sig för att förnya stocken av tillgänglig arbetskraft, och då

var inte heller slaveriet längre detsamma som gratis arbetskraft. Weber ser detta som den grundläggande orsaken till det romerska väldets upplösning och undergång.

Slavekonomin är förförisk och förledande genom de enkla vinster den ger slavägaren, men i det långa loppet är den en ekonomisk återvändsgränd. Det finns i slavekonomin ingen ekonomiserande drivkraft, ingen jakt på nya fyndiga och arbetsbesparande tekniker eller organisationsformer. I vår tids kapitalism är detta å andra sidan dess kanske mest utmärkande drag. Varje kapitalistiskt företag anstränger sig till det yttersta för att spara på arbetskraften och göra arbetet så effektivt som möjligt. Däri ligger nämligen hemligheten bakom företagets vinst, aktievärde och möjligheten att erövra nya marknadsandelar. Varje åtgärd som kan nedbringa kostnaden för en viss vara blir sålunda guld värd. I slavekonomin förhåller det sig omvänt. Vinsten är alltid säker och i stort sett densamma oavsett om man inför tekniska hjälpmedel i produktionen eller låter bli.

Moderna exempel på dessa mekanismers ödesdigra betydelse är de amerikanska sydstaternas slavekonomi, som under lång tid förmådde att bära upp en aristokratisk överklass sociala liv, men som när det kom till en avgörande kraftmätning med nordstaternas kapitalistiska och industriella produktionsätt och livsform dukade under. Ett mera närliggande exempel på den bristande dynamiken i slaveri och tvångsarbete finner man i det socialistiska experiment som genomfördes i Sovjet och Östeuropa under en stor del av 1900-talet.

Den sovjetiska socialismen sökte att genom en politiskt planerad ekonomi rationalisera bort vad som ansågs som slöseri i det västligt kapitalistiska systemet och att fördela samhällets rikedom jämnt över folkets breda massa. Det ödesdigra problem som konfronterade de ryska revolutionärerna och deras anhängare var att den planerade ekonomin alltmer kom att likna ett ransoneringssystem, där var och en tilldelades den på politiska grunder fastställda kvoten av produktionsresultatet. Det fanns i denna hårt kontrollerade och byråkratiskt strukturerade politiska

ekonomi ingen möjlighet för den enskilda medborgaren att förkovra sig av egen kraft – att genom eget arbete, egen flit, egen uppfinningsförmåga eller egen sparsamhet förbättra sin egen eller sin familjs situation. Den enda återstående utvägen bestod i att genom klättring i den politiska byråkratin få del av de mutor som oundvikligen måste uppstå i ett ransoneringssystem. När eget initiativ och egen förmåga inte längre utgör något incitament till förkovran dör ofrånkomligen arbetsmoralen.

Den sovjetiska socialismen löste problemet genom en egen variant av slaveri, ett system av tvångsarbete i förvisningsläger där vilken medborgare som helst kunde hamna på grund av kritik mot rådande politik eller för vilken simpel förseelse som helst. Det fanns i denna lägrekonomi anläggningar för alla slags medborgare och alla slags specialiseringar. Det fanns läger som enbart sysslade med raketforskning för militära ändamål och det fanns primitiva skogsarbetsläger som var ett slags dödsläger där människor arbetade sig till döds under vidriga omständigheter. Systemet fungerade så till vida att det någorlunda effektivt kunde samla och organisera arbetskraften till en produktion som på vissa områden kunde matcha konkurrensen från den västliga kapitalismen.

Det militära området var en sådan prioriterad verksamhet under kalla krigets och kapprustningens epok. Trots det saknade det socialistiska tvångsarbetet, på samma sätt som det rena slaveriet, en inre dynamik, en drivkraft att hitta nya, billigare och mer rationella produktionsformer som kunde öka industriägarens vinst, aktieägarens rikedom och även förbättra arbetarnas löner. I och med att arbetskraften rekryterades med tvång och betalades endast med sitt dagliga bröd, eller ännu mindre, var statens och den politiska elitens vinst alltid given. Många av de tidigare socialistiska länderna har efter kommunismens kollaps brottats med följderna av planushållningen. Kapitalismen är nämligen inte bara ett system för att maximera vinsten i en bestämd verksamhet. Den är en hel kultur, en anda som gör att medborgaren ständigt för en överläggning med sig själv om de livsval han eller hon ställs inför. Och att skapa denna kultur, den allt genomsvärande andan, är en månghundraårig process som inte låter sig krympas till ett par årtionden.

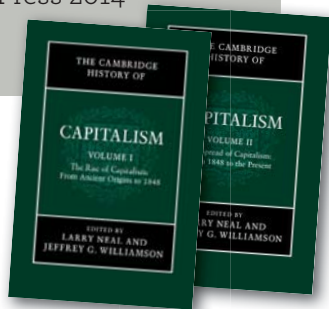
Medborgaren blir i denna kultur en kalkylerande människa, som oavslutligt grubblar över hur han skall förvalta sitt pund så att det växer och ger honom eller henne större och säkrare trygghet. För att uppnå dessa mål är medborgaren beredd att offra en kortsiktig vinst för en långsiktig trygghet. Han eller hon är beredd till hårt arbete så länge detta arbete inta bara ger

>>

THE CAMBRIDGE HISTORY OF CAPITALISM

VOL I & II

LARRY NEAL & JEFFREY G WILLIAMSON (RED)
Cambridge University Press 2014

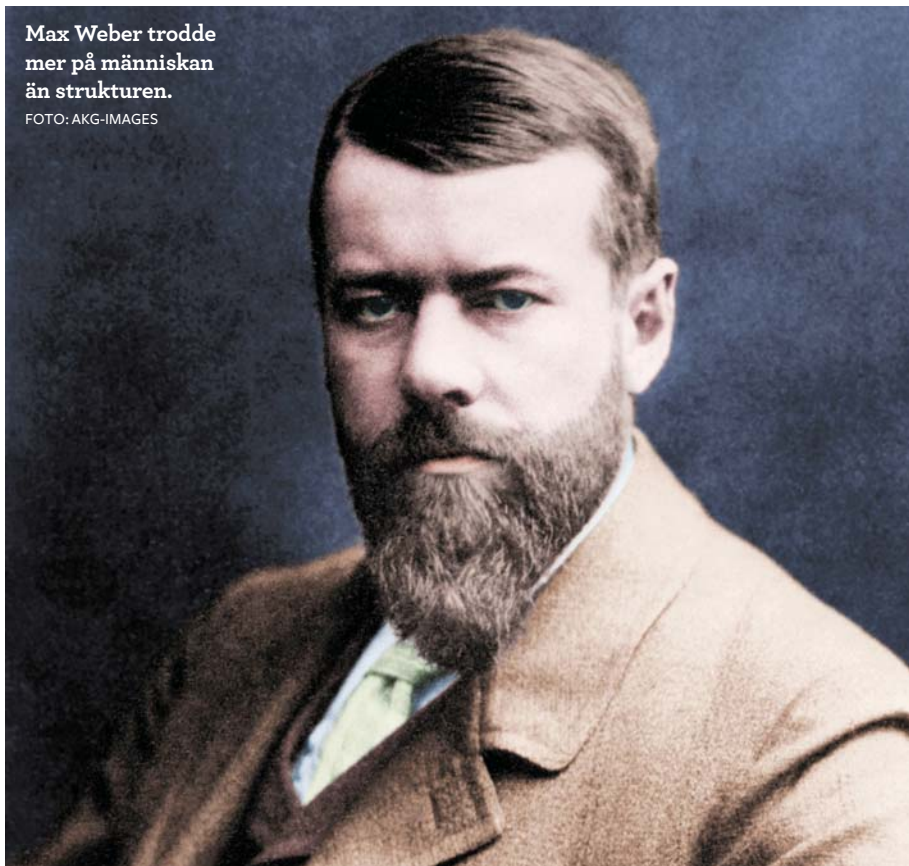
det dagliga brödet utan också något mera, något som kan sparas eller investeras, och denna moral dominerar i stort sett alla de moderna kapitalistiska kulturerna.

Hur skall man då karaktärisera den kapitalism som sakta men säkert bryter sig väg i Europa från 1600-talet och framåt och som får sitt definitiva genombrutt under det slutande 1700-talet. Så mycket är klart att det inte bara är ett sy-

”När eget initiativ och egen förmåga inte längre utgör något incitament till förkovran dör ofrånkomligen arbetsmoralen.”

Max Weber trodde mer på människan än strukturen.

FOTO: AKG-IMAGES

stem som bygger på marknad och kraftfulla entreprenörer. Sådant har nästan alltid funnits. Dessa system har kapitalismen ärvt från tidigare epokers organisatoriska och ekonomiska liv.

Men till skillnad från tidigare perioder av slaveri eller grundläggande ofrihet för arbetskraften, som under medeltidens livegenskap eller Sovjetimperiets Gulagläger, är förhållandet mellan arbete och kapital under kapitalismen inordnad inte bara i ett tämligen reglerat marknadssystem. Den är också styrd av en efterhand mycket detaljerad andlig och moralisk kodex, som dikterar vad som är opinionsmässigt möjligt. Efter modellens grundritning skall arbetaren ha en lön han kan leva på, försörja sig själv. Några sociala förpliktelser kan arbetaren inte åberopa när lönen förhandlas. Det spelar ingen roll hur många barn han har att försörja eller om maken/makan är handikappad. Anställningskontraktet gäller bara den enskilde arbetaren. Kapitalisten vill bara ha dennes arbetskraft, ingen annans, och han vill inte betala mer än vad som krävs för att hålla arbetaren vid liv. Arbetaren kan därför inte, som under feodalismen, hävda att han

har en stor familj som måste kunna leva på hans arbete och på jordens avkastning. Sådana bekymmer är hans egna, inte kapitalistens, och han får försöka att på egen hand finna utvägar för att lösa dem.

Lönen är individuell, en ersättning till en enskild individ för en individuell prestation och kan inte och får inte påverkas av omständigheter utanför detta individuella avtal. Visserligen kommer utvecklingen att kullkasta denna relation när arbetarna organiserar sig för att ge eftertryck åt sina krav på rimlig arbetstid och rimliga arbetsvillkor. Trots det anfäktas aldrig den kärna av individuell ersättning för en individuell prestation som är så säker för den moderna kapitalismen och som ger den dess enastående dynamik. Genom detta förhållande blir det nämligen av yttersta vikt för kapitalägaren att begränsa både arbetskraftens numerär och samtidigt öka dess produktivitet.

Däri ligger nämligen kapitalistens enda möjlighet att långsiktigt öka sin vinst. Han kan inte pressa arbetslönen till den nivå som utmärker tvångsarbetssystemets utsugning. Han kan inte undkomma att betala sina arbetare vad som anses som en skälig lön, och varje vinstökning måste därför uppnås genom att öka arbetarens produktivitet. I detta förhållande mellan kapital och arbete ligger hela kapitalismens explosiva och omstörtande dynamik förborgad. Det är detta förhållande som öppnar det kapitalistiska systemet för nya tekniska framsteg, som gör det villigt att satsa på investeringar i kostbar infrastruktur och får företagen att satsa enorma resurser på teknisk och organisatorisk forskning.

I nom tidigare epokers ekonomier hade sådana satsningar varit ett oförsvarligt slöseri, just på grund av att kostnaden för arbetet i stort sett alltid var en och densamma. Var fanns i dessa system poängen med att minimera kostnaden för arbetskraften? Den kostade ju alltid detsamma, när den inte helt enkelt var gratis.

Det hade onekligen varit intressant med en explicit diskussion om kapitalismens innersta kärna och karaktär. Men helt saknas den ändå inte. Ur den grundliga empiriska analysen av skilda epoker anar man konturerna till en förståelse och en definition av kapitalismen. Den uttrycks aldrig i klartext, men den finns mer eller mindre tydlig i några av bidragen. Allra klarast kanske i den svenska ekonomen Karl Gunnar Perssons artikel om den medeltida ekonomin. Persson låter i sin text antyda att kapitalismen är ett specifikt sätt att organisera arbetskraftens roll i själva arbetsprocessen och i dess lösning av spänningsförhållandet mellan arbetaren och de entreprenörer som köper arbetskraft.

Den tidiga medeltidens ekonomiska organisation var skakad och trängd efter Västroms fall, och det råder ingen tvekan om en kraftig tillbakagång för de europeiska samhällen som reste sig ur ruinerna efter Roms undergång. I den antika världen hade Medelhavet varit själva navet i det ekonomiska hjul som snurrade och försörjde periodens dominerande riken och völden. Roms fall innebar början till förlusten av Medelhavet. Handeln över dess vatten blev osäkrare, och efter islams expansion blir Medelhavet faktiskt ett muslimskt innanhav.

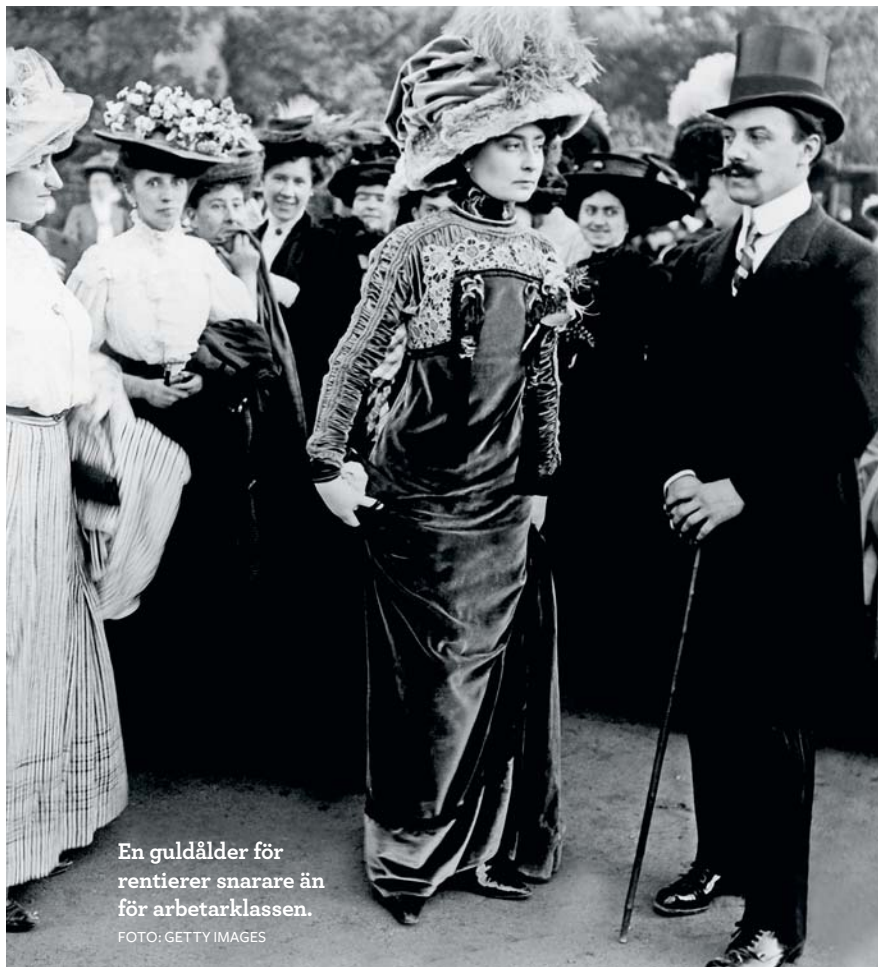
För den europeiska kultur som var under födelse innebar detta en tung påfrestning. Fjärrhandeln avtog även om den aldrig helt dog ut. Städerna tillbakabildades och deras självständighet reducerades. Men under det andra årtusendet inleddes en återhämtning. Det finns en seglivad myt om medeltiden som en extremt mörk period, och även om den inte är helt missvisande går det inte att förneka att perioden också innehöll glimtar av ljus. Det är under den medeltida epoken som slaveriet mer definitivt börjar försvinna på den europeiska kontinenten. I hög grad berodde denna tendens på kristendomens dominerande ställning.

Visserligen ersattes slaveekonomin av livegenskapen, men den rymde långt större frihetsgrader. I städerna, som efter år 1000 på nytt börjar växa, förekom ingen livegenskap och bönder som var svårt förtryckta hade alltid en viss möjlighet att fly jorden för staden och därmed vinna frihet. Överhuvudtaget förefaller det som om livegenskapen var långt mindre systematisk och sträng än vad den traditionella bilden av det medeltida samhället gör gällande.

Men den medeltida ekonomin var i hög grad exponerad för naturens nyckfulla godtycke. Regelbundet utsattes samhället för svåra chocker eller svältkatastrofer till följd av missväxt. Den marknad som fanns var alltför dåligt utbyggd och svagt förgrenad för att kunna badda in dessa chockvågor som ganska tätt och regelbundet drabbade samhällslivet. Det var snarare denna naturens stränga omedgörlighet som disciplinerade medeltidens bönder, inte herremännens våld och förtryck. Bondens liv under dessa villkor var "nasty, brutish and short", och välståndets närmsta granne hette fattigdom och tiggeri.

Det föreliggande verket saknar kanske en klar och upplysande diskussion av kapitalismen som fenomen, men det rymmer en rik fond av empirisk information om den snåriga väg som vår tids kapitalism har vandrat genom antikens och Europas historia. I mina ögon är det mer än gott nog.

Håkan Arvidsson

En guldålder för rentierers snarare än för arbetarklassen.

FOTO: GETTY IMAGES

Lugnet före stormen

FRANSK HISTORIA

I Frankrikes mångskiftande historia har en epok, den från sekelskiftet 1900 till det första världskrigets utbrott, fått beteckningen *la belle époque*, ett svåröversatt uttryck som leder tanken till ett skede av framsteg, optimism och fred. Om denna period har historikern Michel Winock skrivit en innehållsrik bok med just denna titel.

Han påpekar i sin inledning att det i efterhand har funnits de mest skiftande beskrivningar av den period han studerat. Det var naturligt att de som utkämpat kriget såg tillbaka med nostalgi på det nära förflutna. Under långt senare decen-

nier, när kommunismen styrde många tankesätt, utmålades sekelskiftet som en socialt rå och hänsynslös period. Idag är det i synnerhet minnet av ett rikt kulturliv som dröjer sig kvar. För att undvika klichéer och sentida värderingar har Winock baserat sin framställning på samtida dokument.

Det är uppenbart att 1900-talets början var en guldålder för rentierers snarare än för arbetarklassen. Samtidigt kännetecknades tiden av en höjning av levnadsstandarden och en tidig sociallagstiftning. Rent konkret var det en upplyst period tack vare den nyuppfunna elektriciteten. Den franska huvudstaden drog till sig allas intresse genom världsutställningen 1900.

>>

För att ge en historisk-politisk bakgrund påminner Winock om att republiken fortfarande var ung. Först 1875, nära 100 år efter den stora revolutionen, fick Frankrike en republikansk regim. Den tredje republiken utropades efter det att kejsar Louis Napoleon Bonaparte lidit nederlag i kriget mot Preussen. Den nya regimen stod på skakig grund, men den kom att bestå.

Den republikanska statsformen innebar inte bara ett demokratiskt statsskick. Den vilade på principer, en filosofi och en anda som utvecklats under 1800-talets sista decennier. En generation av politiker hade svetsats samman i sin opposition mot kejsardömet personliga maktutövning. De fick därefter kämpa mot försöken att återställa monarkin samt vid sekelskiftet mot de nationalistiska tendenser som växte fram i Dreyfus-processens spår.

De republikanska värderingarna gick tillbaka på upplysningen med förnuftet och framstegsoptimismen som ledstjärnor. För att vinna opinionen på sin sida gick grundarna av republiken, med namn som Gambetta och Ferry, varsamt fram, framför allt gentemot den katolska kyrkan som motsatte sig demokratin, liberalismen och republiken. De offrade några av sina principer genom att till exempel acceptera ett tvåkammarsystem med senat och underhus. De lagar dessa republikaner stiftade – press- och föreningsfrihet, lag om kommunala val och rätt till skilsmässa – bidrog dessutom till att befästa regimen.

I sin överblick av samhällsstrukturen urskiljer Winock tre skikt: borgare, arbetare och bönder, varav den sista gruppen var den största. I början av förra seklet arbetade 40 procent av befolkningen inom jordbruket. Merparten av gårdarna omfattade högst tio hektar och gav klen avkastning. Endast tre procent var verkliga storjordbruk av vilka de flesta var belägna i nordvästra Frankrike. Dessa kunde dra nytta av den tekniska utvecklingen och gå över till maskinell drift. Rätten att bilda fackföreningar hade instiftats 1884, och kort därefter bildades två föreningar som avsåg att tillvarata landsbygdens intressen. Den första var la Société des agriculteurs de France, som leddes av aristokratiska och borgerliga jordägare, ofta bosatta på sina gods. De betonade värdet av traditioner,

trohet gentemot den katolska kyrkan och en allmän misstro mot staten. I syfte att motarbeta denna konservatism bildades en radikal federation, som främst avsåg att främja småjordbrukarnas intressen, bland annat genom att lansera idén om kooperativ. Enligt Winock framstod dock inte bönderna som vare sig politiskt eller fackligt enade. De regionala skillnaderna var för stora. Södra Frankrikes vinodlare hade föga gemensamt med betodlarna i norr.

Et annat problem gjorde sig gällande: Motsättningen mellan stad och land. I den skola som sedan 1880 var obligatorisk för alla barn ställdes många inför ett språkligt problem. Inga dialektala varianter fick förekomma, inom skolan talade man franska, vilket kunde bidra till mindervärdeskänslor. Winock understryker dock att den allmänna skolgången och den för unga män ett- eller tvååriga militärtjänsten i det långa loppet bidrog till att minska motsättningarna mellan stad och land. Åren före krigsutbrottet bildade jordbruksarbetarna, småhandlare och hantverkare ett samhällsskikt som numera var större än antalet industriarbetare. Winock ser detta som en förklaring till socialismens sena genombrott i Frankrike.

”En borgare är för mig någon som hyser låga tankar”, yttrade Flaubert. Winock citerar för att visa att termen borgare i

bevarade sina koder, sina fördomar och sin snobbism. De adelsmän som behövde tjäna sitt uppehälle allierade sig gärna med det högre borgerskapet, framför allt inom finans- och banksektorn. Borgerskapet innehade dessutom de ledande positionerna inom industrivärlden och den högre tjänstemannakåren. Dessa kretsar bildade samhällets elit.

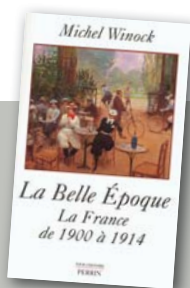
I Bourdieus anda menar Winock att de förfogade inte bara över ett ekonomiskt och socialt utan även över ett kulturellt kapital. För dem var *la belle époque* en verklighet, som manifesterade sig i form av luxuösa bostäder, stor tjänarstab, sinne för konst och teater, sommarvistelser vid havet men även i ett nyfött intresse för sport: tennis, golf och, framför allt för kvinnor, cykling. Att eleganta damer sågs cykla i Bois de Boulogne skedde ofta på läkares inrådan. 1903 ägde premiären för cykelloppet Tour de France rum.

Industrialiseringen skedde senare i Frankrike än i andra europeiska länder. 1914 var en tredjedel av den aktiva befolkningen, 4,5 miljoner individer, sysselsatta inom industri- och hantverkssektorn, oftast i små eller medelstora företag. Det var först under och efter kriget som järn- och metallindustrin, där biltillverkningen gav draghjälp, fick ett verkligt uppsving. I de så småningom allt större industriföretagen var arbetsvillkoren hårda: tolv tim-

”Enligt Winock var vid sekelskiftet Wien den enda stad som i konstnärligt och intellektuellt hänseende överträffade Paris.”

Frankrike ofta har en pejorativ betydelse. Själv ser han dock borgerligheten som ett mångfacetterat begrepp, vilket täcker in breda samhällsskikt från besutten till lägre medelklass. Det högre skiktet profilerade sig även mot den aristokrati som fanns kvar efter den franska revolutionens hårda framfart. Den republikanska regimen tillät inte adelsmän att utöva officersyrket; en karriär inom diplomatin var däremot möjlig.

Marcel Prousts stora romanverk *På spaning efter den tid som flytt ger en god bild av hur denna aristokrati*

mars arbetsdag för män och elva för kvinnor och ungdomar under 18 år, och detta veckan lång. Först 1906 infördes en ledig veckodag. Det var villkor som förslavade den anställda. Även om utländsk arbetskraft utgjorde det verkliga proletariatet, kände sig även den som lämnat landsbygden som en invandrare. Det strävsamma livet på landet hade trots allt gett en naturlig gemenskap.

Det gavs få möjligheter att ta till sig stadens utbud. Missnöjet dränktes i alkohol, vilket inte bara verkade menligt på familjelivet utan även väckte arbetsgivarens vaksamhet och samhällets avståndstagande. När Zola publicerade sin bok *L'Assommoir* (Krogen) i början av 1880-talet kritiserades han för att svartmåla arbetarklassen. Några decennier senare ansågs han däremot vara den som insett vad som var orsak och verkan när det gällde alkoholens roll.

Strejkvapnet blev för arbetarna det enda medlet att hävda sig. Mellan 1906 och 1910,

LA BELLE ÉPOQUE
MICHEL WINOCK
Editions Perrin 2013

anger Winock, var strejkerna många och våldsamma. Det var armén som kallades in för att bemöta de upproriska och från båda sidor sattes hårt mot hårt.

Det som kallades den "sociala frågan", det vill säga: behovet att förbättra arbetarnas villkor, hade diskuterats sedan mitten av 1800-talet. Att det kom att dröja ett halvt sekel innan en verklig arbetsrätt började utformas berodde till stor del på att den franska arbetarrörelsen var splittrad i olika fraktioner. Innan dessa enades 1905 hade dock ett radikalt vänster-centerparti växt fram under ledning av Pelletan och Clemenceau, och det kom att bli det dominerande partiet under *la belle époque*. Avgörande steg togs. Efter införandet av skydd mot arbetsskador var, menar Winock, en arbetsplats inte längre en rättslös zon. Äldre, handikappade och obotligt sjuka tillförsäkrades hjälp. En lag om pensioner instiftades för arbetare och bönder. År 1905 drevs separationen mellan stat och kyrka igenom och 1914 infördes en progressiv inkomstskatt.

Det sammanhållna socialistparti som Jaurès fick till stånd 1905 under beteckningen la SFIO (la Section française de l'Internationale ouvrière) blev inget starkt parti. Den tidiga fackföreningsrörelsen, la CGT (Confédération générale du Travail), var mer revolutionär i sin framtoning än det socialistiska partiet. Istället för att samarbeta konkurrerade de om rollen att företräda arbetarna. Socialdemokratin, där parti och fackförening förenar sina krafter, har i Frankrike varit ett okänt fenomen. 1920 splittrades socialisterna i ett reformvänligt socialistiskt parti och ett marxistiskt-leninistiskt kommunistparti men det är en senare historia.

Politiskt hade dock grunden lagts till det som senare blir en välfärdsstat, vilken vilar på en solidarisk organisation av försäkringar för alla medborgare mot livets alla risker. Frankrike träder in i de industrialiserade ländernas krets och dess arbetare integreras i ett kapitalistiskt samhällssystem.

Enligt Winock var vid sekelskiftet Wien den enda stad som i konstnärligt och intellektuellt hänseende överträffade Paris. Teatern hade som kanske varken förr eller senare en blomstringstid, även om det var det lätta genren, den så kallade boulevardteatern, som drog den största publiken. Till teatern gick man inte bara för att se utan även för att visa upp sig. Vissa tidskrifter införde en rubrik under vilken de rapporterade om kvinnomodets växlingar. Teatern blev, menar Winock, en lönsam industri. Förutom det dryga hundralet teaterscener tillkom varietéer och revyteatrar som Folies Bergère och Moulin Rouge.

Sergej Djagilev 1909. Målning av Valentin Serov.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Debussy och Ravel skapade ett nytt tonspråk. De kom också att samarbeta med Sergej Djagilev som 1909 introducerade den ryska baletten i Paris. Den största händelsen inom musiklivet var dock framförandet 1910 på Parisoperan av Stravinskys *Eldfågeln*. Den gjorde skandalartad succé. Tre år senare gjorde hans *Våroffer* mer skandal än succé.

Den helt nya konstart som lanserades var filmen, resultatet av bröderna Auguste och Louis Lumières experiment. Vid den första offentliga visningen 1895 hade publiken möjlighet att se en kortfilm som visade arbetarna som lämnade

Lumièrefabriken efter avslutad arbetsdag. Den första helaftonsfilmen kom först 1912.

Även konsthantverket förnyades. Flera av de paviljonger i vilka världsutställningen inrymdes var utsmyckade i den stil som fick namnet *art nouveau* eller jugend, den stil som lämnat bestående avtryck vid många nedgångar till Paris tunnelbana, vilken invigde sin första linje 1900.

Alla konstarter hade, anser Winock, stämt möte mellan Seine och Montmartre och från Théâtre des Champs-Élysées till Opéra Garnier. Efterkrigstiden hade mycket att nostalgiskt blicka tillbaka på.

Ruth Lötmarker

Närande eller tärande?

EKOLOGI/EKONOMI

Den ene var och förblir känd, men hade fel och förlorade. Den andre är osynliggjord, men hade rätt och vann. Så skulle man, med stöd i svenska Wikipedia, kunna sammanfatta resultatet av århundradets vadslagning, där vinnaren år 1990 kammade hem 567 dollar (ca 4 000 kr) medan förloraren ungefär samtidigt belönades med Kungliga Vetenskapsakademins Crafoordpris på 750 000 kronor.

Yale-historikern Paul Sabin har med *The Bet* skrivit en rafflande berättelse om den ideologiska, vetenskapliga och retoriska kampen mellan biologen Paul Ehrlich och ekonomen Julian Simon. Om namnen inte är bekanta för en svensk läsare kan man alltså finna information om Ehrlich på svenska Wikipedia – men där emot inte om Simon.

Sannolikt är Ehrlich inte helt obekant, trots allt. Vetenskapsakademien konstaterade redan 1990: "Det har sagts att Ehrlich vid sidan av Rachel Carson är den person som betytt mest för att väcka allmänhet och politiker till insikt om den globala miljökrisen."

För Ehrlich handlade dock inte "miljökrisen" (notera bestämd form singularis) om koldioxidutsläpp och en varmare jord, utan om att jordens resurser inte skulle räcka till för att mätta en växande befolkning. Hans forskning handlade om fjärrilar, men genom att överföra resonemangen till människan etablerade han sig med *The Population Bomb* från 1968 som dåtidens kraftfulla domedagsprofet. Problemet var dock inte de hungriga människorna, utan den påfrestade planeten Jorden. Lösningarna blev därför att arbeta för att minska befolkningstillväxten, och samtidigt strama åt resursanvändningen för dem som redan levde. Allmänna förmaningar om minskad konsumtion

konkretiserades till praktiska råd: stäng av värmen på vintern och sätt aldrig på luftkonditioneringen på sommaren, för snart tar den billiga oljan slut.

Ehrlich blev snabbt en superkändis. Kan kändisskap mätas? Författaren Paul Sabin hittar ett tydligt sätt: Hela 20 gånger inom loppet av ett par år framträdde Ehrlich i tv-programmet *The Tonight Show* med Johnny Carson. För att sätta det i svenskt perspektiv gäller det att tänka sig att han var prenumerant på en plats i Hylands hörna – programmet som alla såg. Det satte sina avtryck i politiken under presidenterna Nixon och Carter, och Ehrlichs agenda spreds över hela världen, inklusive, kan jag intyga, till svenska mellanstadiebarns klassrum.

Julian Simon hade från början delat Ehrlichs problembild, men hans empiriska arbete kom att leda honom till en annan slutsats. För Simon blev i stället människan den grundläggande resursen i ett

Många munnar att mätta.
FOTO: RAY LASKOWITZ/GETTY IMAGES

samhälle, en tanke han satte på pränt i *The Ultimate Resource* (1981). Ehrlichs dystra framtidsprognoser var därför felaktiga; den uppfinningsrika och anpassningsbara människan kommer att hitta nya och mer effektiva sätt att utvinna resurser ur jorden, och fler människor betyder inte bara fler munnar att mätta utan också fler innovativa hjärnor och handlingskraftiga händer som hittar nya sätt att minska utsläpp, rena vatten och återvinna material. Julian Simon stretade i motvind för att nå ut med sitt budskap, och ställde år 1980 i tidskriften *Social Science Quarterly* den enkla men provocerande frågan: Ska vi slå vad om vem som har rätt?

Förvånande nog nappade Ehrlich. Ännu mer förvånande lyckades de enas om vadets utformning. Tanken var enkel: Om jordens naturresurser är på väg att ta slut kommer priserna att stiga i takt med att fler och fler människor efterfrågar dessa. Ehrlich fick välja en korg av metaller, vars sammanvägda prisutveckling skulle fungera som måttstock: krom, koppar, nickel, tenn och volfram. Vinnaren skulle betala mellanskillnaden mellan de satsade 1000 dollarna och det pris som marknaderna satte tio år senare.

Paul Sabin använder detta unika vad för att beskriva såväl framväxten av den nutida miljörörelsen som den vetenskapliga debatten och de politiska humörväxlingarna som följer. I Jimmy Carter får Ehrlichlögret en president som bokstavligen svettas i Vita huset med luftkonditioneringen avstängd för att spara energi och som talar i pessimistiska ordalag om planetens framtid. Hos Ronald Reagan spårar han Julian Simons framtids-optimism, hans tro på människans anpassningsförmåga och på teknikens möjligheter att lösa problem.

Sabins bok går också att läsa som en värdefull berättelse om hur opinionsbildning fungerar och inte fungerar. För det är trots allt inte som vetenskapsman Paul Ehrlich slår igenom, utan som agendasättare. När Julian Simon föreslår ett vad är det ett briljant motdrag från en undanskymd

Daviddebattör som möter en ansedd och välfinansierad Goliat. Ehrlichs misstag var att han nappade.

Det ska också erkännas att Ehrlich hade synnerligen otur med tajmningen. Paul Sabin konstaterar att ekonomer i efterhand har räknat ut att om vadet hade ägt rum under någon annan tioårsperiod under 1900-talet skulle Ehrlich ha vunnit i 66 procent av fallen. Det är onekligen besvärande för den som, inklusive undertecknad, gärna lyfter fram Simons vinst som

"Fler människor betyder inte bara fler munnar att mätta utan också fler innovativa hjärnor och handlingskraftiga händer."

ett exempel på hur domedagsprofetior sällan slår in. Samtidigt visar siffrorna att sett över en ännu längre period, det vill säga hela 1900-talet, har priset på de fem metallerna stått märkligen stilla trots en betydande befolkningsökning under förra århundradet.

Så vem hade egentligen rätt? Ehrlich, som till skillnad från Simon alltså är i livet, har inte vacklat i sin övertygelse. Detta trots att, vilket Paul Sabin övertygande visar, mänsklighetens historia de senaste fyrtio åren inte har överensstämmt med Ehrlichs förutsägelser. Redan det faktum att han antog vadet avslöjar att Ehrlich aldrig förstod det samspel mellan brist, innovation och överflöd som kännetecknar dynamiska – mänskliga – marknader. Trots att det ofta är ekonomer som (inte sällan med rätta) anklagas för att göra förenklade antaganden om såväl den mänskliga som omgivande naturen, framstår i sammanhanget ekonomen Simon som den med en mer realistisk syn på såväl miljö- som samhällsutveckling.

En orsak till att det inte med enkelhet går att avgöra vem som slutgiltigt hade rätt är förstås att frågeställningen inte enbart är empirisk till sin natur. Priset på metaller kan vid varje given tidpunkt fastställas med exakthet. Men frågan om huruvida människan är jordens utgångspunkt och grundläggande resurs, eller en tärande varelse i relation till Moder natur, är inte empirisk eller ens vetenskaplig. Den rör i stället grundläggande värderingar, vilket Simon tidigt påpekade men som Paul Sabin visar att Ehrlich tenderade att ignorera.

Värderingsskillnaderna är förstås förklaringen till att miljödebatten var – och är – så infekterad, trots att den alltid har utspelat sig inom en naturvetenskaplig inramning. Att såväl Ehrlich som Simon var stridbara personer har förstås bidragit till polariseringen, liksom den allmänna

amerikanska trenden att de båda dominerande partierna dragit sig mot kanterna snarare än att trängas i mitten.

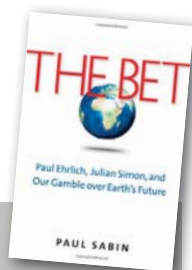
Detta står i viss kontrast till den konsensus som präglar Sverige även i miljöfrågor. En välvillig tolkning är förstås att detta är ett resultat av vår samförstånds-inriktade politiska kultur, där motståndet och polariserade intressen har vägts samman till en pragmatisk medelväg. Det är i så fall en sådan väg Paul Sabin hoppas att hans bok ska kunna bidra till. Ehrlichs

viktigaste bidrag var, enligt Sabin, att han satte miljöfrågorna högst på den politiska agendan, vilket snabbt ledde till en lång rad regleringar och initiativ som har minskat utsläpp, stoppat försurningar och lagat ozonhål. Simon bidrog sedan med insikten, fortsätter Sabin, att marknadsmekanismer på ett dynamiskt och kostnadseffektivt sätt kan lösa även komplexa miljöproblem, samtidigt som ekonomisk tillväxt kan fortsätta att lyfta allt fler människor ur fattigdom. Genom att placera sig själv i mitten söker författaren ge både Ehrlich och Simon erkännande för sina insatser, samtidigt som han anklagar båda för förenklingar och överdrifter.

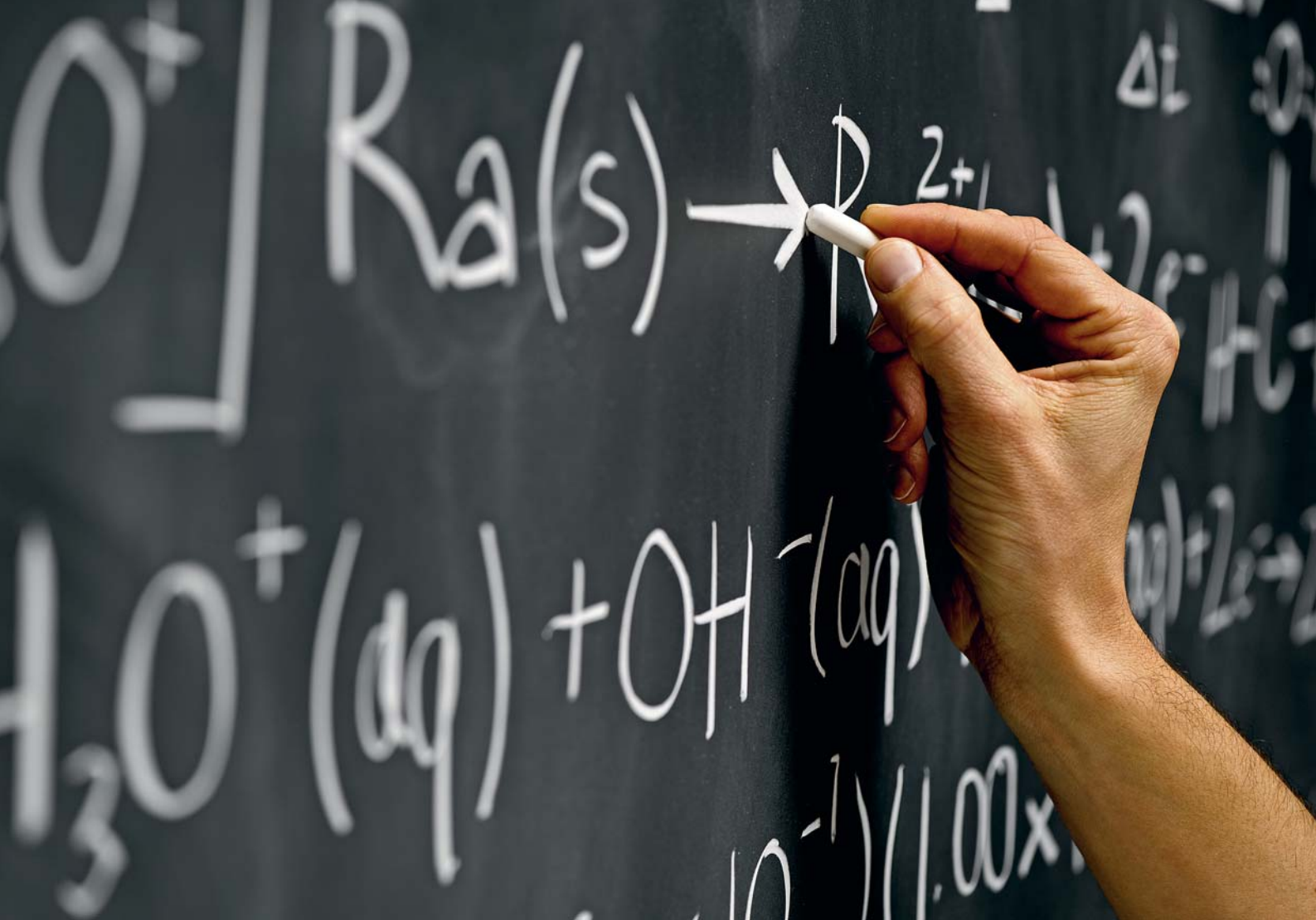
Vissst förekom orimligheter på båda sidor, som i alla debatter. Men Sabin slår närmast knut på sig själv för att presentera direkta citat eller konkreta exempel på Simons överdrifter eller överord. Däremot tycks det ha varit förbluffande enkelt att hitta horribla uttalanden från Ehrlich, som detta ur *Wall Street Journal* 1995, fem år efter det att han hade förlorat vadet: "Om Simon skulle försvinna från jordens yta vore det en stor vinst för mänskligheten." Mot en sådan debattmotståndare krävs annat artilleri än nyanserade inlägg i vetenskapliga tidskrifter. Även en mindre stridbar debattör än Julian Simon skulle oundvikligen riskera kritik, eftersom förenklingar och tillspetsningar hör till opinionsbildningens natur.

Genom att belysa samspelet mellan ideologisk debatt, politik och vetenskap ger Paul Sabin viktiga nycklar till att förstå var låsningarna i den miljöpolitiska debatten finns i dag. Redan detta gör boken väl värd att läsa. Att den resonerade framställningen dessutom ger bättre förutsättningar för det pragmatiska samtal han önskar sig blir i sammanhanget en bonus.

Håkan Tribell

THE BET
PAUL EHRLICH, JULIAN
SIMON AND OUR GAMBLE
OVER EARTH'S FUTURE
 PAUL SABIN
 Yale University Press 2013

Matematik. Tillämpningar kan dröja.

FOTO: JEFFREY COOLIDGE/GETTY IMAGES

Ettor och nollor

BIOGRAFI

V i glömmar lätt att all den teknologi som omger oss föddes i någons fantasi. Om vi ens skänker historien bakom våra laptops, läsplattor, mp3-spelare och smartphones en tanke, sträcker den sig knappast längre bakåt än till Bill Gates och framlidne Steve Jobs. En dinosaurie som britten George Boole beskrivs i en handbok i effektiv internetsökning som "en matematiker som levde på 1800-talet, långt före datorns tid" och som "konstigt nog" fått ge namn åt den matematik (ettor och nollor, ja och nej, sant och falskt) som alla datorer opererar med.

I själva verket är det inte ett dugg konstigt. Det var nämligen i denna obskyra och huvudsakligen självlärdas viktorsanska hjärna som embryot till vår digitala tids-

ålder föddes med allt från datorer, mobiler och GPS-navigerade bilar till köksapparater och hemelektronik. Under Booles livstid – han dog 1864 innan han ens fyllt 50 – fanns det förstås inte minsta tillstymmelse till tillämpningar, men mannen själv tycks faktiskt ha anat att han var något stort på spåren, eftersom han på sin sirliga viktorianska prosa beskrev sin matematik som "det mest värdefulla om inte det enda värdefulla som jag har lämnat eller sannolikt kommer att lämna till Vetenskapen och för vilket, om för något alls, jag skulle önska bli ihågkommen". Hans önskan skulle bli uppfylld – med råge, om än långt efter hans förtidiga död. Kort sagt: Utan Boole, inget Google – eller också hade någon annan varit tvungen att göra hans jobb.

Men för att den dolda kraften i Booles nya matematik skulle kunna förverkligas, krävdes att den upptäcktes nära 100

år senare av ett annat geni, den amerikanske matematikern och elektroingenjören Claude E Shannon (1916–2001), som 1938 publicerade det epokgörande examensarbetet *A Symbolic Analysis of Relay and Switching Circuits*. Genom att här sammanföra boolesk algebra med elektriska omkopplingskretsar skapade han grundvalen för den digitala teknik som nu präglar varje aspekt av vår vardag. Men som den amerikanske elektroingenjören Paul J Nahin påpekar i sin dubbelbiografi över Boole och Shannon rör det sig i allra högsta grad om ett intellektuellt samarbete mellan två män från helt skilda tidsskeden.

Det är Shannons förtjänst att Boole blev en berömd man nära hundra år efter sin död, men Shannon har Boole att tacka för sin numera legendariska vetenskapliga karriär, som vid sidan av Turing gjorde honom till informationsålderns fader (och

Boole till dess förfader). Mötet mellan dessa två innovativa hjärnor blir inte mindre fantastiskt, menar Nahin, av att det inte enbart var tiden som skilde dem åt.

Medan Boole var son till en fattig skomakare och fick sluta skolan innan han fyllt 16, kunde Shannon dra nytta av en gedigen akademisk utbildning. Trots bristen på en sådan lyckades dock Boole 1849 bli professor i matematik vid det nystartade Queen's College, i dag University College, i Cork i sydvästra Irland. Som Nahin påpekar var det enbart lysande begåvning, hårt arbete och flitig publicering som hade fört honom dit. En enastående prestation med tanke på det viktorianska samhällets rigida klasssystem, baserat på ärvda förmågor och förnäma släktförbindelser.

Booles i sammanhanget udda bakgrund var kanske inte bara en nackdel när det gällde hans intellektuella skaparkraft, utan gjorde honom troligtvis benägen att tänka utanför den akademiska boxen. Förutom skillnaden i fråga om bakgrund antyder Nahin en annan väsentlig sådan redan i bokens titel, *The Logician and the Engineer*, nämligen den mellan en ren matematiker (Boole) "som levde i teorins abstrakta och förtunnade värld", medan Shannon var en praktisk elektroingenjör som inte var rädd att få skit under naglarna.

Nahin insisterar litet väl mycket på att Boole var urtypen för en ren matematiker. Det inser man efter att ha tagit del av Desmond MacHales omfattande Boolebiografi, *The Life and Work of George Boole*,

som nyligen har kommit ut i en andra reviderad utgåva med anledning av att det är 150 år sedan Boole dog och att årsdagen av hans födelse för 200 år sedan infaller under 2015. University College Cork har därför förklarat perioden 1 december 2014 till 30 november 2015 som George Booles år.

Medan Nahin har skrivit en bok om till-

Vid sin förtidiga död stod Boole på höjden av sin skaparkraft med ett växande rykte som matematiskt geni och stridbar akademiker. Dödsorsaken var den lunginflammation som han ådrog sig genom att undervisa i våta kläder efter att ha överraskats av en plötslig regnstorm på väg till sin föreläsning. Det ryktades att hans hustru Mary hade försökt rädda sin make uti-

"Utan Boole, inget Google – eller också hade någon annan varit tvungen att göra hans jobb."

George Boole FOTO: COMPUTER HISTORY MUSEUM

lämpningarna av boolesk algebra med biografiska inslag, har MacHale skrivit en mer konventionell biografi där skildringen av Booles personlighet och analysen av hans arbete inom matematisk logik bildar en väl balanserad helhet. Här får vi inte bara möta Boole i helfigur, utan också hans märkliga familj där snille och spektakulära livsöden tycks ingå som en arvsfaktor.

Det visar sig också att Boole redan i mycket unga år kombinerade en dragning till abstrakta studier med ett uppenbart sinne för praktiskt vetenskapligt skapande. Tillsammans med sin far, som var föga lyckosam som skomakare men passionerat intresserad av optik och astronomi, byggde han kameror, kalejdoskop, mikroskop, teleskop och ett solur. Far och son ska till och med ha försökt sig på att konstruera en primitiv räknemaskin. MacHale betonar med rätta att Boole aldrig förlorade ur sikte "det faktum att matematik många gånger har sitt ursprung i sökandet efter lösningar på praktiska problem". Det som hos Nahin framställs som en skiljepunkt mellan Boole och Shannon är i själva verket en beröringspunkt.

från den homeopatiskt inspirerade övertygelsen att ont ska med ont fördrivas och bäddat ner honom mellan kalla våta lakan. Ethel Boole Voynich, den yngsta av parets fem begåvade döttrar, var i vuxen ålder böjd att hålla ryktet för sant, eftersom moderns släkt – Mary var född Everest (en farbror deltog i uppmätningen av världens högsta berg och fick det uppkallat efter sig) – var full av "stollar och anhängare till stollar". Vattenkurer låg dessutom i tiden.

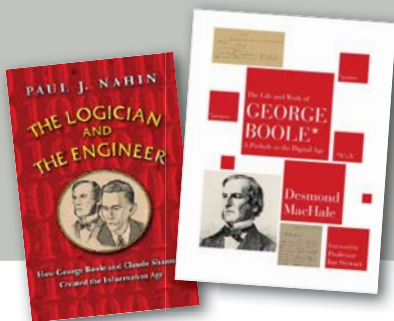
I rättvisans namn ska tilläggas att om Mary Boole kanske var alltför mycket ett barn av sin tid i detta avseende, var hon i gengäld långt före den på det utbildningspsykologiska området, vilket hennes skrifter om hur man lär barn matematik vittnar om. Vid Booles död tvingades hon placera ut döttrarna hos släktingar och vänner, och det dröjde innan hon kunde samla familjen igen. Ethel, den yngsta, hade otur och fick en traumatisk barndom men växte trots det upp till en stark, modig och egensinnig kvinna och blev med tiden en framgångsrik romanförfattare. Hon intresserade sig tidigt för de revolutionära rörelserna i Ryssland och Centraleuropa, lärde sig ryska för att kunna översätta och smuggla in illegal litteratur i Ryssland och gifte sig med Wilfred Michael Voynich, en polsk nationalist och auktoriserad apotekare med en universitetsexamen i kemi från Moskva i bagaget.

Framför allt är han känd för att 1912 ha hittat och förvärvat det manuskript som sedermera uppkallats efter honom själv, Voynich-manuskriptet, världens mest gåtfulla medeltida manuskript som motstått attackerna från generationer av kodknäckare och experter av alla de slag. Efter Voynichs död 1930 förvarade hans änka det i ett bankvalv i trettio år tills hon sålde det på 1960-talet. Sluligen hamnade det på Yalebibliotekets avdelning för sällsynta böcker och är alltjämt föremål för det ena dechiffureringsförsöket efter det andra; ett av de senaste bygger på statistiska metoder som är moderna tillämpningar av Booles matematiska logik.

**THE LOGICIAN AND THE ENGINEER
HOW GEORGE BOOLE AND CLAUDE SHANNON
CREATED THE INFORMATION AGE**
PAUL J NAHIN

Princeton University Press 2012

**THE LIFE AND WORK OF GEORGE BOOLE
A PRELUDE TO THE DIGITAL AGE**
DESMOND MACHALE
Cork University Press 2014

Även Ethel Boole Voynich nådde världsrykte med den mest kända av sina romaner, *The Gadget* (1897), "Bromsen", vars huvudperson, den internationelle revolutionären Andrew Burton, besitter en infernalisk förmåga att enervera och förödmjuka sin omgivning ("Jag är inte en man; jag är en kniv"), ungefär som en broms kan driva både folk och få till vassinne. Titlarna på de båda svenska versionerna, "Getingen" från 1902 och "Spyflugan" från 1974, är mindre lyckade försök att ta till vara den symboliken. Enligt vissa källor är boken baserad på det ryskfödda spionesset och den förmodade James Bond-förlagan Sidney Reillys tidiga liv. Reilly och Ethel Boole Voynich ska enligt samma källor ha haft en kort kärleksaffär. Det är en historia som MacHale har svält med hull och hår, medan Nahin åtminstone antyder att det finns andra uppfattningar.

Så hävdar till exempel Reillys senaste biograf Andrew Cook övertygande att romanen var i stort sett slutförd när Reillys och Ethels vägar korsades, och att det tvärtom var Reilly som hämtade inspiration till sina många fiktiva identiteter i Ethels romaner. Hur som helst blev *The Gadget*, som betraktas som en av de allra första politiskt medvetna romanerna, en omedelbar och bestående framgång och utkommer fortfarande i populära pocketutgåvor.

I Ryssland blev den något av en revolutionens bibel, en kultbok med Andrew Burton som den ryska ungdomens favorit-hjälte, vilket är en ödets ironi, om nu Reilly skulle vara inspirationskällan, eftersom denne var en passionerad antikommunist och ägnade en stor del av sitt liv åt att försöka störta bolsjevikerna, innan han till slut föll offer för dem. Men Ethel Boole Voynichs enorma popularitet i Ryssland överlevde spekulatioerna om Reilly.

En pjäsversion av *The Gadget* har funnits på repertoaren i Moskva sedan 1920, vilket gör verket till ett slags rysk motsvarighet till Agatha Christies *The Mousetrap*. Till detta kommer filmatiseringar och operaversioner. Ethel själv dog i New York vid 96 års ålder och tio år senare uppkallades den då nyligen upptäckta småplaneten "2032 Ethel" efter henne. Då smålog nog pappa Boole i sin himmel. 1967 hade han själv blivit föremål för den postuma hedersbetygelsen att få en av månens kratrar uppkallad efter sig.

Men den självklara skomakarsonens koppling till rymden slutar inte där, utan lever vidare i det faktum att den information om planeterna som överförs till oss består av ändlösa kombinationer av symbolerna 1 och 0.

Margareta Melén

Osalig ande i maskinen

IDÉHISTORIA

Det kultur- och idéhistoriska översiktsverket har en rik tradition i den tyskspråkiga bokutgivningen. Karl Schlöglers geopolitiska civilisationshistoria *Im Raume lesen wir die Zeit*, Wolfgang Martynkewicz undersökning av de bildningsborgerliga salongernas relation till den politiska makten och nazistiska diktaturen i *Salon Deutschland*, Herfried Münklers kritiska studie *Die Deutschen und ihre Mythen* och Rüdiger Safranskis utläggning av det specifikt tyska romantikbegreppet i *Romantik*, är blott några förstklassiga exempel från det senaste decenniet. Var och en är i all sin kunskapsmässiga mångsidighet, intellektuella soliditet och stilistiska elegans motsvarande en akademisk grundkurs i valfritt humanistiskt ämne.

Till den här sortens publikation hör också den tyske (i Wien och Oxford verk-samme) idéhistorikern Philipp Bloms lysande panoramaverk *Der taumelnde Kontinent. Europa 1900–1914* (Den vacklande kontinenten), som gavs ut för en handfull år sedan. Här porträtteras det moderna Europas omtumlande födelse ur politiskt, konstnärligt och vetenskapligt spektakulära perspektiv. Nu har han släppt ett slags uppföljare, den brett upplagda *Die zerrissenen Jahre. 1918–1938* (De splittrade åren), som på liknande vis gör kultur-, mentalitets-, vetenskaps- och sociologihistoriska djupdykningar i den 20-åriga parentes mellan de båda världskrigen.

Dessa två förödande krig ser Blom i själva verket som ett: "Politiska oroligheter, våldsamma strejker, gatustrider och plundringar hörde till dagordningen i Europa", och bara i Tyskland mellan åren 1918 och 1923 dog över 5 000 personer av politiskt våld. Betraktat på det viset kan mellankrigstiden snarare beskrivas som ett synnerligen instabilt och temporärt vapenstillstånd och tiden 1914–1945 således uppfattas som "Europas andra trettioåriga krig".

Till skillnad från i det föregående verket uppehåller sig Blom här inte bara i

Europa, utan också i USA. Boken inleds rentav i en skivinspelningsstudio i New York den 10 augusti 1920, där legendariska Mamie Smith sjöng in den sedermera ikoniska låten *Crazy Blues*, allmänt betraktad som den allra första afroamerikanska bluesinspelningen. Jazzen och bluesen var det kanske tydligaste uttrycket för att världen inte längre var densamma som före 1914. Musikstilen skapade spänningar och kontroverser, underminerade den gamla ordningen, varför Hitlers och nazisternas kulturkrig inte minst riktades mot just den "degenererade negerjazzen", rasfiendernas musik.

Men redan i *Der taumelnde Kontinent* påminner Blom om att modernitetens disparata uttryck och fenomen – massamhället, maskinåldern, den atonala musiken, den abstrakta konsten, psykoanalysen, feminismen – alls inte var ett resultat av krigets förödelse, utan hade uppstått redan ett decennium tidigare. Men varför uppfattades världen efter kriget plötsligt som så mycket mer främmande, modern och splittrad? Detta är själva grundfrågan som Bloms rundmålning försöker ge ett svar på. Ty även om de modernistiska strömningarna under 1920-talet och framåt hade sitt ursprung i idéer och manifestationer som etablerades redan under 1900-talets första år, hade världen vuxit och accelererat sedan dess. Telefonen, bilen, flygplanet och industriernas löpande band var tekniska inslag i den moderna människans faustiska strävan efter att spränga nya gränser, vilket förstas också skapade en existentiell oro.

Människan reducerad till ett kugghjul i en gigantisk maskin blir en återkommande dystopisk bild i populärkulturen, med filmerna *Moderna tider* (Charlie Chaplin) och *Metropolis* (Fritz Lang) som berömda exempel. Här fanns många tillfällen för den moderna människan att oavsett värdering yttrandet påminna sig Karl Marx berömda ord om att "allt fast och beständigt förfluktigas". Förment hederliga gamla dygder och värden krossades under den larmande storstadens rotlösa, internationaliserade och

"Människan reducerad till ett kugghjul i en gigantisk maskin blir en återkommande dystopisk bild i populärkulturen."

Fritz Lang: *Metropolis* (1937).

kapitalistiska masskultur. Och kriget hade inte inneburit den inre och yttre rening med vilken modernitetens själlösa värld kunde utrotas. Tvärtom innebar soldaternas fruktansvärda upplevelser rentav en intensifiering av det urbana teknologiska samhälle som redan före kriget hade börjat definiera den moderna västerländska människan.

Efter kriget skapades nya mentala och sociala frontavsnitt, där skyttegravsslagen nu härjade mellan "partier, ideologier och klasser, mellan framtiden och det förflutna, mellan rikedom och armod". Mellankrigstiden blev så en tid av ständiga konflikter. Ur samhällets skräck för värdeförlust och nihilism växte massans politik fram, där fascismen och bolsjevismen utgjorde det brokiga spektrumets polariserande extremer. Och som ett slags spontana protester mot tidens hopplöshet och förtvivlade allvar: The Jazz Age med sina flappers och bobfrisyrer, de aristokratiske bohemerna Bright Young Things i England, det glada 1920-talet med dess excessiva partyn i ljusskygga kabarélokaler i Berlin och Paris. Alltmedan svarta arbetare i USA lämnade det segregerade Södern och "tog" industrijobb från vita arbetare i delstater längre norrut, vilket ledde till rasoroligheter och lynchmord. Men den svarta kulturen och jazzens segertåg över världen var en gång för alla uttryck för afroamerikanernas stärkta sociala

självkänsla och medborgarrättsliga medvetenhet.

Bloms kronologiskt ordnade bok – ett kapitel för varje år – riktar alltså inte i första hand uppmärksamheten mot den gängse historieskrivningens mest bemärkta namn och händelser, utan mot de livshållningar och strategier med vilka människorna i gemen försökte hantera tidens rädslor och trauman, liksom mot kulturens divergerande uttryck och vetenskapens epokgörande landvinningar. Så står exempelvis inte den tyska hyperinflationen i fokus för året 1923, utan det gör den amerikanske astronomen Edwin Hubble och dennes upptäckt av universums mångfald av galaxer och solsystem, vilket i sin tur ledde till den existentiellt uppskakande insikten att människan inte lika självklart längre kunde beskrivas som skapelsens krona.

Detta var en observation i tiden, liksom Werner Heisenbergs kvantfysikaliska osäkerhetsprincip, som utgjorde en alltför tacksam illustration av den nya världens alarmerande instabilitet. De närmast ångestfulla reaktionerna på den nya kosmologin lät heller inte vänta på sig. Särskilt i Tyskland förhöll man sig skeptisk till de nya vetenskapliga rönen som, menade man, gick på tvärs mot alla ordnade naturlagar och rationella principer. Häftiga vetenskapliga debatter fördes om de nya teoriernas radikala kärna, inte minst som

en följd av att många av dessa hypoteser ju hade formulerats av judiska forskare.

Under 1920- och 30-talen lanserade man rentav begreppet "arisk fysik", initierat av forskaren och Nobelpristagaren Philipp Lenard, stark motståndare till den moderna och abstrakta "judiska" fysiken: "Den ädla tyska fysiken skulle grunda sig på åskådlighet, på den intuitiva uppfattningen av fysikaliska processer", sammanfattar Blom. Också detta en attityd av sin tid, då allt var ideologi och politik och en vetenskaplig dispyt snabbt kunde transformeras till ett moraliserande korståg mot vetenskaplig och intellektuell frihet och spekulerande kreativitet. Det moderna förnuftet var inte längre ledstjärnan för en bättre framtid.

Det är alltså snarare det idéhistoriskt breda perspektivet än de mer bemärkta historiska milstolparna som präglar Bloms kalejdoskopiska och rikligt illustrerade studie. Och detta oavsett om kapitlet tar avstamp i den amerikanska förbudstiden (*The Prohibition*) och dess "kulturkrig" mellan stad och landsbygd (1920), de ryska matrosernas legendariska uppror i Kronstadt mot Lenins och bolsjevikerens herravälde (1921), André Bretons surrealistiska manifest (1924) eller den italiensk-amerikanske anarkisten Michele Schirrus misslyckade attentat mot Mussolini i Rom (1931). Vart och ett av de 21 kapitlens berörda ämnen och motiv – allt

>>

ifrån konst-, litteratur- och vetenskapshistoria till statsvetenskap, sociologi, psykologi och filosofi – hade vart och ett för sig och obestridligen kunnat avhandlas med en mer övertygande problemformulering och vetenskaplig akribi av formellt sakkunniga och vederhäftiga fackmän.

Blom tillför här inga nya utmanande hypoteser och gör inte heller några historievetenskapligt kontroversiella utspel. Detta är heller inte bokens syfte. Författaren är ingen analytiker i första hand, utan en syntetiker med en enastående förmåga att lika lärt som spirituellt och berättarmässigt originellt binda samman komplexa historiska mönster och tendenser till en begriplig berättelse om mellankrigstidens två händelserika, våldsamma och dynamiska decennier.

Med stora svepande rörelser och bred pensel målar han fram de centrala sammanhangen, för att i nästa ögonblick detaljerat och nyansrikt teckna partikulära företeelser och enskilda personers tidsspeglande livsöden. Detta formmässigt eleganta växelbruk mellan vidvinkel och teleobjektiv, mellan rekapitulerande avsnitt och livaktigt skildrade berättelser, resulterar i en stimulerande blandning av aha-upplevelser och överraskningsmoment. Allt detta påminner också läsaren om att historieskrivningen behärskas av såväl idéer, abstraktioner och applicerbara teckensystem som av enskilda individers handlingar och högst konkreta och kanske också slumpmässiga tilldragelser.

Som i sista kapitlet, 1938, där Tysklands annektering av Österrike den 12 mars inte står i fokus, utan dirigenten Bruno Walters sista framträdande i Wiener Musikverein två månader tidigare: den första liveinspelningen av den då sällan spelade nionde symfonin av Mahler. Publiken visste att aftonens evenemang var speciellt, kanske var det rentav sista möjligheten att i det snart nazistyrda landet få lov att lyssna till den "dekadenta juden" Mahlers musikaliska mysterium. Ett avslutande stycke komplex och vacker musik innan allt skulle dränkas i andra världskrigets öronbedövande missljud.

Martin Lagerholm

DIE ZERRISSENEN JAHRE
1918–1938
PHILIPP BLOM
Hanser 2014

Människan: duktig i grupp.

FOTO: TT NYHETSBYRÅN

Tillsammans

BIOLOGI/FILOSOFI

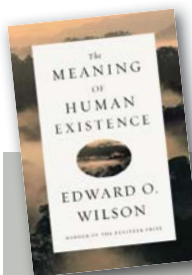
Få nu levande evolutionsbiologer kan mäta sig med Edward O Wilson när det handlar om vetenskapliga insatser eller populärvetenskapligt skriftställer av absolut högsta kvalitet. Den bok som han nu har givit ut är hans 31:a, låt vara att han haft medförfattare till flera av de tidigare. En rad viktiga, för att inte säga förlösande vetenskapliga insikter har han själv nått fram till eller kraftfullt bidragit till. Först kom en banbrytande analys av vilka faktorer som styr artrikedomen på öar (1967). Åtta år senare gav Wilson ut sin magnifika *Sociobiology*, där en evolutionär förklaring gavs till det ultrasociala livet hos diverse djurarter och där även människans beteende diskuterades.

Boken utlöste en rasande ilska bland de vid den tiden ganska många forskare vars ideologi förbjöd dem att acceptera att genetiska skillnader finns även mellan människor. Otroligt nog sjönk en del av dessa så djupt att de försökte stoppa hans föreläsningar genom att kasta föremål på honom. Bland hans senare böcker kan nämnas de två som renderat honom Pulitzerpriser, nämligen *On Human Nature* (1978) och *The Ants* (1990).

Till hans främsta vetenskapliga utmärkelser hör Crafoordpriset, som han år 1990 tilldelades av Kungliga Vetenskapsakademien och som i författarpresentationen i den nya boken beskrivs som "likvärdigt med ett Nobelpris i ekologi".

Född 1929 i djupaste Södern är denne Harvardprofessor till åren kommen – men fortfarande brinnande aktiv. En bok om året ska det vara! Under de senaste tio-femton åren har hans böcker skiftat tonvikt och tonläge och blivit – som han själv har medgett – "mindre biologiska och mer filosofiska".

Den vetenskapliga upptäckt eller snarare insikt som gjorde Wilson odödlig inom den biologiska vetenskapen handlar om hur myrornas sociala liv har utvecklats. Det var

THE MEANING OF HUMAN EXISTENCE
EDWARD O WILSON
Liveright Publishing Corporation 2014

länge en präktig huvudvärk för biologerna att det finns djursamhällen där den helt övervägande majoriteten av individerna lever i celibat och istället för egen reproduktion ägnar sig åt att underlätta andras. Vad i all världen skulle Darwin säga om en sådan total brist på engagemang för egen fortplantning? Wilsons upptäckter om livet i stackarna hade följaktligen intresse inte bara för envetna entomologer, utan för hela den evolutionsbiologiska vetenskapen.

Wilson's nya bok, som förvisso är "mindre biologisk och mer filosofisk" än någon av hans tidigare, är inte digger. Men på ungefär 200 sidor hinna författaren beröra en lång rad intressanta problem som framför allt handlar om hur människans situation ser ut här på jorden och som ställer frågan: vad kan vi lära av vår medfauna om vår egen historia och vår framtid?

Centralt i hans bok står diskussionen om hur vi människor fått våra anpassningar och även om hur dessa kan tänkas fungera i en oviss framtid. Onekligen blåser över jordklotet en förändringens vind med stormstyrka, och att kunna förstå och i någon mån kanske parera dess effekter kan inte vara betydelselöst.

I bokens två första kapitel diskuterar Wilson varför och hur vi människor

mellan grupper så att snyltare inte ska kunna profitera på andras mödor.

Är människans gruppliv unikt i djurvärlden? Nej, naturligt urval på grupp-nivå med åtföljande anpassningar ser vi också inte bara hos Wilsons favoriter, myrorna, utan dessutom hos ett knappt tjugotal andra djurgrupper eller -arter. I de flesta fall handlar det om insekter, i några om havslevande kräftdjur, i två om afrikanska smågnagare ...

Vilka faktorer gynnade eller framtvängde evolutionen av extrem socialitet hos någon föregångare i släktet *Homo* till vår egen unga art, *Homo sapiens*? Det är en milt uttryckt omstridd fråga. Till de förslag som oftast diskuteras hör ändrade näringsvanor till följd av klimatförändringar, stationärt levnadssätt, teknisk uppfinningsförmåga och lagring av resurser som måste försvaras mot tjuvar och rövare. Ju fler människor, desto oftare flammade stamkonflikter upp, och vad behövs i krig om inte gott samarbete?

Som så annorlunda och så mångsidigt imponerande framstår människoartens avancemang och maktövertagande under de senaste tio- eller hundratusen åren att ett ofta hört påstående är att "nej, en sådan fantastisk process måste en eller annan övernaturlig kraft, en gud av något slag, ha dirigerat eller utfört". Icke, säger emellertid

blottlägga religiöst hymleri och övernaturliga föreställningar.

Hur människan kom till världen är ett nog så intressant problem och diskuteras av Wilson på hans sedvanligt eleganta prosa. Hur framtiden kan komma att se sig ger han sig också i kast med. Men då kommer man obevekligen att tänka på den gamla lustigheten om att det är svårt att sia, särskilt om framtiden. Wilson spekulerar friskt och ger sig ut på en resa genom världsalltet: tänk om vi får besökare från andra himmelska sfärer eller om vi kan ge oss ut på riktigt långväga rymdfärder! Vilka egenskaper krävs av en framgångsrik ET?

Med förtvivlan i rösten beskriver Wilson den "kollaps" som jordens växt- och djurvärld genom mänskliga åtgärder är mitt inne i, och han förutspår att vi befinner oss i inledningen till en ny epok, "eremocen" ("eremittiden") eller "ensamhetens tidsålder". Vad är det egentligen vi håller på att ställa till med?

I dagsläget känner man till och har namngivit omkring två miljoner arter, och varje år förlängs den listan med ytterligare några tiotusental arter. Wilson är emellertid övertygad om att man hittills bara har skrapat på ytan. Framför allt vad beträffar olika slags mikroorganismer återstår i stort sett "allt" att upptäcka. Väl att märka: många av dessa pyttesmå men ohylligt talrika levande varelser har en enorm – ja, avgörande betydelse för oss människor och vår framtid på vår lilla planet.

Avslutningsvis presenterar Wilson en framtidsvision där en ömsesidigt stimulerande samverkan sker mellan naturvetenskaplig analysförmåga och humanioras förmåga till introspektion och fantasi. En av hans märkligaste idéer är att allting som naturvetenskapen kan upptäcka och klarlägga kommer att vara avklarat inom en rimlig tid, så att intet mer finns att undersöka, tolka och använda. Enligt Wilson kan en sådan situation inte tänkas för humaniora, som skapar sina egna problem och därför har goda utsikter att leva längre in i framtiden än "science".

Till sist: bokens besynnerliga titel! Vad – om något – är den mänskliga tillvarons "mening"? I vanligt språkbruk betyder "mening" ungefär "syfte" eller "ändamål". Den versionen förkastar Wilson emellertid på sidan 12 men lägger på sidan 13 fram ett alternativ, nämligen att "mening" är något som uppstår genom "överlappande nätverk av fysikaliska orsaker och effekter"; i en annan formulering handlar det om "uppkomsten av en anpassning genom naturligt urval/vilket/ökar sannolikheten för uppkomsten av vissa andra anpassningar".

Men ursäkt, vad är egentligen mening – en med människolivet?

Staffan Ulfstrand

"Människor gnetar och kämpar inte bara var och en för sig och inte ens bara för sin släkt, utan för sin 'grupp'."

FOTO: HASSE HOLMBERG/TT NYHETSBILAN

har blivit som vi har blivit. Vad som framför allt kännetecknar oss jämfört med alla andra däggdjursarter är vår extremt avancerade socialitet. Människor gnetar och kämpar inte bara var och en för sig och inte ens bara för sin släkt, utan för sin "grupp".

Fördelen är att "ju mer vi är tillsammans, desto duktigare blir vi". Nackdelen är att det blir viktigt att hålla reda på vem som är med i gruppen och som genom sina uppoffrande insatser har bidragit till dess framgång, och som därför i mån av behov bör stödjas, och vem som inte är det. Ökad gruppsammanhållning innebär för att inte säga förutsätter skarpare gränsdragning

Wilson, det behövs absolut inte några övernaturliga krafter eller makter för att begripa hur vi moderna människor och vår mångformiga kultur har uppstått och blomstrat. Det räcker gott med naturligt urval à la Charles Darwin. Dock har å ena sidan Wilson och några få av hans medarbetare, å den andra resten av den evolutionsbiologiska forskarelliten, olika åsikter om exakt hur det urval gått till som danat den moderna människans psyke och vanor. I sin bok har Wilson en utförlig efterskrift där han argumenterar för sin modell men på ett svårbegripligt och föga övertygande sätt. I just denna fråga är han troligtvis "ute och reser" ...

Många välkända evolutionsbiologer har framträtt som övertygade ateister, och Wilson har då och då bekänt samma inställning, fast ganska lågmält. I den här boken lägger han mycket större vikt än någon gång tidigare vid att understryka religionernas onödighet och dessutom skadliga inverkan på människors attityder till varandra. "Tro är det enda som får annars goda människor att göra onda ting", skriver han med en formulering som gör att man kommer att tänka på Richard Dawkins, obestridd mästare i att

Filosofisk elegans: BHL + filmstjärnehustru.

FOTO: FOC KAN/GETTY IMAGES

För ett multietniskt imperium

POLITIK/FILOSOFI

Under det senaste året har den flitige resenären Bernard-Henri Lévy på lediga stunder författat en monolog i fem akter åt skådespelaren Jacques Weber. Sedan i somras har så Weber på teaterscener i Bosnien, Italien och Frankrike gestaltat en fransk intellektuell som på ett hotellrum i Sarajevo förbereder ett festtal med anledning av hundraårsminnet av första världskrigets utbrott. I september gavs den självbiografiska

monologen *Hôtel Europe* ut i bokform, tillsammans med en längre essä om Europas förflutna, nuet och framtiden. Som sig bör har Lévy (även kallad "BHL") outtröttligt marknadsfört både pjäsen och boken. Knappast någon fransk tv-soffa har lämnats orörd av hans skraddarsydd byxbak.

Lévy är måhända Frankrikes mest förlöjligade medieprofil. Hans far var storföretagare i träbranschen, och tack vare ett arv sägs BHL vara den rikaste filosofen sedan Seneca. Trots sina 66 år har han alltid skjortbröstat uppknäppt och håret på trekvart. Tillsammans med hustrun, film-

stjärnan Arielle Dombasle, visar Bernard-Henri gärna upp sina föreläsningar i glassiga magasin, och Arielle ser ut att bli yngre och yngre för varje år som går. Hon har spelat huvudrollen i några av makens filmer och teaterpjäser. Icke desto mindre har dessa floppat med dunder och brak, för BHL har en tendens att överskatta sig själv och underskatta publiken.

Nu skulle man kanske kunna tro att Lévy bara är en pretentiös pajas, men så enkelt är det inte. Den på École Normale Supérieure utbildade filosofen har i mer än 40 år rest runt i världen, lagt sig i

väpnade konflikter och kohandlat med makthavare. Bangladeshs befrielsekrig var första anhalten år 1971. Sedan har det burit iväg till Afghanistan, Bosnien, Darfur, Georgien och många andra platser. Kritiker både till höger och vänster ser i BHL en självgod äventyrare utan folkligt mandat som fraterniserar med ljusskygga "frihetskämpar", ställer till en massa ore- da och tar första flyget hem när tv-kame- rorna riktas åt annat håll. Han utmålas ömsom som en naiv, västerländsk idealist och nyttig idiot, ömsom som en neokon- servativ sionist, besatt av att bomba län- der som vägrar rätta sig efter Washingtons eller Jerusalems dekret.

Oavsett vad man tycker om dess för- fattare är *Hôtel Europe* en intres- sant introduktion till hans tankevärld. I den inledande monologen möter läsa- ren Lévy's alter ego, en ensam hotellgäst i Sarajevo som under två timmars pust och stön kämpar med koncentrationssvårig- heter, skrivkramp och tvivel, innan den förlösande inspirationen kommer och han är redo att hålla sitt jubileumstal.

Huvudpersonen pratar i telefon, ligger i badkaret, dricker whisky och förlorar sig i gubbsjuka fantasier. Denne förfat- tare från Paris tycks måttligt intresserad av första världskriget, men är desto mer orolig för Europas framtid. Han minns sin tid i Bosnien på 1990-talet, då Euro- pa visade sig både från sin sämsta och sin bästa sida. Den gången svek västmak- terna den store europén och statsman- nen Alija Izetbegovic i ett krig som inte utkämpades mellan muslimer och ser- ber, utan mellan kosmopoliter och natio- nalister. Nu är Europa åter på väg att svi- ka sina ideal. Bosnien har lämnats i stick- et ekonomiskt och socialt. EU regeras av grå kostymnissar och européerna har bli- vit rasister som röstar på Front Natio- nal, Jobbik eller Gyllene gryning. Samti- digt härjar Putin i vårt närområde utan att vi bjuder honom motstånd. Är det då så konstigt att en *intellectuel engagé* har svårt att samla tankarna?

Hôtel Europe har inte precis gått för fulla hus, även om franska topp- politiker som François Hollande, Manuel Valls och Nicolas Sar-

**HÔTEL EUROPE SUIVI DE
RÉFLEXIONS SUR UN
NOUVEL ÂGE SOMBRE**
BERNARD-HENRI LÉVY
Grasset 2014

"Den blonda pesten".

FOTO: BRUNO VIGNERON/
GETTY IMAGES

kozy lojalt har visat upp sig bland publi- ken på Théâtre de l'Atelier i Montmartre. BHL har inflytelserika vänner, men kom- mer nog inte att gå till historien som dra- matiker. Hans text är manisk och högtra- vande, och man måste ha Google nära till hands när filosofen citerar franska klas- siker eller namndroppar sina politis- ka idoler och hatobjekt. Det hjälper föga att anrättningen här och var kryddas med opåkallade sexscener. BHL låter till exem- pel sin huvudperson drömma sig tillbaka till "det lilla ouppvärmade hotellet i Stock- holm, där vi inte hade något annat val än att älska hela natten".

I bokutgåvan följs pjäsen av en essä över tio kapitel, med titeln *Réflexions sur un nouvel âge sombre*. Här presenterar Lévy på en lite mer tuktad prosa sina visioner för Europa och försöker ge svar på de frå- gor som väcks i monologen. För att vi ska kunna ta oss ut ur den mörka tid som nu råder måste EU stärkas och bli ett fredligt, demokratiskt och multietniskt imperium med det Habsburgska riket som förebild, menar han. EU-länderna ska ha en gemen- sam utrikespolitik och gemensam ekono- mi. Medborgarnas socialbidrag bör följ- aktligen betalas ut av EU, i samma valu- ta överallt. Enligt BHL är det av yttersta vikt att eurosedlarna pryds av tänkare som Husserl och Kant istället för av ano- nyma byggnadsverk. Europas historia har ju skapats av stora män med ansikte, kropp och själ, inte av teknokrater som tjafsar om tonfiskkvoter! Därför måste också politi- ker av Barrosos, Van Rompuys och Ashtons typ ersättas av en folkvald EU-president.

Som europé har Lévy ingen förståelse för människors fixering vid sin natio- nalstat, etnicitet eller kultur, alltsammans föränderliga storheter. Men som jude oro- as filosofen av den ökande antisemitismen i Europa. Han lägger skulden på en ohe- lig allians mellan skinnskallar och islamis- ter och beklagar att allt fler franska judar känner sig tvungna att emigrera till Israel. De borde istället stanna i Europa och stå upp för de humanistiska värdena, efter- som judisk visdom alltid har varit en vik-

tig del av den europeiska identiteten. BHL bortser i detta sammanhang från det pin- samma faktumet att en växande andel av de franska judarna röstar på Marine Le Pen. Han hyser nämligen ett enormt för- akt för "den blonda pesten" och hennes 25 procent av Frankrikes väljare. Front National är själva antitesen till den univer- salism och interventionism Lévy föresprå- kar, och han vill bekämpa den europeiska extremhögern med hjälp av politisk isole- ring, medial demonisering och inskränk- ningar av yttrandefriheten.

I övrigt är BHL inte nämnvärt intresse- rad av fransk inrikespolitik eller euro- péers vardagsbekymmer. Parisfilosofens paradgrenar är demokrati och mänskli- ga rättigheter i avlägsna länder. För Lévy är det en självklarhet att agera när civil- befolkningar hotas av massakrer, oav- sett de långsiktiga konsekvenserna. Där- för tvingas den väluppfostrade arvingen ibland, för den goda sakens skull, att lie- ra sig med skumma typer. Till exempel är han medveten om att inte alla fraktio- ner av den ukrainska Majdanrörelsen har rent mjöl i påsen, men nu gäller det att slu- ta leden och stå samman mot Putin. Väst- världen måste engagera sig i Ukrainas öde och föregå med gott exempel i kampen för demokratin. Den ryske tyrannen och hans chefsideolog Dugin ska stoppas innan de går för långt i sina försök att realisera en eurasisk dystopi.

I enlighet med sina principer var Ber- nard-Henri Lévy president Sarkozys främ- sta pådrivare och rebellernas bästa vän under förspelet till den internationella militärinsatsen i Libyen 2011. Detta hän- delseförlopp tas bara upp i förbigående i *Hôtel Europe*. Så här tre år efter bombning- arna plågas Libyen av islamism och inbör- deskrig, men på sistone har BHL hävdad i flera franska medier att kaoset i landet hade blivit ännu värre om Khaddafi hade fått sitta kvar vid makten. I augusti sam- manfattade han i veckotidningen *Le Point* sin inställning till libyernas umbäranden med orden "Je ne regrette rien".

Jens Riis

Startpunkten för allt elände

HISTORIA

Molotov-Ribbentroppaktens grundhistoria är välkänd. För 75 år sedan, den 23 augusti 1939, chockerade Hitler och Stalin världen med en icke-angreppspakt. I Moskva undertecknade den tyske utrikesministern Joachim von Ribbentrop, en misslyckad champagneförsäljare, och den sovjetiske utrikesministern Vjatjeslav Molotov. Ceremonin övervakades av Stalin. Hitler var inte närvarande och de två diktatorerna träffades aldrig. Men det var deras verk. Och de ändrade därmed radikalt tillvaron för miljoner människor.

Om omvärlden hade känt till paktens hemliga protokoll, som preciserade de två parternas vinst, eller med andra ord deras krigsbyte, hade skrällen blivit än större. Tyskland fick en stor bit av Polen, medan den resterande delen, de baltiska staterna liksom Finland och delar av Rumänien tillföll Sovjetunionen. En vecka senare inledde Tyskland fälttåget mot Polen och kort därefter angrep Sovjetunionen från andra hållet. Följande år ockuperade Stalin de baltiska staterna. I stort fungerade allt enligt ritningarna.

Molotov-Ribbentroppakten höll dock bara i knappt två år och upphörde abrupt med operation Barbarossa, det vill säga: när Tyskland anföll Sovjetunionen. Beslutet om angrepp togs redan ett halvt år tidigare, men Stalin bortdefinierade all information om Hitlers militära förberedelser. Han tycks inte ens ha fattat misstankar när Tyskland dagarna före anfallet evakuerade personalen från sin Moskvaambasad. En av de sista varningsflaggorna var en tysk soldat som flydde från sitt förband och underrättade Röda armén om angrepp följande morgon. Stalin avfärdade emellertid varningen och beordrade istället att soldaten skulle avrättas.

Den sovjetiske ledarens bristande förmåga eller ovilja att ta till sig informationen om tyska angreppsplaner är svårförklarlig. Eftersom han var paktens nyckelfigur fanns kanske en rädsla att

förlora makt och prestige på hemmafronten. Eller handlade det om vanmakt? Att realpolitikern Stalin naivt levde i illusionen att Hitler höll sitt ord är föga troligt. Möjligen kan man tala om bortträngningsmekanismer.

Paktens relativt korta hållbarhetstid är knappast förvånande. Under större delen av 1930-talet var Nazityskland och Sovjetunionen bittra fiender, den politiska och ideologiska retoriken oförsonlig och i spanska inbördeskriget stod de på var sin sida.

Dagen före Barbarossa skrev Hitler till Mussolini att paktens hade varit mycket

problematisks men strategiskt nödvändig för att undvika att bli inringad av väst. Därmed kunde han i lugn och ro invadera Polen och därefter låta sina trupper marschera mot Frankrike och andra västeuropeiska länder utan att bekymra sig om ett eventuellt hot från öst.

Stalin erkände aldrig att paktens var ett misstag, åtminstone inte officiellt. Istället gick hans argumentation ut på att Sovjetunionen hade köpt tid. Hitler hejdades och under tiden kunde ryssarna planera ett försvar mot ett väntat tyskt angrepp.

Pakten undertecknas i augusti 1939. En belåten Stalin övervakar.

FOTO: GETTY IMAGES

En period av fred möjliggjorde upprustning utan yttre störningar. Stalin lanserade tolkningen strax efter det tyska angreppet och den blev snabbt ett mantra i den sovjetiska retoriken. Utläggningen övertygade dock inte alla västeuropeiska kommunister, som fick problem med att navigera ideologiskt i skuggan av samarbetet mellan nazister och kommunister.

Historikern Roger Moorhouse avfärdar emellertid Stalins logik i sin bok om paktens och dess efterspel. Istället ser han den sovjetiske ledaren som proaktiv i förberedelsearbetet och med en antivistlig hållning som drivkraft. Pakten med Nazityskland innebar klara fördelar och gav Stalin mer än han hade kunnat hoppas på i ett eventuellt samarbete med väst. Politiskt lämnade den emellertid en outplånlig fläck på kommunismen, som enligt Moorhouse är jämförbar med Ungern 1956 eller Tjeckoslovakien 1968.

Retrospektivt kan icke-angreppspakten ses som Sovjetunionens första steg i expansionen västerut. Vid förhandlingarna med Storbritannien och USA i andra världskrigets slutskede togs nästa steg. Stalin lyckades framgångsrikt inte bara få de landvinningar som uppnått med paktens bekräftade och legitimerade, utan också expandera ytterligare västerut.

Människor som levde under sovjetiskt förtryck såg Molotov-Ribbentroppakten som startpunkten för allt elände. I samband med femtioårsdagen för dess undertecknande anordnades en protestdemonstration i de baltiska staterna. Två miljoner demonstranter höll varandra i händerna och bildade en oändligt lång mänsklig kedja som band samman Tallinn, Riga och Vilnius. Protestaktionen handlade om mänskliga rättigheter, sovjetisk ockupation och nationell självständighet. Men i fokus stod paktens mellan Nazityskland och Sovjetunionen. Demonstranterna såg fortfarande dess avtryck på Europakartan.

Årsdagen för den tysk-sovjetiska paktens har inte bara symbolisk betydelse för befolkningen i östra Europa. I millenniets början utnämnde Europaparlamentet den till officiell minnesdag för offren för nazism och kommunism. Minnesdagen indikerar förstås släktskap mellan de två ideologierna, vilket paktens också signalerade. Likväl uppfattas en sammankoppling av nazism och kommunism som oerhört kontroversiell. I dagens debatt finns

Pakten bruten. Tyskland marscherar mot Moskva 1942.

FOTO: GETTY IMAGES

fortfarande reflexmässiga reaktioner mot likhetstecken. De ideologiska skillnaderna är förstås också uppenbara, men döljer inte överensstämmelser som skrämmer.

Moorhouse anser att likheterna gjorde Hitlers Tyskland och Stalins Sovjetunionen till naturliga samarbetspartners. I cynism, falskhet och brutalitet framstår de två systemen som jämbördiga, och han identifierar symmetri i deras ockupationspolitik. Aktioner mot icke-ariar i den ena hälften är enligt honom praktiskt taget omöjliga att skilja från aktioner mot klassfiender i den andra hälften.

Den tyska kommunisten Margareta Buber-Neumann såg sannolikt inte heller stora skillnader mellan den nazistiska och stalinistiska våldsapparaten. Hon flydde nazisternas Tyskland och sökte skydd i Moskva, där hennes man avrättades. Själv dömdes hon till fem år i Gulag. På grund av det tysk-sovjetiska samarbetet deporterades hon några år senare till Tyskland tillsammans med en grupp

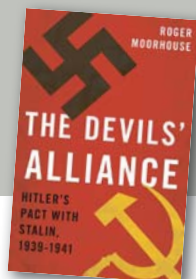
andra tyska kommunister. De följande fem åren tillbringade hon i Ravensbrück. Buber-Neumanns öde illustrerar således inte bara kommunismens nyckfullhet utan också vad de snabba storspolitiska förändringarna betydde på mikroplan. I det lilla blir det stora synligt.

I Sovjetunionens egen historieskrivning har Molotov-Ribbentroppakten inte varit ett populärt ämne. Det var i princip tyst kring paktens och dess hemliga protokoll i den rättsliga uppgörelsen med Nazityskland vid Nürnberggrättegången 1945. De allierade önskade inte misskreditera en av sina egna och Sovjetunionen arbetade energiskt och framgångsrikt för att få bort frågan från agendan. Paktens hemliga protokoll blev förvisso känt längre fram, men det var först under glasnosttiden som Sovjetunionen erkände existensen av ett sådant avtal.

The Devils' Alliance tillför egentligen inte så mycket ny kunskap annat än i detaljerna. Historiens konturer är redan kritade och händelseförloppet välkänt. Men Moorhouse är en skicklig historiker, anlägger intressanta perspektiv och ger pedagogisk överblick. Noggrant benär han ut en av 1900-talets mest pragmatiska och dramatiska realpolitiska iscensättningar, som resulterade i död och elände för miljontals människor.

Kim Salomon

THE DEVILS' ALLIANCE
HITLER'S PACT WITH
STALIN 1939-1941
ROGER MOORHOUSE
The Bodley Head 2014

Kvinnan bakom institutionen

HISTORIA

William Ewart Gladstone var 82 år gammal och mitt i ett valtal när en ”knotig medelålders kvinna” kastade en pepparkaka på honom. Kakan träffade Gladstones vänstra, enda någorlunda fungerande, öga. När han kort därefter, i augusti 1892, för sista gången iklädde sig rollen som premiärminister, såg han omvärlden som genom en dimma. Den lättade aldrig.

A N Wilson konstaterar mot slutet av sin biografi över drottning Victoria att Gladstone ”liksom många människor utan sinne för humor” hade en förmåga att råka ut för missöden som nästan var omöjliga att ta på allvar. Bara några veckor efter pepparkaksattacken, fortsätter Wilson, puttades Gladstone till marken av en ”farlig ko”. Den magnifike statsmannen tackade gravallvarligt den Allsmäktige för att den sinistra kossan inte hade ställt till med någon större skada.

Gladstone spelar en central roll när Wilson ska mejsla fram ett porträtt av drottning Victoria. Det är inte överraskande. Vid sidan av ”We are not amused” är antagligen drottningens klagomål på Gladstone – ”Han talar till mig som om jag vore ett offentligt möte” – hennes mest kända citat. Att inget av dessa två uttalanden är ordentligt belagt som just hennes må vara hänt, men som redan Lytton Strachey konstaterade i sin biografi över drottning Victoria 1921 fångar det påstådda klandret av Gladstone ändå grunden för drottningens antipati:

”Hon hade inget emot att betraktas som en institution, hon var en sådan och visste det. Men hon var även en kvinna och att ENBART betraktas som en institution – det var outhärdligt”.

Visst fanns en politisk och religiös grund för drottning Victorias avsky för Gladstone. När hon, efter att ha sökt varje möjligt alternativ, ändå tvingades utse åttiottvåringen till premiärminister, beskrev hon det som att ”få den där farlige gamle fanatikern nerkörd i halsen”. I jämförelse med Gladstones högkyrkliga uppblåsthet var hennes egen tro närmast ”frikyrklig”, som hon själv uttryckte det

inför sina barn. Men, som Strachey antyder, i botten handlade det om en personlig motsättning. Det var *typen* Gladstone – den pompöse, humörlöse, rätttrådigt helige allvarsmannen – som retade gallfeber på drottningen.

Med de premiärministrar som såg kvinnan bakom institutionen kunde istället förhållanden som gränsade till det romantiska uppstå, om än bara i tanke, blickar och en och annan blomsterkvast. Det gällde förstås Disraeli, men kanske än

Drottningen i sin kröningsutstyrsel. Målning av Franz Xaver Winterhalter.

FOTO: GETTY IMAGES

mer lord Melbourne, drottningens förste premiärminister. När Victoria tillträdde som artonåring var Melbourne 58 år, men regencyrumlaren, som på fritiden var förtjust i att bli smiskad av unga kvinnor, blev snart en hjälte. I förtroliga termer diskuterade de två vännerna fördelarna och nackdelarna med agan på Eton.

Inget sådant var möjligt med Gladstone. Till och med under hans besök på Balmoral föredrog drottningen att kommunicera med sin premiärminister i skrift snarare än att möta honom. Och inte ens det räckte för att stilla regentens obehag. Wilson, som gått igenom mängder av brev, noter och anteckningar från Victorias penna, konstaterar att förmiddagens lappar till Gladstone ofta är klara och rediga, men allteftersom dagen går blir de yvigare både till innehåll och form, för att på sen eftermiddag bestå i osammanhängande kråkfötter nedkluddade med vaxkrita. Wilsons slutsats verkar rimlig: Gladstones närvaro drev Victoria till flaskan.

Inte för att hon var nykterist annars. Drottningen föredrog whisky, och under senare år var det inte ovanligt att hon spetsade rödvinet till maten med single malt.

Av sådana avslöjanden ska man inte dra slutsatsen att detta rör sig om en skandalbok. A N Wilson väjer inte för det mindre förtjusande, men det är uppenbart redan från början att han tycker om sitt objekt och drottningen kommer till sin rätt i hans sällskap. Snaskiga spekulationer

"Det är ett under att Victoria alls klarade av uppgiften som regent, med tanke på att ingen brydde sig om att förbereda henne för den."

ner förekommer inte. Ett exempel är den ständigt debatterade frågan om huruvida drottningen hade ett hemligt men fullbordat äktenskap med sin skotske betjänt John Brown. Wilson redovisar de gravrande indicierna – Varför skulle en präst på sin dödsbädd ljuga om att ha vigd de två? Var det verkligen bara ett skämt när Victorias barn kallade Brown "mama's lover"? – men han erkänner att han efter att ha studerat tillgängligt material i årtal ännu inte förmår bestämma sig.

Det är en bra historia, men det gör den inte nödvändigtvis sann.

Detsamma gäller den spridda spekulationen om att Victoria i själva verket var oäkting. Varifrån kom annars den gen för blödersjuka som hon förde vidare? Wilson reder ut vad han, inspirerad av Karl Marx, kallar den kungliga "zoologin". Även om sannolikheten för en spontan genmutation är liten, är det inte heller särskilt

sannolikt att Victoria till utseendet skulle vara så slående lik sin officiella far, hertigen av Kent, och farfar, Georg III, om dessa inte också vore just hennes verkliga far och farfar.

Oäktingsteorin är kittlande, men antagligen falsk.

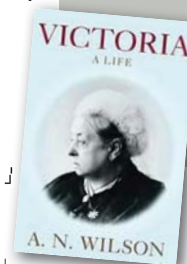
Wilson utnämndes en gång till young fogley, ung stofil, och han behåller verkligen den gammaldags brittiska förmågan att kombinera flyhänt och humoristisk stil med gediget underarbete. När Wilson är som bäst är han i närheten av vad Jan Morris åstadkom i sitt tredelade mästerverk över det brittiska imperiet, *Pax Britannica*, där anekdot leder till anekdot, men aldrig bara för att roa, alltid för att gestalta en poäng. Problemen som Wilson måste lösa är av annan art.

Ett består i att Victorias regeringstid är så lång. Inte bara räknat i år, utan i händelser. En betydande del av hennes tid på tronen är inte alls viktorsansk i annat än rent definitionsmässig mening. Victoria själv, och dem hon har att göra med fram till mitten av 1800-talet, är snarare representanter för regencyepoken. Förvandlingen från den ena perioden med dess värderingar till den andra, med sina, är i decennier som en bubblande gryta under tronen.

Politiska reformer, handelsreformer, kyrkliga reformer, industrialismen, järnvägen, vetenskapen, evolutionsläran, chartismen, Krimkriget, marxismen, Irland, general Gordon – allt detta, myck-

et annat och dessutom själva det brittiska imperiet, som egentligen inte beskrevs som imperium förrän under Victoria, gör att den brittiska monarken lever i en malström nästan hela sitt liv. För att göra Victoria begriplig måste Wilson i rätt långa passager lämna sitt objekt för att beskriva och analysera omvärlden. Han klarar det väl, med ett eller ett par undantag. Vilka undantagen är varierar antagligen med läsarens intressen och förkunskaper.

Det som blir tydligt är att det i det närmaste är ett under att Victoria alls klarade av uppgiften som regent, med tanke på att ingen brydde sig om att förbereda henne för den. Victorias uppfattning om den brittiska konstitutionen var påfallande luddig och hennes respekt för de konturer som var fastare inte alltid påtaglig. Wilson pekar på ett antal skäl till att Victoria lyckas vända impopularitet till

VICTORIA
A LIFE
A N WILSON
Atlantic Books 2014

popularitet och tidvis till något som närmast liknar kärlek. Den kanske mest intressanta förklaringen är

att Disraeli såg att drottningen, i värderingar, var i full samklang med "förortstoriismen". Drottningen själv hade knappast någon aning om hur väl hon harmoniserade med sin växande medelklass, men den förslagne premiärministern gjorde det mesta av saken. Vid sidan av de sju ganska taffliga mordförsök som väckte alla rättänkande undersåtars lojalitetskänslor ("Det är värt att bli beskjuten, för att se hur älskad man är", kommenterade Victoria), var Disraelis insats den viktigaste för Victorias senare popularitet.

Ett annat problem för Wilson är att frammana personen Victoria bakom institutionen. Men i det avseendet är Wilson särskilt framgångsrik. Kanske är det just här som hans biografi bidrar med nya nyanser, om än få nya fakta. Det finns ett drag av konstnär över Wilsons Victoria. Han noterar att hon var en inte oäven akvarellmålare, men han behandlar henne framför allt som en författare värd att ta på allvar. Det är ingen dålig idé. Victoria skrev ständigt: dagböcker och brev. Och med sina *Highland Journals* måste hon ha varit den första monark som lät publicera en bästsäljare. Mängder av hennes efterlämnade brev och anteckningar förstördes av diskretionsskäl, men mycket finns kvar och Wilson gör det mesta av det.

Trots det är det förstas oundvikligt att drottningens personlighet i stor utsträckning tecknas i kontrast mot de personer som fanns omkring henne. Hennes älskade Albert, hennes barn, John Brown och den ålderstigna Victorias gullegris, "munshin" Abdul Karim. Och så hennes premiärministrar.

Det är här Gladstone spelar en viktig roll. I förhållande till den pösige liberalen framstår drottning Victoria som en konstnärlig, fräck och lätt anarkistisk konservativ, som likt de flesta kreativa människor plågas av en del mentala problem, men som inte har särskilt långt till kvickheter. Precis den sortens middagsgäst man önskar sig.

Johan Hakelius

Steven Bard
som Nagg och
Darlene John-
son som Nell i
Samuel Beck-
etts *Slutspel*.

FOTO: JENS MEYER;
/TT NYHETSBYRÅN

Vid gränsen till tystnaden

FILOSOFI

”Jag tycker inte om att brev publiceras.” Orden är Samuel Becketts; de är hämtade från ett brev han skrev i januari 1958 till sin amerikanske regissör Alan Schneider. Beckett höll alltid det privata privat, han skydde all publicitet. Det var hans verk som skulle tala eller i alla fall mumla. Så nog är det en smula överraskande att vi nu har tre tjocka volymer av hans brev som ska följas av en fjärde och avslutande volym.

Trots omfånget är det ingen samlad utgåva eftersom utgivarna endast har fått tillstånd att publicera de brev som handlar om författarskapet, men det är förstås ett ganska tånjbart tillstånd. Inte ens Beckett kunde i praktiken göra en radikal boskillnad mellan livet och verket. Men den som letar efter skvaller om Becketts förbindelser med James Joyces dotter Lucia, Peggy Guggenheim eller Nancy Cunard letar här förgäves. För nyfikna finns det ju

biografier och då speciellt James Knowlsons tio år gamla *Damned to Fame*.

Trots att volymen rymmer mer än 750 sidor har utgivarna tvingats att sovrå strängt. Under den period som omfattas av föreliggande volym har man valt att publicera endast cirka 20 procent av de brev som finns i arkiv och bibliotek runt om i världen. Man har gjort ett jobb som inte kan annat än imponera. Varje brev är försett med en ofta omfattande kommentar som sätter in det i sitt sammanhang och förklarar dunkla referenser. De brev som Beckett skrev på franska trycks i både original och översättning. Det är kort sagt en mäterlig edition. I en värld där det fortfarande bedrivs så mycket trivial humanistisk forskning, ett slags hobbyverksamhet under akademisk täckmantel, visar det här projektet att det fortfarande finns viktiga uppgifter för humanister.

I tidigare volymer har Beckett levtt ett undanskymt liv och länge under knappa yttre omständigheter. Hans skrivelser – några dikter, en essä om Proust och ett par

romaner – hyllades visserligen, men bara av en liten krets kännare. I alla fall fram till 1953, det år han fyller 47, då pjäsen *I väntan på Godot* uppfördes för första gången. Nu, fyra år senare, börjar den beckettiska triumfvagnen accelerera, och det till författarens förvåning, skräck och, faktiskt ibland också, förtjusning även om just det är ett ord som man sällan känner sig föränledd att använda om Beckett.

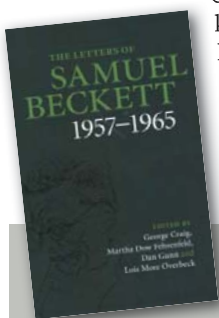
Även om det är som dramatiker Beckett som mest är känd, så är hans insatser som romanförfattare minst lika märkliga – hans romaner *Murphy* och *Watt* via trilogin (ett ord som Beckett ogillade) *Molloy*, *Malone dör* och *Den onämnbare* fram till *Hur det är* blir till en konsekvent nedmontering av den romaneska rekvisitan. *Hur det är* (*Comment c'est*), som kom till under de år som omfattas i föreliggande volym, beskriver han så här: ”Den hörda rösten, fragment av en dåligt uppfattad inre röst, tillhör en man (?) som ligger på ansiktet i gytjtjan i mörkret.” Ett steg till och

tystnaden vore det enda som funnes kvar.

Samma utveckling kan man väl se också i hans dramatik, där *I väntan på Godot* är ett närmast realistiskt drama i jämförelse med flera sena texter där allt som finns kvar är en röst som mumlar i det sinande ljuset. Men "utveckling" är förstås ett illa valt ord. Beckett talar inte om någon sådan utan om "regression". Alltmer av hans verk, båda prosa och dramatik, utspelar sig just på gränsen till tystnaden.

Under den här perioden blir Beckett ett världsnamn. Hans pjäser, inte bara *Godot* utan också *Slutspel*, *Krapps sista band* och *Lyckliga dagar*, sätts upp runt om i världen, men inte utan bekymmer för författaren. Storbritannien hade fortfarande en bigott censur som ville stympa Becketts texter genom att stryka förment hädiska och obscena uttryck, något som han sällan var villig att acceptera även om han aldrig var helt omedgörlig på vad han ansåg vara mindre viktiga punkter. Men också självständiga regissörer ställer till det för honom. Han önskar se tyska regissörer upprepade gånger skjutna i skrevet tills de tappar lusten att förbättra hans texter. När konservativa politiska krafter i hans hemland, om han nu hade något sådant, vill peta i hans texter förbjuder han att dessa alls uppförs i Irland. I Sydafrika får hans dramatik endast spelas inför en icke-segregerad publik.

Beckett var sparsam med politiska uttalanden och ståndpunkter. Att han stod lite vagt till vänster förefaller ganska tydligt, men han såg det inte som sin uppgift att ständigt skylta med sina uppfattningar. Han skrev aldrig på det berömda manifestet mot Frankrikes krigsföring i Algeriet, bland annat av den anledningen att han inte var fransk medborgare. Likaså är han sparsam med kommentarer om andra författares verk. Han kallar sig själv för världens sämsta kritiker, men det hindrar honom ändå inte från att prisa Marguerite Duras och speciellt den nära vännen Robert Pinget

THE LETTERS OF SAMUEL BECKETT 1957-1960

GEORGE CRAIG, MARTHA DOW FEHSENFELD, DAVE GUNN & LOIS MORE OVERBECK

Cambridge University Press
2014.

vars böcker brukade räknas till den nya romanen.

Med tiden blir han både alltmer intresserad av och involverad i sina pjäsers uppsättning. Trots att han bedyrar hur mycket han avskyr att resa och bara vill pendla mellan lägenheten i Paris och stugan i Ussy, någon timmes bilfärd från Paris, så reser han till England, Tyskland och till och med USA för att medverka i regiarbetet. USA tycks ha inneburit något av en vitamininjektion, och han återvände för att göra en film med Buster Keaton i den enda rollen.

Breven är fulla av instruktioner om hur han helst vill se scenbilden, ljussättning, rytmen i föreställningen, vilka skådespelare som kan tänkas passa och vilka som inte alls passar. Han svarar också

"För Beckett var de flesta kritiker idioter, somliga var välvilligt inställda, andra fientligt, men alla fattade lika litet."

vanligen vänligt och hjälpsamt på frågor från översättare. Han förstod vilket svårt för att inte säga omöjligt arbete översättning var och är. Många brev upptas av de svårigheter han själv stötte på när han flyttade sina egna texter från franska till engelska.

På de allt vanligare frågorna från akademiker om hur hans verk ska tolkas är han mera motvillig. Här finns inga symboler, hävdar han. De betyder vad de betyder. När en amerikansk professor skickar honom en 80-sidig studie av den tidiga dikten *Whoroscope* är han imponerad av författarens skarpsinne men menar att dikten inte är värd ens fem rader av analys. Just den dikten vann ett litterärt pris: "Jag kände inte till det", skriver han till Nancy Cunard, "förrän på eftermiddagen den sista anmälningssdagen, skrev första halvan före middagen, åt en sallad och drack en Chambertin på Cochoch de Lait, gick tillbaka till skolan och blev klar klockan 3 på morgonen. Sedan gick jag ner till rue Guénégaud och la det i din låda. That's how it was and them were the days." För Beckett var de flesta kritiker idioter, somliga var välvilligt inställda, andra fientligt, men alla fattade lika litet. Med kanske ett undantag: Maurice Blanchot. När förlaget Gallimard frågar om Beckett kunde tänka sig en bok om hans författarskap föreslår han att den i så fall ska skrivas av Blanchot.

Breven är ställda till en ganska liten krets av förtrogna, bland andra Barbara Bray som han lärde känna genom BBC och som kom att stå honom nära. De mest avslöjande och personliga breven är

riktade till henne. Han skickade pengar till henne och ville på alla sätt vara henne behjälplig. Men han varnade henne för att sätta alltför stort hopp eller tillit till deras relation: "Du har aldrig förstått vilken tras jag är och hur litet man kan lita på mig och hur litet jag kan göra för någon och i korthet hur litet som nu finns kvar av människan och författaren, hur litet av det lilla som en gång var."

Beckett var generös mot sina vänner. Nu, när han hade börjat tjäna pengar, är han redo att hjälpa. Han köper en lägenhet och flyttar från rue des Favorites till boulevard Saint-Jacques, där han från sitt arbetsrum ser ut över Santé-fängelset och kan höra fångarnas vrål.

Att skriva blir under dessa år en allt svårare uppgift utan att någonsin ha varit en

lätt sådan. Han undrar om han någonsin mer kommer att skriva något medan mörkret sänker sig: "Jag har aldrig sett saker och ting så mörka för mig själv både fysiskt och vad beträffar skrivandet men jag tror inte heller med sådan likgiltighet." Samtidigt har han insett att skriva var det enda han kunde. Men för honom kom skrivandet ur en hopplöshet "som man inte kan tillönska någon annan".

Allt är inte svart. Här berättas det om Akvällar ute på restauranger i glada vänners lag där det uppenbarligen konsumerades betydande mängder alkohol: "Plötsligt full. Kommer inte ihåg om jag körde hem. I morse gick jag ner för att se om bilen var där. Aldrig parkerat bättre."

När framträdanden och utmärkelser kom på tal blev svaret nästan alltid nej. När någon förslog att Ingmar Bergman skulle göra en film av *I väntan på Godot* blev det korthuggna svaret: "Prefer not". När han ett par år senare fick Nobelpriset kallade hans hustru Suzanne det för "en katastrof"; det gjorde Beckett till en offentlig person och det var en roll som han vägrade att spela.

Lyckligast eller snarare minst olycklig tycks han varit ute i stugan i Ussy, där han klippte gräs som inte behövde klippas eller vattnade just före regnet. Han planerar att gräva en serie gropar: först en som han sedan fyller igen med sanden från nästa grop och så vidare. En aktivitet värdig en Watt eller Molloy. Det är som om han skulle vilja förvandla sig till en gestalt ur sitt eget verk.

Carl Rudbeck

Liksom många av mina kollegor i den tredje statsmakten oroar jag mig ständigt för den svenska ungdomen. Då och då tänder ett porlande barnaskratt, eller ett sprucket tonårsgnagg, hoppet om att prins Gustavs uppmaning hörsammats och att det fröjdades i ungdomens vår. Men så presenteras en ny undersökning eller forskningsrapport...

Nu senast meddelade Statistiska centralbyrån att den naturliga ordning i vilken ungdomar är fyllda av tillförsikt och gamla plågas av misströstan, på trettio år har vänts i sin motsats. Nu är det svenska ungdomar, inte svenska pensionärer, som, med en vetenskaplig term, "mår dåligt".

Efter att ha legat vaken ett antal nätter tror jag mig ha funnit orsaken.

Den genomsnittliga kolumniståldern i populärpressen lär, enligt ännu ej offentliggjord statistik, vara fjorton och ett halvt. Sveriges Radio sänder vad som är lätt att missta för gymnasiala specialarbeten i postkoloniala studier, ekologisk genusvetenskap, eller något annat ämne som bara kan fångsla ett ännu tomt intellekt. Det vuxna Sverige har helt enkelt överlåtit det offentliga samtalet på landets ungdomar.

Det finns tvivelsutan något näpet i detta och jag antar att det var så det hela började. Att be en tonåring skriva en rad om "rasifiering" eller "cis-normativitet", och se denna ungdom ta sig an uppgiften med samma truliga allvar som tidigare generationer bad järnhandelsbiträdet om ett "ögonmått", är hjärtevärmande. Men att göra skämtet till regel snarare än undantag är oansvarigt. Inte undra på om ungdomarna blir vresiga, missnöjda eller direkt ilska. De "mår dåligt".

Visst är det skönt för oss vuxna att slippa den leda som följer med alla offentliga samtal, men vi köper vår sorglöshet på bekostnad av de ungas sinnesfrid. Vi måste stålsätta oss och åter axla ansvaret för offentligheten.

De unga surpupporna i spalter och eter kan med fördel skickas hem och iklädas sjömanskostym, en utstyrsel som undantagslöst fyller varje bärrare med lugn och trygg glädje.

MEN FÖRR ELLER SENARE måste trots allt de unga ut i arbetslivet. Allt som oftast till arbeten vars innehåll är omöjligt att förklara och vars faktiska värde ter sig ovisst. En oproportionerligt stor andel av den generation som givit sig ut på arbetsmarknaden under senare tid tycks till exempel ha hamnat i politiken.

En kavalkad av unga, okända ansikten har de senaste veckorna passerat framför våra ansikten i morgontidningar och televisionens nyheter. Vissa av dem säger sig ansvara för budgetunderskottet,

andra för sjukvården och ytterligare andra för rennaringen. En ska bli partiledare. En annan – vars namn för tillfället undgår mig, men det hade något att göra med Karlfeldt – spelade in en förnumstig liten film avsedd för landets lärarkår.

Jag tvivlar på att särskilt många av dem skulle kunna göra begripligt vad de egentligen har för sig på dagarna, om deras mamor och pappor frågade. Men jag är säker på att deras mamor och pappor ändå är stolta över dem.

Just för denna grupp ungdomar tror jag att vi gör klokast i att följa föräldrarnas exempel. Politiker är sällan intresserade av att faktiskt uträtta något, eftersom det bara skapar nya problem. Det är först när de ifrågasätts som de känner sig tvingade att visa upp resultat. En klok samexistens består därför i att vi låter de unga politikerna låtsas utföra viktigt arbete och att vi i gengäld låtsas begripa och beundra vad de gör.

I bästa fall resulterar det i att vi alla lämnas i fred att ägna oss åt något meningsfullt, som att skriva sonetter eller laga nässelsoppa.

OM VI NU KAN kosta på oss sådan lättsinnighet. Att vi har en vice statsminister – ett hjärtslag från posten som regeringschef – som levtt ett flertal tidiga-

re liv är något mindre skarptänkta element gjort sig lustiga över. I ett drygt femton år gammalt tv-program förklarar Kristina Persson att hon blev ihjälslagen på 1300-talet, att hon var fattig torparhustru i Finland på 1800-talet och att hon på 1900-talet var en man, antagligen i Raoul Wallenbergs närhet.

Jag har svårt att se vad som är så komiskt med detta. Tom Cruise kunde i som-

ras ses i rollen som major William Cage i filmen *Edge of Tomorrow*. Där förfogar han över förmågan att starta om sin dag genom att dö. Han använder den om och om igen, i syfte att finna ett sätt att besegra de utomjordingar han slåss mot.

Att ha en vice statsminister med liknande övertygelse i en regering som verkar lika oförberedd på sin uppgift som major William Cage var på sin är knappast en lugnande tanke. Vilka risker är Kristina Persson beredd att ta, om hon alltid tror sig kunna starta om?

Något tålte hon skrattas åt, men mera att fruktas ändå.

PÅ AXESS TV
OCH AXESS.SE
NÄR DET PASSAR

MÄNNISKAN & JORDEN

Den traditionella tolkningen av historien har till stor del handlat om mänskliga faktorer. Men den naturliga miljön har också skapat historia sedan tidernas begynnelse.

Hur och i vilken utsträckning?

Serie i fem delar om hur jorden skapade oss.

Lördagar 20.00 på Axess TV

Klassisk bildning på **AXESS TV**

PosttidningB

Axess magasin

PressData AB

Box 610

832 23 Frösön

OYSTER PERPETUAL EXPLORER II

ROLEX

SAMHÄLLE RO LFEKÉUS om X

OPINION: Ma nika Fo mgren (bild) o men borge righet på ideologiske reträtt

tradition: paulina he lgesson om kulturen av Jane Austen fö r och nu

— 1851 —
NYMANS UR

WATCHES & JEWELRY
STOCKHOLM | VÄSTERÅS
WWW.NYMANSUR.COM